

**T.C.
AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**M. CEMİL'İN HANDE ADLI LETÂİF KİTABININ
GÜLME TEORİLERİNE GÖRE İNCELENMESİ**

Cansu ULUKOZ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**KIRŞEHİR
HAZİRAN 2014**

**T.C.
AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**M. CEMİL'İN HANDE ADLI LETÂİF KİTABININ
GÜLME TEORİLERİNE GÖRE İNCELENMESİ**

Cansu ULUKOZ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

DANIŞMAN

Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ

**KIRŞEHİR
HAZİRAN – 2014**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma jürimiz tarafından Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan (imza)

Üye (imza)

Üye (imza)

Üye (imza)

Üye (imza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

19/06/2014

İmza

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışma, M. Cemil'in Hande adlı letâif kitabında yer alan fıkraları temel gülme teorileri olan üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama teorilerine göre incelemek maksadıyla hazırlanmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında M. Cemil'in eseri Latin harflerine çevrilmiştir. Daha sonra gülme teorileri ile ilgili bilgiler, yerli ve yabancı çeşitli kaynaklardan yararlanılarak bir araya getirilmiştir. Ardından bu bilgiler gülmenin mizahi nedenlerinden olan fıkralar ile ilişkilendirilmiş ve fıkralarla ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Üstünlük teorisi en eski ve en yaygın gülme teorisi olarak nitelendirilmektedir. Teorinin başlangıcını, gülmenin bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi olduğu görüşü, oluşturur. Temel bileşenleri üstünlük ve birdenbireliktir. İnsanın kendini bir başkasından ya da daha önceki halinden daha iyi görmesinin onu güldürdüğünü ve insanın kendi kendine gülmesini üstünlük duygusundan kaynaklandığını savunur.

Uyumsuzluk teorisinde öz olan, üstünlük teorisinde olduğu gibi zafer ya da yenilgi duygusundan ziyade umulmadık, mantıksız, uygunsuz olan bir şeye karşı gösterilen zihinsel bir tepkidir. Uyumsuzluk teorisi nesnelere ve bu nesnelere temel nitelikleri, olaylar vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada bulunmaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde bu durum bizi şaşırtır ve gülmemize sebep olur.

Rahatlama teorisine göre mizahın işlevi gerilim ve sıkıntıdan kurtulmayı ve aşırı gerilimin boşalmasını sağlamaktır. Rahatlama geçici olabilir. Toplumun

baskılamaya zorladığı birtakım tabu konuları açığa çıkarır. Yine ağır gerilim içindeki kişilerde söz konusu gerilimin kalkması ile bir gülme patlaması ortaya çıkabilir. Bu durumda mizahtaki ana öge gerilimi ortadan kaldıran rahatlama duygusudur.

M. Cemil'in eserinden ve yaşadığı dönemden hareket ederek M. Cemil'le ilgili bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın asıl kısmını temel gülme teorilerinin Hande isimli letâif kitabında yer alan fıkralara uyguladığımız kısım oluşturmuştur. Eserde yer alan 112 fıkra, üç temel gülme teorisi esas alınarak incelenmiştir.

Neticede, uygulanan bu kuramların her birinin, gülmenin farklı bir boyutunu ele aldığını hiçbirinin yalnız başına gülmeyi açıklayamadığını ancak birlikte ele alındığında belli bir sonuca varılabileceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: M. Cemil, Hande, latife, fıkra, gülme teorileri, üstünlük teorisi, uyumsuzluk teorisi, rahatlama teorisi.

ABSTRACT

This study, has been prepared in order to examine with regards to virtue, in can sonance, decumbence theories which are the basic laughing theories of the pleasing book, named Hande, by M. Cemil at the first stage of the study, the work of M. Cemil has been translated into Latin alfphabet.

Afterwords, information about laughing theories has been gathered by taking advantage of local and foreign sources. There after, this information has been carelated with jokes which are the humorous reasons of laughing, and general information has been given about jokes. At this stage of our research, since there arent any sources from which we get information about the life of M. Cemil, information about M. Cemil has been given considering his works and the pediod he lived.

Superiority of the oldest and most common theory is characterized as a theory of laughter. Theory of the beginning, laughing a person's sense of superiority over other people is an expression of opinion creates. Someone else, or earlier if the man himself better than that of seeing her laugh and sense of superiority stems from man himself argues that laughing.

In the theory of self-incompatibility, which, as in the theory of the superiority of the feeling of victory or defeat Unlike unexpected, unreasonable, inconvenient, which is a reaction against something mentally shown. Incompatibility theory of objects and the basic characteristics of these objects and the presence of specific patterns of events we expect the world we've given a regular. This pattern does not comply with any of this surprise us when something happened to us and make us laugh.

According to the theory of functions of humor and relaxation relief and surge voltage is to ensure that the discharge. Relief may be temporary. The pressures of society is forced to reveal some taboo subjects. Again, the heavy lifting in tension with the tension comes in contact with a laugh explosion may occur. In this case, the main element of humor is a sense of relief that eliminates voltage.

The part which we have applied to jokes that take place in the basic laughing theories of pleasing book, named, Hande has formed the major part of our work. 112 jokes which take place in the work have been examined by being taken as a basis of three basic laughing theories and each of the jokes has been evaluated with regards to three different types of laughing.

Consequently, each of the applied theories has acknowledged that they have handled the different aspects of laughing and that none of them can explain laughing alone but only when they are handled together a conclusion can be drawn.

Key Words: M. Cemil, Hande, jokes, laughing theories, virtue theory, in consonance theory, decumbence theory.

ÖN SÖZ

Gülme, insanoğlunun yaratılışından günümüze kadar sergilemiş olduğu davranışlardan birisidir. Bu konu üzerinde filozoflar, sosyologlar, psikologlar, biyologlar ve halk bilimcileri araştırmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda gülmenin nedenleri, sosyal ve psikolojik fonksiyonları üzerinde durmuşlardır.

Gülmenin nedenleri, devirlere ve kültürlere göre farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da pek çok gülme teorisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çok sayıda gülme teorisinin olmasına karşın gülmeyi tam anlamıyla açıklayan bir teori henüz oluşturulamamıştır. Zira insanoğlu, gıdıklandığında, azot oksit soluduğunda, yapılan taklitler karşısında, biri düştüğünde ya da olumsuz bir durum ile karşılaştığında gülebilmektedir. Gülmenin sebepleri göz önünde bulundurulduğunda, gülmeyi tüm yönleriyle kapsayacak bir teorisinin oluşturulamayışının nedeni de anlaşılmış olur. Gülmeye ilişkin her bir teori gülmenin farklı bir boyutunu ele alması bakımından ayrı birer öneme sahiptir.

İnsanın gülmesine neden olan mizahi hususlardan biri de fıkralardır. Anonim halk edebiyatının nesir türlerinden olan fıkraların en önemli özelliği olayları kısa, öz ve yoğun bir biçimde ele almasıdır. Fıkralar güldürücü yönü ağır basan, hüküm bildiren ve ders çıkartılan anlatmalardır. Toplumda en fazla anlatıcı ve dinleyici bulan özel bir anlatı türü olan fıkralar, bir görüşü ya da düşünceyi desteklemek, örneklendirmek, ders vermek, ortamı eğlenceli hale getirmek için anlatılır.

Bu çalışma üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama teorilerini kullanarak M. Cemal'in "Hande" isimli eserinde yer alan 112 fıkradaki gülmeye neden olan durumlarla ilgili tespitler ve değerlendirmeler yapmak üzere hazırlanmıştır.

Çalışmamız, “giriş”, “üç bölüm”, “sonuç”, “sözlük” ve “metin” kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş kısmında, temel olarak “gülme” ve “fikra” kavramları üzerinde durulmuş ve bu kavramlar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Birinci bölümde, gülme teorileri ile ilgili yapılan çalışmalar, gülme teorilerinin tarihsel gelişimi ve temel gülme teorileri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, çalışmanın temel kaynağı olan “Hande” isimli eserin yazarı “M. Cemil” hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ana kısmını oluşturan bu bölümde, “Hande” adlı eserde yer alan 112 fıkra, temel gülme teorilerine göre incelenmiştir.

Fıkraların incelenmesiyle elde edilen sonuçlar “sonuç” başlığı altında dikkatlere sunulmuştur.

Son olarak çalışmada “sözlük”, “kaynakça” ve “metin” kısımlarına yer verilmiştir.

Çalışmamız sırasında, yardımlarını esirgemeyen, sabır ve anlayışla çalışmamızın tamamlanmasına katkı sağlayan herkese, özellikle de bilgi ve tecrübeleriyle yolumuza ışık tutan tez hocam Doç. Dr. Salahaddin Bekki’ye teşekkürü bir borç bilirim.

Cansu ULUKOZ
KIRŞEHİR-2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ: GÜLME, FIKRA VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ	10
I. BÖLÜM: GÜLME TEORİLERİ	14
I.1. Tarihsel Gelişimi	14
I.1.1. Felsefi Yaklaşımlar	21
I.1.2. Psikolojik Yaklaşımlar	23
I.1.3. Sosyolojik Yaklaşımlar	24
I.2. Temel Gülme Teorileri	26
I.2.1. Üstünlük Teorisi	26
I.2.2. Uyumsuzluk Teorisi	29
I.1.2. Rahatlama Teorisi	31
I.3. Gülme Teorileri Üzerine Yapılan Çalışmalar	35
I.3.1. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	35
I.3.1.1. Henry Bergson, “Gülme”	35
I.3.1.2. John Morreal, “Gülmeyi Ciddiye Almak”	37
I.3.1.3. Charles Baudelaire, “Gülmenin Özü”	40
I.3.1.4. Hippokrates, “Gülmeye Ve Deliliğe Dair	42
I.3.1.4. Franz Rozanthal, “Erken İslamda Mizah”	42
I.3.2. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	43

I.3.2.1. Zülfikar Bayraktar, “Mizah Teorileri Ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Tahlili”	43
I.3.2.2. Zülfikar Bayraktar, “Nasreddin Hoca Ve Timur Konulu Fıkraların Gülmede Üstünlük Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”	45
I.3.2.3. Funda Öрге Yaşar, “Mizah’ta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler	45
I.3.2.4. Metin Ekici, “Gülme Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkraları”	46
I.3.2.5. Yasemin Tufan, “Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Sanal Ortamda Temel Fıkraları”	47
I.3.2.6. Halil İbrahim Şahin, “Türkmenistan’da Nasreddin Hoca Ve Timur Fıkraları”	47
I.3.2.7. Halil İbrahim Şahin, “Bektâşi Fıkraları Ve Gülme Teorileri” ...	48
I.3.2.8. Fikret Türkmen, “Mizah Teorileri Ve Nasreddin Hoca Fıkraları”	50
II. BÖLÜM: M. CEMİL’İN HAYATI VE ESERİ	50
III BÖLÜM: GÜLME TEORİLERİNE GÖRE LATİFELER	53
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	140
EK: FIKRA METİNLERİ	144
SÖZLÜK	179

KISALTMALAR

A	: Arapça
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
F.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Hız.	: Hazreti
İ.	: İtalyanca
İn.	: İngilizce
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
YKY.	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ: GÜLME, FIKRA VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ

Gülme, insanoğlunun geçmişten günümüze kadar sergilemiş olduğu davranışlardan birisidir. Bu konu üzerine filozoflar, sosyologlar, psikologlar, biyologlar ve halk bilimcileri araştırmalar yapmışlardır. Gülmenin nedenleri, sosyal ve psikolojik fonksiyonları üzerinde durmuşlardır.¹

Mizah ve gülmenin, insan vücudu üzerindeki psikolojik ve fizyolojik etkilerini inceleyen çalışma alanına “*gülme bilimi*” denir. Yunanca “-gelos”, “-geloto” ekleri gülme, gülüş, gülmek anlamlarına gelmektedir.² Gülmeyi ölçmeye yönelik denetim listesi, anket gibi araçlara “*gülme ölçeği*” ya da “*gülmeölçer*” denilmektedir. Bu yönde geliştirilmiş araçların doğrudan çevrilerek bir başka kültüre uygulanması mümkün değildir.³

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü’nde “*gülme*”, ilk olarak gülme işi ve kahkaha tanımı yapıldıktan sonra “*insan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurması*”, “*mutlu, sevinçli, zaman geçirmek eğlenmek, hoşça vakit geçirmek*”, “*biriyle alay etmek*” şeklinde tanımlanır.⁴

Gülme birçok durumda mizahı çağırırsa da mizahla aynı değildir. Gülme, mizah algılanması ve etkisiyle de başlayabilen beyinsel süreçlerin sonucunda oluşan anatomik ve fiziksel harekettir.⁵ Bu konuda Aziz Nesin, “*Bütün dillerde, sözlüklerde mizahı birbirinde az çok ayrımlı olarak anlatsalar da, şu anlayışta hepsi birleşir:*

¹ Fikret Türkmen, “Osmanlı Döneminde Türk Mizahı”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 4, 2000, s. 1-10.

² gelo-, geloto-; http://www.wordinfo.info/words/index/view_unit/889/2/?spage=1&letter=G, (15 Aralık 2013).

³ Çağatay Güler- Bilge Ufuk Güler, *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*, Yazıt Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 125.

⁴ ked.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama (21 Ocak 2014).

⁵ Çağatay Güler- Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 37.

*Mizahta gülme vardır, gülme olmayan şey mizah olamaz.*⁶ Kısacası gülme ile mizahın ilişkisini, gülmeyi mizahın bir sonucu olarak ele alabiliriz. Ayrıca her mizahta gülme olduğu gibi her gülme de mizah yoktur. Morreal, gülmeyi açıklarken şu ayrıma gider, mizahi olan gülme ve mizahi olmayan gülme.⁷

Gıdıklanma, bebeklere “*cee*” yapma ve havaya atıp tutma ya da yaramazlık yaparken yakalanma, sihirbazlık numaralarını izleme, sokakta çoktan beri görülmeyen bir dosta rastlama, tanınmış biriyle karşılaşma, bir sorunu ya da bulmacayı çözme, bir spor yarışmasını ya da oyunu kazanma, tehlikeyle karşılaşmanın ardından kendini yeniden güvende hissetme, şans oyunundan para kazandığını öğrenme, utanç duyma, histeri, kabahat işlerken yakalanma, azot oksit soluma, mutlu bir haber alma, sürprizler gibi pek çok mizahi olmayan durum karşısında gülme eylemi gerçekleşebilmektedir. Gülmenin tanımını ve araştırılmasını güçleştiren en önemli durum mizah olmadan da gülmenin gerçekleşebilmesidir. İsmet İnönü’nün Almanların Sovyetlere saldırdığı haberini aldığındaki gülme krizi, mizahi olmayan bir gülme eylemidir. Savaş ve yıkımı iyi bilen bir devlet adamının ülkesi üzerindeki savaş tehdidinin kalktığını görmesi bu rahatlama tepkisine neden olmuştur.⁸

Mizahi gülme durumlarını ele aldığımızda, fıkra dinleme, espi duyma, birisinin bir fıkrayı eline yüzüne bulaştırarak mahvetmesi, birisini garip giysiler içinde görme, birisinin bir başkasının taklidini yaptığını görme, üçlü uyaklar ya da aynı cümle içinde çok fazla ses benzeşmesi duyma, saçma sapan böbürlenmeleri ya da abartılı öyküleri dinleme, punduna getirilmiş ağır hareketler, cinaslar, ses ve hece

⁶ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 37.

⁷ John Morreal, *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. Kubilay Aysevener ve Şenay Soyer), İris Yayınları, İstanbul, 1997, s. 3, 4.

⁸ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 38-40.

karışmalarının fark edilmesi, çocukların büyümüşte küçülmüş gibi konuşmaları, umursamaz bir havada olma, sevilen ev hayvanlarının davranışları, birinin yerli yersiz her şeye gülmesi şeklinde çok fazla durum ve uyaranlar insan üzerinde gülme etkisi yaratabilmektedir.⁹

Gülmeye sebep olan mizahi durumlardan en önemlisi fıkralardır. Fıkranın karşılığı olarak Kaşgarlı Mahmut, *Divân-ı Lügat'it Türk'te* “kög” ve “külüt” sözcüklerinin açıklamalarını verir: “Kög, halk arasında ortaya çıkan ve insanları güldüren şey”, “Külüt, halk arasında gülünç olan nesne”.¹⁰ İslamiyet öncesinde “Küg” ve “Külüt” olarak adlandırılan anlatı türüne İslamiyet sonrasında “fıkra”nın yanı sıra “latife”, “nükte”, “hikâye”, “mizah”, “destan”, “kıssa”, “masal”, “şaka” gibi farklı adlarla karşımıza çıkmaktadır.¹¹ Fıkrayı Türk topluluklarında: Kırım, Kazan, Uygur, Özbek ve Azerbaycan Türkleri “latife”; Başkurtlar “kalmas, maraka”; Kazaklar “ertegi, anız”; Irak Türkmenleri “nükte, fıkra”; Türkmenler “latife, değışme, şorta, söz, yomak” şeklinde isimlendirilmektedir.¹²

Dursun Yıldırım fıkrayı şu şekilde tanımlamaktadır: “Hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak'a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı beşeri kusurlarla ictimâ ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, ziddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir.”¹³

⁹ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 40.

¹⁰ Ensar Aslan, *Türk Halk Edebiyatı*, Maya Akademi Yayınevi, Ankara, 2011, s. 341.

¹¹ Mehmet Aça vd, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010, s. 196.

¹² Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 322.

¹³ Mehmet Aça vd, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010, s.197.

Doğan Kaya ise “*Temelinde az çok mizah, nükte, hiciv hatta tenkit unsuru taşıyan, günlük olaylardan hareketle hisse kapmayı hedef tutan sözlü, kısa, mensur hikâye.*” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁴

Anonim halk edebiyatının hikâye formatında düzenlenen nesir ürünlerinden olan fıkraların temel özelliği olayların kısa, özlü ve yoğun anlatımla vurgulanmasıdır. Fıkralar, güldürücü, nükteli, eleştirel, ders çıkarılan ve hüküm bildiren anlatımlardır. Toplum içerisinde en çok anlatıcı ve dinleyici ortamı olan ve en fazla çeşidi bulunan önemli bir anlatı türüdür.¹⁵ Buna bağlı olarak fıkraların dili anlaşılır, sade, açık ve nettir. Anlatımda benzetmeler, yakıştırmalar, tekrarlar, dualar, beddualar, deyimler kullanılması anlatıma zenginlik katar. Edebiyat ve kültür açısından ele aldığımızda, fıkralardaki bu zenginlik konularına da sirayet etmiş hemen her konuda fıkra anlatımları karşılaşmamızı sağlamıştır.¹⁶ Gerek sözlü gerekse yazılı gelenekte yer alan bütün fıkralarda “*fıkra tipi*” denilen belli ana kişilere ya da ana kahramanlara bağlı olarak anlatılmaktadır. Anlatılan olaylar bu ana karakter tarafından yaşanmış gibi anlatıldığı için “*fıkra tipi*” haline getirilen ana kahramanlar fikranın oluşumu değişimi, gelişimi ve diğer özellikleri bakımından son derece önemlidir.¹⁷

Fıkra anlatıldıktan sonra beklenen davranış gülme eylemidir. Gülme ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmış ve bunlardan bazıları teorileştirilmiştir.

¹⁴ Doğan Kaya, *age.*, s. 322.

¹⁵ Ensar Aslan, *age.*, s. 341.

¹⁶ Doğan Kaya, *age.*, s. 322.

¹⁷ Mehmet Aça, *age.*, s. 199.

I. BÖLÜM: GÜLME TEORİLERİ

I.1. Tarihsel Gelişimi

Gülme, düşünme, alet yapma, ağlama gibi sadece insana has olan, insanın ne tür bir varlık olduğuna dair önemli ipuçları veren temel özelliklerinden biri olmasına rağmen net bir biçimde tanımlanması, ifadeye kavuşturulması en zor konulardan biridir.¹⁸ Yüzyıllardan beri insan duyguları ve davranışları ile ilgili insanı tanımak maksatlı çok sayıda araştırma yapılmış binlerce kitap ve sayısız makale yayınlanmıştır. Antik Yunan döneminden günümüze dek geçen süre zarfında gülme üzerinde gereğince durulmamış, hiç değilse bile insanın diğer temel özellikleri kadar işlenmediği görülür. Kuşkusuz araştırmalar arasında en az yer bulan, pek önemsenmeyen belki de araştırmacıların gözünü korkuttuğundan en yavan kalan davranış “*gülme*” olmuştur. Araştırmalarda gülmenin bu denli yavan kalmasının nedeni “*gülme*”nin kesin bir tanımının yapılamayacak kadar girift olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁹

Aristo’dan beri en büyük fikir adamları ele avuca sığmayan, kaçan, direnen ve bütün felsefe spekülasyonlarına meydan okuyan bu küçük meseleyi (*gülme nedir?*) ele almışlardır.²⁰ Bu konu üzerinde filozoflar, sosyologlar, psikologlar, biyologlar ve halk bilimcileri araştırmalar yapmışlardır. Gülmenin nedenleri, sosyal ve psikolojik fonksiyonları üzerinde durmuşlardır.²¹

Gülme ve mizaha karşı böylesine olumsuz bir tutum yalnızca Antik Yunan’da takınılmamış; Klasik çağ boyunca Avrupa’da ve klasik Hindistan kültüründe de

¹⁸ Rıdvan Şentürk, *Gülme Teorileri*, Rasyo Yayınları, İstanbul, 2010, s. 46.

¹⁹ John Morreall, *age.*, s. 1.

²⁰ Henry Bergson, *age.*, s.13.

²¹ Fikret Türkmen, *agm.*, s. 1-10.

benzeri durumlarla karşılaşmaktadır. Hıristiyan kültürü ve İncil’de de aynı olumsuz tutuma rastlanılmaktadır. Ortaçağ yazınından günümüze ulaşan eserlerde mizah ve gülmeye çok az değinildiğini görülür. Bu dönemde gülmeye daha çok ahlaki açıdan bir karşı çıkış ile karşılaşmaktayız. XVII. yüzyılın sonlarıyla XVIII. yüzyılın başlarında, gülme ve mizah pek çok kişi tarafından kınanmaktadır.²² XIX. yüzyılda Baudelaire’nin de gülmeden “*şeytanın soyundan gelen lanetli bir şey*” olarak bahsettiği görülmektedir.²³

İslam kültürünün gülmeye bakış açısını anlayabilmemiz için Kur’an-ı Kerim’deki gülme ile ilgili ayetlere bakmamız gerekir. Bu ayetleri şu şekilde sıralayabiliriz: “*Kazandıkları günahın cezası olarak, artık az gülsünler, çok ağlasınlar. (Tövbe Sûresi 82. Âyet)*”, “*Bu sırada hanımı da, hizmet için ayakta durmuş, onları dinliyordu. Bunu işitince gülümsedi. Biz de onu İshak’ın, onun peşinden de Yâkub’un doğumu ile müjdeledik. (Hûd Sûresi 71. Âyet)*”, “*İşte siz onları alaya aldınız; sonunda bu davranışınız size beni yâd etmeyi unutturdu; çünkü siz onlara gülüyordunuz. (Mü’minûn Sûresi 110. Âyet)*”, “*Onun sesini işiten Süleyman tebessüm ederek: ‘YaRabbî, dedi, nefsim öyle hâkim kıl ki gerek bana, gerek ebeveynime ihsan ettiğim niğmetlere şükredeyim, Seni razı edecek yararlı işler yapabileyim. Bir de lütfedip beni hayırlı kulların arasına dâhil eyle!’(Neml Sûresi 19.Âyet)*”, “*O, delillerimizle onlara gidince onlar alay edip gülmeye koyuldular. (Zuhruf Sûresi 47. Âyet)*”, “*Vakta ki Meryem’in oğlu İsa misal verildi, derhal halkın keyiflenerek katıla katıla gülmeye koyuldu. (Zuhruf Sûresi 57. Âyet)*”, “*Doğrusu güldüren de ağlatan da O’dur. (Necm Suresi 43. Âyet)*”, “*Hep gülüyorsunuz, ama ağlamıyorsunuz. (Necm Sûresi 60. Âyet)*”, “*Yüzler vardır o gün*

²² John Morreall, *age.*, s.122-124.

²³ Charles Baudelaire, *age.*, s. 11.

pırıl pırıldır. Güleçtir ve sevinç doludur. (Abese Suresi 38. ve 39. Âyet)”, Cürümlere, suçlara batanlar dünyada iken, müminlerle alay edip onlara gülerlerdi. (Mutaffifin Sûresi 29. Âyet)”, “İşte bugün de, müminler kâfirlerin üstüne gülerler.(Mutaffifin Sûresi 34. Âyet)” şeklindedir.²⁴ Söz konusu âyetlerden hareketle İslâm dininde insanları aşağılamaya, onlarla alay etmeye hoş bakılmamasına karşın güler yüzden ise iyi bahsedilmektedir.

Gülmek, insanoğlunun huzurunu, mutluluğunu ve hoş duygularını dışa vurduğu bir husustur. Kişinin gerektiği zaman gülmesi, tabîi ve müspet bir davranıştır. Tabîi olmayan ise gerektiği zaman gülmemek veya aşırılık göstererek gülmeyi kontrol edememektir. Dolayısıyla yerinde ve kararında gülmek, âdâb açısından önem arzeder. Mâlum olduğu üzere gülmenin tebessüm etme, kakhaha atma gibi çeşitleri vardır. Söz konusu bu dengeyi sağlamak için İslâmiyet’te Hz. Muhammed (s.a.s) in bu konudaki duruşu örnek gösterilir. Hz. Ayşe (r.a), Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili şöyle anlatmaktadır: “*Allâh Resûlü’nün küçük dili görünecek şekilde kakhahayla güldüğünü hiç görmedim.*” (Buhârî, Tefsîr, 46/2) Cerîr bin Abdullah şu şekilde anlatmaktadır: “*Fahr-i Kâinât Efendimiz, Müslüman olduğum günden beri beni huzuruna girmekten alıkoymaz ve her gördüğünde gülümserdi.*” (Buhârî, Edeb, 68) Abdullah bin Hâris ise; “*Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-den daha çok tebessüm eden bir kimse görmedim.*” (Tirmizî, Menâkıb, 10) şeklinde anlatmaktadır.²⁵ Hadislerden anlaşıldığı üzere, Hz. Muhammed (s.a.s) genellikle hoş çehreli, güleç yüzlü bir şahsiyet olduğunu, en sıkıntılı anlarında bile umumiyetle üzüntülerini belli etmediğini ve yanındakilere hüznün verecek bir tavır sergilemediğini son olarak bilhassa çok sevdiği kimselerle karşılaştığında tebessümü bir kat daha

²⁴ hadis.diyaret.gov.tr/index-gülme=com (21 Ocak 2014)

²⁵ <http://www.elestiriyoruz.com/peygamberimizden/gülmek-ile-ilgili-hadis-522/#ixzz2sFXjmTrQ> (3 Şubat 2014)

artırdığını söyleyebiliriz. Bu hadislerden ciddi olmanın yerinin ayrı gülmenin yerinin ayrı olduğu sonucuna varılır. Ayrıca gülmeyi iki farklı şekilde değerlendirmek mümkündür. Bunlar, kötü gülme ile yasaklanmış olan alaycı gülme, insanı hakikate götürebilecek “iyi bir gülme” şeklindedir. İslâm bütününde mizahı, şakayı, gülmeyi, özellikle Hz. Muhammed (s.a.s.) şakalar yaparken gördüğümüz hadislere dayanarak, görece olumlu bir biçimde karşıladığını görürüz.

Osmanlı’da gülme İslam geleneğinin mirası şeklinde ilerler. Osmanlı eğitimi vakur, ciddi olmayı duygularını göstermemeyi kahkahalarla gülmemeyi öğretir.²⁶ İslâm dinin insanları aşağılamayı, alay etmeyi yasaklaması nedeniyle divan edebiyatında mizah öğelerine fazla yer verilmez. Yine de kıskançlık, mevki hırsı, şaka gibi durumlarda mizaha başvurulur. Divan edebiyatındaki mizah örneklerine manzum latife, düzyazı fıkra, mizahi mektup, arzuhal, mizahi münazara, mülatafa, name, mizahi şerh gibi farklı türlerde rastlanır.²⁷

Tanzimat’a gelinceye kadar Türk mizahı, daha çok sözlü geleneğe dayanan bir halk mizahıdır. Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Bektaşî gibi mizah tiplerinin etrafında üretilen fıkralar ile özellikle İstanbul’da ve imparatorluğun büyük kentlerinde karagöz, meddah ve orta oyunu gibi seyirlik halk oyunları da halk mizahının en karakteristik örneklerini oluşturmuştur. Geleneksel mizahın halkın yaşama dürtüsünü yansıttığı, kaba sabalığına rağmen sevinçli muzip ve dünyasal olana yönelik olduğu mizahı bireysel zaatlardan değil toplumun ortak yaşantısından çıkarttığı söylemek mümkündür.²⁸

²⁶ François Geogon, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Gülmek mi?*”, Doğu’da Mizah (Çev. Ali Berktaş), YKY, İstanbul, 2007, s. 89.

²⁷ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age*, s. 12.

²⁸ Mustafa Apaydın, “Tanzimat’tan Sonra Mizah ve Hiciv”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 323- 324.

Osmanlı'da gülme, farklı kuşaklar, toplumsal kategoriler, etnik ve dini gruplar arasında bir iletişim sağlamaktadır. Osmanlı Türkçesi halk arasında kullanılan ortak dil olduğu için *gülme*, ancak bu dil aracılığıyla kolektifleşebilir ve iletişimsel olabilir. Meddah, sadece komik bir kişilik değildir; ciddileşip destansı efsaneler, aşk hikâyeleri anlatan insanlar arasında sosyal iletişimi sağlayan kişiler olarak göze çarparlar. Gösterisini kamusal yerlerde, kahvelerde, hanlarda yapar, cambazlar ve hokkabazlarla birlikte seyirciyi eğlendirirler. Meddahların yanı sıra gerçek gülmece profesyonelleri olan soytarılar da bulunur. Toplumun önde gelen simalarının etrafında –bilhassa padişah- onları eğlendirmek soytarıların görevi olması dikkat çekici bir durumdur. Kolektif gülme takvimi ile dini ibadet takvimi örtüşmektedir. Ramazan ayı eğlenceleri ve dini bayram eğlenceleri buna örnek teşkil etmektedir.²⁹

Bir kültür için en büyük tehlike, başka kültürlerle alışverişte bulunmaması ve kendi içine kapanmasıdır. Böyle bir durum kültür dinamizmini, yani kendini yenileme ve üretme kabiliyetini kaybettirir. Diğer kültürlerle sürekli münasebet halinde olan kültürler şanlı ve güçlü kültürlerdir. Kolay kolay hâkim karakterlerini kaybetmezler.³⁰

Abdülhamit döneminde artan okuryazarlık kültürel faaliyetin çoğalmasına yol açmıştır. Pek çok halk kitaplığı yapılmış, Osmanlı basını gelişmiş, istekli bir okuyucu kitlesinin eline binlerce kitap, gazete, dergi ve broşür geçmiştir. Yazarlar basımevleri aracılığıyla ulemanın yerini almış ve genel bir halk kitlesinin eğitimine katkıda bulunmuşlardır.³¹

²⁹ François Georgeon, *age.*, s. 84.

³⁰ Mehmet Ali Ünal vd., *Selçuklulardan Bugüne Tarih, El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2004, s. 220.

³¹ Stanford J., Shaw- Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorlu ve Modern Türkiye II*, (çev. Mehmet Harmancı), Kitap Deyince Yayınları, İstanbul, 2006, s. 304.

Osmanlı'nın son döneminde mizahi gülmenin ne durumda olduğuna bakacak olursak Avrupa emperyalizmi, bu dönem devrimci Osmanlı basını için ilgi çekici bir konudur. İstanbul kültürü, değişik etnik gruplar, dinler ve geleneklerden oluşan bir kültürdür. Ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru söz konusu karışık kültürün derecesinin değiştiği görülmektedir. Osmanlı kültürel değerleri, Avrupalı orduların ve Avrupa ekonomisinin başarısının yanında önemsenmeyen bir hal almıştır. 1908 yılında basın, hâlâ Avrupa'nın başarısı ile Osmanlı'nın şanlı geçmişinin hatıraları ile karşılaştırmaktadır.³²

Osmanlı mizahı, Avrupa'nın siyasi ve kültürel hâkimiyetine hem bir direnişin hem de onunla anlaşmanın bir ölçütüdür. Avrupa toplumunun ilgi çekici yapısı, onu Osmanlı mizah basınında, sultan ve meclisle birlikte birinci hedef haline getirir. Avrupa kültürü, Osmanlı mizah basınında tek yönlü temsil edilmez. Eğlence tarzları ve okuryazarlık nedeniyle takdir edildikleri de olur. Ancak bizim incelediğimiz eserde olduğu gibi, açgözlü tüketiciler, Osmanlı namusuna (özellikle kadın namusuna) göz dikenler, son modanın uçarı teşhircileri, fiziksel ve ahlaki imgeler o dönem basınında sıklıkla kullanılan Avrupalı imgeleridir. Avrupalı, Osmanlı mizahında komik saldırgan ve çoğunlukla erkek olarak yer bulur.³³

Françes Georgeon Osmanlı'nın gülmeye bakış açısını şu şekilde açıklar:

“Osmanlı komiğinin en büyük kaynaklarından biri, imparatorluğun çeşitliliğinin sahnelenmesi, etnik dini stereotiplerin kullanılmasıydı. Bir imparatorluk gülmececi vardı ve ulusal bir devletin oluşturulmasıyla birlikte bu gülmece ortadan kalktı. Bu imparatorluk esininin işlenmesine dayanan bazı komik biçimler, yok olma eğilimine girdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun batışından sonra ayakta kalamayan ve Cumhuriyet'in başlarında sönen

³² Palmira Brummet, “Açgözlülük, Kolera, Moda: Osmanlı Karikatür Âleminde Kültürel Emperyalizm”, *Doğuda Mizah*, (Çev. Hamdi Can Tuncer), YKY, İstanbul, 2007, s. 138.

³³ Palmira Brummet, age, s., 141.

Karagöz bu durumun başlıca örneğidir. İmparatorluğun sonuna damgasını vuran dramlardan sonra (Ermeni olayları, Yunanlılarla nüfus mübadelesi), gayrimüslimler hakkında şakalar yapmayı sürdürmek kolay değildi. Sadece Yahudi tipi varlığını sürdürdü, ama otuzlu yılların sonuna doğru o da faşist modellerin etkisiyle antisemitizme doğru saptı. Sonuçta bu imparatorluk gülmeceşinden geriye Karadenizliler üstüne yapılan şakalardan başka bir şey kalmadı.”³⁴

Osmanlı'nın yıkılmasının ardından gülme türünün, geleneklere ve özellikle de dini geleneklere yakından bağlı, kolektif, kamusal bir halk gülmesinin söndüğünü, bunun yerini bireye dayalı, eleştirel, mesafeli, modernleşmiş, laikleşmiş bir başka gülme anlayışının getirilmeye çalışılır.³⁵

Çevremizdeki bütün varlıklar incelendiğinde gülme ile ilgili olarak karşımıza ilk çıkan husus gülmenin insana özgü bir davranış olduğudur.³⁶ Aristoteles bütün hayvanlar içinde yalnızca insanın gülme gücüne sahip olduğunu ileri süren ilk düşünürdür.³⁷ Bergson, insanın aynı zamanda “*güldüren bir hayvan*” şeklinde de tanımlanabileceğini ileri sürer. Zira insandan başka bir hayvanın ya da cansız bir şeyin gülünç olması; mutlaka bize benzer bir tarafı olmasından, bizim ona verdiğimiz bir kılıktan yahut bizim onu kullanma tarzımızdan ileri gelmektedir.³⁸ Fakat son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar, hayvanların da gülebildiklerini göstermektedir. Aziz Nesin hayvanların da gülebildiğini fakat niteliksel olarak insan gülmesine özdeş olmadığını şu şekilde açıklar: “*Gülme eylemi, insanlara yakın düzeydeki köpek, maymun ve kimi ötücü kuşlarda çok silik izlerle görülse de, bu gülme psikolojik gülme değil, yüz kaslarındaki gerilme ve kıpırdama biçiminde salt fizyolojik belirti olarak kalır, buna gülme denilemez*”³⁹

Baudelaire gülmeyi biraz daha farklı açıdan değerlendirir. İnsanın yetersizliğine vurgu yapar. İnsan kendi acizliğini, yetersizliğini gördükçe yapacak başka bir şey bulamayıp gülmeye başladığını ifade eder.⁴⁰

³⁴ François Georgeon- Irene Fenoglio, *Doğu'da Mizah*, (Çev. Ali Berktaş), YKY, İstanbul, 2007, s. 98.

³⁵ François Georgeon-Irene Fenoglio, *age.*, s. 98.

³⁶ Henry Bergson, *age.*, s.14.

³⁷ Franz Rozenhal, *age.*, s. 211.

³⁸ Henry Bergson, *age.*, s. 14,15.

³⁹ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 45.

⁴⁰ Charles Baudelaire, *age.*, s.2.

Gülünç bulunan kişi yer ve zamana göre değişir. Gülünç bulunan da özellikle zamana bağlı olarak değişebilir. Dikkat edilirse günümüzde İncili Çavuş fıkralarından çok az söz edilir. İnsanların gülünç bulduğu şeyler tarihin çeşitli devirlerinde, aynı kültürü paylaşırsalar bile farklılık gösterir. Bir kültür için yalnızca zaman içinde çeşitlilik gösteren belli gülünç durumlar yoktur, onların tüm gülünç anlayışları zamanla değişebilir. Belli bir kültürden olan yetişkinlerin belli bir dönemde neleri gülünç bulduğu değişebilir. Bir insanın eğitim düzeyi, sosyal sınıfı, mesleği ve cinsiyeti de değişiklik yaratabilir.⁴¹

Gülmenin nedenleri, devirlere ve kültürlere göre farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da pek çok gülme teorisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çok sayıda gülme teorisinin olmasına karşın gülmeyi tam anlamıyla açıklayan bir teori henüz oluşturulmamıştır. Zira insanoğlu, gıdıklandığında, azot oksit soluduğunda, yapılan taklitler karşısında, biri düştüğünde ya da olumsuz bir durum ile karşılaştığında gülebilir. Gülmenin, bu çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda gülmeyi, tüm yönleriyle kapsayacak bir teorisinin oluşturulamayışının nedeni anlaşılabilir olur. Gülmeye ilişkin her bir teori gülmenin farklı bir boyutunu ele alması bakımından ayrı birer öneme sahiptir.⁴²

Gülme konusunda ifade edilen teorik yaklaşımlar birtakım kavramlar üzerinde en fazla durulan ve tartışılan arasında “üstünlük”, “çatışma”, “uyuşmazlık” ve “rahatlama” gibi kavramlar bulunmaktadır.⁴³ Bu kavramların açıklamasına geçmeden gülme konusunun tarihi süreç içerisinde değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak felsefi, psikolojik ve sosyolojik açıdan ele alındığını görürüz.

I.1.1. Felsefi Yaklaşımlar

Gülmeyi felsefi açıdan ele alan ilk filozof Antik Yunan’da Platon (MÖ 427-347) olmuştur. Gülme ile ilgili olarak Platon hocası Sokrates ile aynı düşünceleri paylaşmaktadır. Platon, gülmeyi insanın en iyiye ulaşmasına engel olarak görmekte,

⁴¹ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 154.

⁴² Halil İbrahim Şahin, “Bektaşî Fıkraları ve Gülme Teorileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55, 2010, s. 255-268.

⁴³ Rıdvan Şentürk, *age.*, s.48.

ahlak dışı bulmaktadır ve bu nedenle de ütopyik devletinde gülmeye yer vermeyi düşünmemektedir.⁴⁴ Platon'dan sonra öğrencisi Aristo'nun (MÖ 384-322) da gülmeye düşüncenin ciddiyetini ve ağırlığını bozan, liderliğini sarsan toplumdaki güç dengelerini değiştirdiğinden pek de olumlu bakmadığı görülmektedir. Orta Çağ boyunca gülmenin Katolik Kilisesi tarafından Aristocu komedi anlayışına göre yönetildiği ve inancı yaralan tehlikeli bir güç olarak görüldüğü bilinmektedir.⁴⁵ İslamiyet'te de kahkahalarla gülme hoş karşılanmaz onun yerin tebessüm etme tavsiye edilir. Diğer taraftan bizim kültürümüzde de gülme ile ilgili pek hoş şeyler söylenmez.

Gülme üzerine düşünen filozoflardan biri olan Thomas Hobbes (1589-1679), gülmeyi üstünlük ile zayıflık arasındaki dengenin ve kendini kabul ettirmenin ifadesi olarak değerlendirir. Hobbes'e göre gülme eyleminin gerçekleşmesi için belli bir hatanın olması, bu hatanın yabancı tarafından yapılması ve gülmenin aniden gerçekleşmesi gerekir.⁴⁶

Gülme ile ilgili konuşan ve gülmeyi faydalı bulan İmanuel Kant (1724-1804), gülmeyi gergin bir bekleyişin ardından ansızın boşa çıkmasından dolayı oluşan şiddetli heyecan olarak tanımlamaktadır.⁴⁷ George Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) üç çeşit komedinin olduğunu ileri sürer: Birinci tip komedide özne ulaşmak istediği hedefler özden tamamıyla yoksun ve çelişkili olarak, ikinci tip komedide özne makul bir hedef seçmekte fakat sınırlı imkânlara sahip olmaktadır, üçüncü tip komedide öznenin başarısı tesadüfî dış şartlara bağlanmaktadır.⁴⁸

⁴⁴ Rıdvan Şentürk, *age.*, s.50.

⁴⁵ Rıdvan Şentürk, *age.*, s.51.

⁴⁶ Rıdvan Şentürk, *age.*, s.54.

⁴⁷ Rıdvan Şentürk, *age.*, s.55.

⁴⁸ Rıdvan Şentürk, *age.*, s.58, 59.

Fransız düşünür Charles Baudelaire (1821-1867), gülmeyi üstün olmakla ilişkilendirmekle birlikte bu üstünlüğün insanın diğer insanlara karşı sağladığı üstünlükten ziyade tabiata üstün oluşundan kaynaklandığını dile getirir.

Gülme nedir sorusunun cevabı Aristo'dan beri pek çok filozof tarafından düşünülmüş XIX. yüzyıla gelindiğinde gülme psikolojik ve sosyolojik açıdan ele alınmaya başlanır.

I.1.2. Psikolojik Yaklaşımlar

Psikoloji XX. yüzyılın başlarında müstakil bir bilim dalı haline gelmiş, insan hayatının bütün evrelerini kendi araştırma sahası içinde gören psikolojinin kendini fert ve toplum hayatında gelişen hadiselerin yeni açıklama mantığı olarak kabul ettirmesiyle sadece bilim adamlarını değil pek çok düşünürü, edebiyatçıyı, tiyatrocuyu, sinemacıyı etkisi altına almıştır.

Gülmeyi psikolojik açıdan değerlendiren Theodor Lipps (1851-1914) komiğin ancak güldürücü olmasıyla, gülmenin de gülme duygusu ve hazzıyla birlikte gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca komiğin haz veya hazzsızlığı ifade etmediğini, ama zevk alınabilmesi için uygun bir zemin oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu durum komiğin hâkim renginin duygu olduğunu, duygu anlaşılmadan komiğin anlaşılamayacağını göstermektedir. Lipps, gülmeyi pişik bir olay, her türlü psişik olayı ise psişik enerjinin şu veya bu biçimde, farklı yönlerde ve çeşitli yoğunluklarda hareket etmesi olarak anlamaktadır.⁴⁹

Gülme ile ilgili araştırma yapan önemli bir isim olan Sigmund Freud (1856-1939), mizahı istisnaları olsa da duyguları gereksiz yere kullanmayı engellemesi ve

⁴⁹ Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 85.

hazsızlıktan kaçınması dolayısıyla en yüksek psişik başarı olarak değerlendirmektedir. Freud, gülmenin müstehcenlik, şiddet ve korku içeren konularda daha güçlü gerçekleştiğini savunur. Freud, davranışların insanda gülmeye neden olmasının ana nedenini karşılaştırmaya dayandırmaktadır. Kişi komik hareketlerle karşılaştığında, önce davranışın amacını araştırmakta, kendi de aynı durumdaymış gibi hayal ederek kurgu ile gerçeği karşılaştırmakta ve kendisinin yapamayacağı lüzumsuz hareketler dolayısıyla sinir uçları uyarıldığı için gülerken enerjisi boşalmaktadır. Kısaca Freud gülmeyi insanın kendisiyle aynı duruma düşmüş bir başkasıyla karşılaştırmasından elde ettiği üstünlük hazzı olarak değerlendirmektedir.⁵⁰

I.1.3. Sosyolojik Yaklaşımlar

Gülmenin toplumsal işlevleri olduğunu söyleyen düşünürler, gülmeye daha çok sosyolojik açıdan bakmaktadırlar. Gülme bir yönüyle alaylı olduğunda birine haddini bildirme, sınırlarını bildirme anlamı taşırken, diğer yönüyle sınırları aşmanın bir ifadesidir.⁵¹ İnsan yapısı gereği toplumsal bir varlıktır. İnsanın yalnız, kimseyle iletişimi olmadan yaşamını sürdürmesi mümkün değildir. Bu nedenle insan toplumsal kurallar çerçevesinde davranmalıdır. Yakınını kaybeden kişiden beklenen yas tutmasıdır. Ancak o kişi yas tutmak yerine eğlenirse toplum tarafından dışlanır. Yolda yürürken düşüp bacağına inciten birisini gördüğümüzde gülmemeye çalışırız ya da belli etmeden güleriz. Zira bu tür durumlarda kahkahalarla gülme düşen kişi tarafından hoş karşılanmadığı gibi toplum tarafından da hoş karşılanmaz. Gülme ile ilgili sınırlamaların getirilmesi toplum içinde insan davranışlarının belli bir düzene girmesini sağlamaktadır.

⁵⁰ Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 90-95.

⁵¹ RıdvanŞentürk, *age.*, s. 97.

Gülme, sosyal ve bulaşıcıdır. Grup içindeyken gülme sesinin kendisine de güleriz ve bu bize gülmenin bilinçsiz olarak gerçekleştiğini gösterir. Gülmeye karar verilerek bilinçli olarak gülünemezken gülmeyi bilinçli bir şekilde ketlemek mümkündür. Gülme sosyal bir işarettir benmerkezci duyguların ifadesi değildir. Gülmeyi başkaları ile paylaşmak dostça ve toplumsal bir davranıştır.⁵²

Gülmenin toplumsal boyutu üzerinde Francis Hutcheson (1694-1747), kişinin toplumsal ilişkilerde koruması gereken sınırlarını belirlemede önemli roller üstlenebileceğini düşünmektedir.⁵³ Hutcheson, toplumun ahlak yapısının şekillenmesinde gülmenin önemini vurgulamaktadır.

Henri Bergson (1859-1941), gülmeyi soyut kavramlardan ziyade işlevsel şartlar içinde açıklanması gereken kendine özgü toplumsal bir işaret olarak değerlendirmektedir ve gülünç olmaktan çekinmeyen insanın bulunmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca gülünç kimselere gülmenin gerçek bir içtimai baskı olarak görmektedir.⁵⁴ Bergson, toplumsal yapının bir tür makineye benzeyen yanı olduğuna dikkat çekmektedir ve toplumsallığı gülmenin şartı olarak görmektedir. Gülme, toplumsal kusurları düzeltme işlevini aşağılayıcı tavrıyla kusuru işleyeni korkutmak suretiyle yerine getirmektedir.⁵⁵

Gülmeye sosyolojik açıdan yaklaşan başka bir isim de Friedrich Georg Jünger (1897-1977), komiğin oluşunu belirli şartlara bağlamakla bilhassa çatışmayı komiğin oluşması için zorunlu kılmaktadır. Toplumda hiçbir şeyin zati itibarıyla komik olmadığını karşıtıyla birlikte komik olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁶ Joachim Ritter

⁵² Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s., 125-133.

⁵³ Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 100.

⁵⁴ Henry Bergson, *age.*, s. 90.

⁵⁵ Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 109.

⁵⁶ Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 115.

(1903-1974) genellikle kabul edilmiş bir hayat düzeni ile bu düzen tarafından dışlanmış aykırılık arasında ilişki mantığı geliştirmekte ve komiği böylece izah etmek istemektedir.⁵⁷

Yukarıdaki yaklaşımlardan hareketle “gülme ne?” olduğu sorusuna verilen cevapların “üstünlük”, “uyumsuzluk”, “zıtlık” ve “rahatlama” üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

I.2. Temel Gülme Teorileri

I.2.1. Üstünlük Teorisi

Üstünlük teorisi en eski ve en yaygın gülme teorisi olarak nitelendirilmektedir. Gülmenin bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi olduğu görüşüdür. Temel bileşenleri üstünlük ve birdenbireliktir. Üstünlük kuramına göre biz espirinin hedefine yüksekte bakarak gülmekteyiz.⁵⁸

Bu kuramın başlangıcı Platon’a kadar götürülebilir. Ona göre gülmenin uygun nesnesi, insani şeytanlık ve budalalıktır. Platon için bir kişiyi gülünç kılan o kişinin kendini bilmemesidir. Gülünç kişi, kendisini olduğundan daha farklı daha erdemli, daha akıllı sanan kişidir. İnsanlar bu tarz kişilere gülmektedir. Bu tarz gülmelerin diğer insanları kötülemeyi içerdiği için Platon gülmeyi zararlı bulmaktadır ve *ruh acısı* olarak adlandırmaktadır. Gülmede kusur üzerinde yoğunlaşıldığından Platon, gülmeyi beslemememiz gerektiğini aksi halde karakterimize sirayet edebileceğini böylelikle insani tarafımızdan uzaklaşabileceğimizi söylemektedir.⁵⁹ Başkalarının duyduğu acıdan zevk almanın kişide acıya karşı direnme gücünü zayıflatabileceğini söyleyen Platon, kişinin başkasında gördüğü ama kendisinde görmeye utanacağı

⁵⁷ Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 116.

⁵⁸ Çağatay Güler- Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 240

⁵⁹ John Morreal, *age.*, s. 8.

durumlardan zevk alması halinin, aklın özerkliğini ve ciddiyetini zedelediğine inanmaktadır.⁶⁰

Aristo, gülmenin aslında alayın bir türü olduğu konusunda Platon ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Aristo'ya göre, insanlar kendilerine gülünmesinden hoşlanmadıkları için gülme, haksızlık yapanları yeniden doğru yola sokan bir toplumsal düzenleyici gibi hizmet verebilmektedir. Ancak gülmenin bu yönü üzerinde fazla durulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira gülerken aşağılık olana ilgi gösterildiğini ve şakacı tutumun insanı önemli şeylere karşı gayri ciddi yapacağı için kişinin karakterini etkileyebileceğini söylemektedir.⁶¹ Bu bağlamda Aristo, düşüncenin ciddiyetini ve ağırbaşlılığını bozan, iktidarını sarsan, toplumdaki güç dengelerini alt üst eden gülmeyi tehlikeli ve zararlı görmektedir.⁶²

Thomas Hobbes, insanın kendini bir başkasından ya da daha önceki halinden daha iyi görmesinin onu güldürebileceğini ifade etmektedir.⁶³ Hobbes gülmeyi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Gülme... Kendilerindeki yeteneklerin en azının bilincinde olan kimselerin çoğunda gülmeye rastlanır ki bunlar başkalarının kusurlarını izleyerek hep kendi kendilerinin tarafını tutarlar. Ve bu nedenle, diğerlerinin eksikliklerine fazlasıyla gülme bir yüreksizlik işaretidir. Akıllı insanların yapması gereken davranışlardan biri de başkalarına yardım etmek ve onları hoş görmemektir; ve de kendilerini yalnızca en yeterli olanlarla karşılaştırmaktır.”⁶⁴

Üstünlük kuramına göre gülme aynı zamanda düşmana karşı gözdağı olarak da değerlendirilir. Gülerken dişlerin görünmesi köpeklerin saldırgan davranışlarında

⁶⁰ Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 50.

⁶¹ John Morreal, *age.*, s. 9.

⁶² Rıdvan Şentürk, *age.*, s. 51.

⁶³ John Morreal, *age.*, s. 10.

⁶⁴ John Morreal, *age.*, s. 10.

olduğu gibi bir kişinin fiziksel cesaretini kanıtlama yoludur. Kişinin karşısındakinden üstün olduğunu göstermesinin pek çok yolu vardır bunlardan biri de kuşkusuz gülmedir.⁶⁵

Antony Ludovici'e göre, çocukları ilk güldükleri şey, başkalarının fiziksel uyumsuzluklarıdır ve büyüdükçe ruhsal ve kültürel uyumsuzluklara da gülmeye başlamaktadırlar.⁶⁶ Çocuklar kendilerinden farklı görünen yetişkinlere lakap takma konusunda oldukça ustadırlar.

İnsanın kendi kendine gülmesi üstünlük duygusundan kaynaklanmaktadır. Kendimize güldüğümüzde, gülen tarafımızın kendisini gülünen taraftan koparmasına dayanmaktadır.

Tarih boyunca başkalarının talihsizlikleri insanları güldürmektedir.⁶⁷ Üstünlük teorisinin temelini insanların diğer insanlarla ya da kendi geçmişi ile şu andaki durumunu kıyaslaması ve kendini üstün görmesi oluşturmaktadır.⁶⁸

Charles Baudelaire, üstünlük teorisinden doğan gülmeyi son derece şeytansı, hınzırca bir gülüş şeklinde görmekte, bu tarz gülmeleri de gurur ve mantık dışı olarak değerlendirmektedir.⁶⁹

Morreal'e göre, üstünlük kuramından çıkarılabilecek genel sonuç, bu kuramın kapsamlı bir gülme kuramı olamayacağı görüşüdür. Zira üstünlük duyguları ile ilgili olmayan hem mizahi hem de gayri mizahi çeşitli durumlar vardır.⁷⁰ Tüm gülme durumlarının üstünlük duygularını içerdii gibi bir açıklamanın olanaklı olmayacağını ve ani zafer duygusunun gülmenin özü olamayacağını göstermektedir.

⁶⁵ John Morreal, *age.*, s. 12.

⁶⁶ John Morreal, *age.*, s. 12.

⁶⁷ John Morreal, *age.*, s. 15.

⁶⁸ Fikret Türkmen, "Osmanlı Döneminde Türk Mizahı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 4, 2000, s. 1-10.

⁶⁹ Charles Baudelaire, *age.*, s. 8, 9.

⁷⁰ John Morreal, *age.*, s. 23.

Gıdıklanma, bebeklerin gülmesi, sihirbaz gösterileri gibi pek çok durumda üstünlük duygularını gerektiren hiçbir şey yoktur. Saçma ya da anlamsız mizah bizi kendi kendimizi değerlendirmeye sokmadan güldürür.⁷¹ Bu durumların hiçbirinde üstünlük duygusuna rastlamak mümkün değildir.

I.2.2. Uyumsuzluk Teorisi

Uyumsuzluk teorisinde, gülmenin duygusal ya da duyumsal yanından bilişsel ya da düşünsel tarafına çevirmekteyiz. Uyumsuzluk teorisinde temel olan üstünlük teorisinde olduğu gibi zafer ya da yenilgi duygusundan ziyade umulmadık, mantıksız, uygunsuz olan bir şeye karşı gösterilen zihinsel bir tepkidir. Her iki teoride de gülmeyi başlatan belli bir karşıtlık vardır. Ancak üstünlük kuramı, bu ikiliğinin gülenin kendini değerlendirmesi ile başka birini ya da kendi geçmişini değerlendirmesi arasında olması gerektiği yolunda fazlasıyla kısıtlı bir sanı da bulur.⁷²

Uyumsuzluk teorisine göre, nesnelere ve bu nesnelere temel nitelikleri, olaylar vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyadayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz. Mesela, bir erkek bebek dünyaya geldiğinde sakalsız olmasını bekleriz ancak sakallı bir erkek bebek ile karşılaşmamız bizi güldürür.

Uyumsuzluk kuramını ilk ileri süren Aristo bu kuramı mizahın “*hayal kırıklığı*” şeklinde adlandırır.⁷³ Aristo, dinleyicilerde belli bir beklenti yaratıp daha

⁷¹ John Morreal, *age.*, s. 18, 19.

⁷² John Morreal, *age.*, s. 24.

⁷³ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 243.

sonra hiç beklenmedik bir şey yapmanın dinleyiciyi güldürmenin en temel yolu olduğunu savunur.⁷⁴

Uyumsuzluk kuramının en önemli savunucularından biri Arthur Schopenhauer (1788-1860)'dir. Schopenhauer, komiğin bir kavramla gerçek nesnelere, düşünülenler, seyredilenler arasındaki uyumsuzluğun ani algısından meydana geldiğini düşünmektedir. Temaşa ve idrak, Schopenhauer'e göre nesnelere bilinmesi için gerekli asli tarzları oluşturmaktadır. Gülme teorisini soyut olan ile bedensel olan arasındaki uyumsuzluk üzerine kuran Schopenhauer için gülme beklenmedik paradoksal bir içerme vesilesiyle oluşturmaktadır. Temaşa edilen bir uyumsuzluk oluşturan kavramlar, ya insanın kendisine ya da başkasına aittir. Eğer kavramlar başkasına aitse kişi başkasına gülmekte, eğer kendine aitse kişi eğlendirici bir biçimde şaşkınlık yaşıyor demektir. Başkalarının, kişinin yaptığı veya ciddiyetle söylediği bir şeye gülmesi, kişinin sahip olduğu kavramlarla nesnel gerçeklik arasında devasa bir uyumsuzluk olduğunu ve bu yüzden gülünç bulunarak alaya alındığını göstermektedir.⁷⁵

Uyumsuzluk kuramı, benzerlik-farklılık, sürpriz, birdenbirelik ve zararsızlığın algılanması gibi birçok kavramı kapsamaktadır. Bergson'a göre *“bir durum birbiriyle bağlantısız iki olaylar serisine birden ait olduğunda, birbirinden bütünüyle farklı iki anlam birden algılandığında komik olur.”*⁷⁶

Gülmenin uyumsuzluktan doğduğunu savunan bir başka düşünür Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854), komedide seyircinin algılama mantığı ile

⁷⁴ John Morreall, *age.*, s. 25.

⁷⁵ Ridvan Şentürk, *age.*, s., 63-65.

⁷⁶ Henry Bergson, *age.*, s., 91.

çelişen ve önce gerilmesine yol açan tutarsızlık\uyumsuzluk, aykırılığın ve işlenen konunun imkânsızlığının fark edilmesiyle birlikte yerini gülmeye bırakmasıdır.⁷⁷

Uyumsuzluk kuramına göre mantık ve bilinen şeyler normal olarak birlikte bulunmayan öğelerle değiştirildiğinde mizah ortaya çıkmaktadır. Biz bir sonuç beklerken diğer bir sonuç ortaya çıktığında gülme olmaktadır. Espiri başladığında zihnimiz ve vücudumuz neyin olması gerektiğini ancak ne olacağını ve ne olduğunu algılar. Bu saptama mantık ve duygulanımlardan bir ağ oluşturmakta deneyimlerimizi ve düşünce süreçlerinden etkilenmektedir. Espiri beklenmeyen yönde ilerlediğinde düşünce duygularımız aniden boşalır. Bizler espirinin farklı bölümlerindeki uyumsuzluğu mizahi olarak algılar ve güleriz.⁷⁸

Uyumsuzluk teorisindeki temel zayıflık bütün gülme durumlarını açıklayacak kadar kapsamlı olmamasından kaynaklanmaktadır. Her uyumsuzluk insanlarda gülme eylemine neden olmaz. Buzdolabında bir elma ararken bilardo topuyla karşılaşsak gülünç olur, ancak bilardo topu yerine bir kobrayla karşılaşsak iş değişir. Buradaki uyumsuzluk üzerimizde gülme etkisi yerini korkuya bırakır. Morreal bu durumu, uyumsuzluk kuramının mizahi olan bütün gülmeleri açıklayabildiğini fakat mizahi olmayanları açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürerek uyumsuzluk teorisinin kapsamlı bir kuram olmadığını belirtir.⁷⁹

I.2.3. Rahatlama Teorisi

Üstünlük kuramı gülmeye ilgili duygular üzerinde, uyumsuzluk kuramı da gülmeye yol açan nesnelere ya da düşünceler üzerinde yoğunlaşırken, rahatlama

⁷⁷ Rıdvan Şentürk, *age.*, s., 61.

⁷⁸ Çağatay Güler-Bilge Ufuk, *age.*, s., 244.

⁷⁹ John Morreall, *age.*, s. 24-31.

kuramı ise bu iki kuram içinde çok az tartışılan gülmenin fizyolojik boyutu ile ilgilenir.

Bu kurama göre mizahın işlevi gerilim ve sıkıntıdan kurtulmayı ve aşırı gerilimin boşalmasını sağlamaktır. Mizah sıklıkla geleneksel sosyal gereksinimleri sorguladığından, söz konusu gereksinimler yerine getirme sıkıntısıyla ilgili bir rahatlama sağlar. Rahatlama geçici olabilir. Toplumun baskılamaya zorladığı birtakım tabu konuları açığa çıkarır. Yine ağır gerilim içindeki kişilerde söz konusu gerilimin kalkması ile bir gülme patlaması ortaya çıkabilir. Bu durumda mizahtaki ana öge gerilimi ortadan kaldıran rahatlama duygusudur.⁸⁰

Rahatlama kuramını ilk ele alan isim Shaftesbury'dir. Shaftesbury, "*Açık yürekli insanların doğal ve rahat ruh halleri kısıtlandığında, içinde buldukları sıkıntılı durumdan kurtulmak için başka hareket yolları aratacaktır; ister taşlamayla, öykünmeyle, ister soytarılıkla olsun, bu insanlar az ya da çok kendilerini gösterdikleri için bu durumdan hoşnut olup üzerlerindeki baskılardan öç almış olacaklardır.*"⁸¹ Cümlesi ile gülmenin insanı rahatlatma yönüne dikkatleri çekmektedir.

Rahatlama teorisinin gülme eylemine uygun iki şekli vardır. Kişi ya serbest kalan sinirsel enerjisiyle bu duruma girebilir ya da gülme durumunun kendisi, sinirsel enerjinin serbest kalmasına olduğu kadar, birikmesine de neden olabilir.⁸² Söz konusu durumlarda da gülme durumu başlar.

Herhangi bir yasak, bir kişinin, ne yasaklanmışsa onu yapma arzusunun artmasına neden olur ve bu amacına ulaşmamış arzu, kendisinin açığa çıkarılmamış

⁸⁰ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s., 246.

⁸¹ John Morreal, *age.*, s. 32.

⁸² John Morreal, *age.*, s 33.

sinirsel enerji olarak gösterebilir. Rahatlama kuramına göre böyle sınırlamalar, insanların, cinsel arzularını ya da şiddet eğilimlerini baskı altında tutmalarına neden olur ve ne zaman ki birileri tabuları yıkar söz konusu konular üzerinde konuşursa baskı altında tutulan enerjinin bir kısmı gülme ile dışavurumu sağlanmış olur.⁸³ Ancak toplumsal tabular ne zaman esneklik kazanmaya başlarsa bahis konusu olan tabuların güldürücülüğü sağlanan esneklik kadar azalmaya başlar. Neticede aralarında bir ters orantının olduğunu görebiliriz.

Gülerek rahatlama kişinin gülmeye başlamadan önce birikmiş olan sinirsel enerjisinin açığa çıkması olarak kabul edilebilir. Diğer bir rahatlama şekli de vaktiyle var olan enerjiyle değil, gülme durumunun kendisi sayesinde biriken enerjiyle rahatlamaştır. Cinsellik ve düşmanlık içermeyen belirli fıkraları dinlediğimiz zaman, fikranın başında bizde farklı duygular uyandırabilir. Ancak anlatının son cümlesinde fikra umulmadık bir biçimde sonuçlanabilir ya da karakterlerin düşündüğümüz gibi olmadıkları gösterilir, bunun sonunda, biriktirilmiş olan duygusal enerji artık gereksizleşir ve rahatlamak istenir. Bu rahatlamanın dışa vurumu en basit biçimde gülme davranışıdır.⁸⁴

Gülme, rahatlama ve enerjinin açığa vurulması arasında birtakım bağlantıların olduğu açıktır. Tehlikeli bir durumdan kaynaklanan kassal bir gerginlik, ancak güvenliğimizi yeniden kazandığımızda düzelir. Güvenliğimiz sağlandığı anda da gülmeye başlarız. Gülme eyleminin ardından ne kadar büyük bir enerji sarf ettiğimizi anlarız, bu durum gülmenin bir sinirsel enerji arınması sağladığı anlamına gelir.⁸⁵ Friedrich Nietzsche (1844-1900), rahatlayarak gülme ile ilgili bu doğrultuda bir

⁸³ John Morreal, *age.*, s. 34.

⁸⁴ John Morreal, *age.*, s. 35.

⁸⁵ John Morreal, *age.*, s. 38.

görüş öne sürmektedir. Nietzsche'nin düşüncelerinin *korku* ve *kaygı* duyguları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Nietzsche, insanın yüz binlerce yıl boyunca korku içinde yaşamaya alışkın olduğu bu gerilim dolayısıyla tehlike arz etmeyen ve zarar getirmeyen ani gelişmeler karşısında güldüğünü söylemektedir.⁸⁶

Rahatlama kuramının destekleyicilerinden olan Herbert Spencer'e göre belli bir yoğunluğa ulaşan duygular genellikle kendilerini bedensel hareketlerle gösterirler.⁸⁷ Spencer, enerjinin boşalmasını, yoğunlaşan duyguların uygunsuzluğuyla ortaya çıkarmasına bağlamaktadır.

Rahatlama teorisinin en önemli savunucusu şüphesiz Sigmund Freud (1856-1939)'dur. Freud gülmenin üç türünü birbirinden ayırır, şakalar, komik durumlar ve mizah. Kuramın özü, tüm gülünecek durumlar için belli bir ruhsal enerji ayırmaktadırlar, bu enerji belli bir ruhsal durumda harcanmak için ayrılmış ama gerekli olmamıştır, bu gereksiz enerji daha sonra gülme biçiminde kullanılır. Freud, şaka yaparken, bastırılmış ya da yasaklanmış duygu ve düşünceler için kullanılacak olan enerjiyi, komik durumlara tepki verirken düşünmek için harcadığımız fazla enerjiyi, mizah içinse, duygularımızca kullanılmayan enerjiyi harcadığımızı söyler.⁸⁸

Sonuç olarak, gülme ile ilgili herhangi bir duygusal uyarım olmadan ve duygularımızın yoğunlaşmasına gerek olmadan da gülmek olanaklıdır. Rahatlama kuramı ile ilgili diğer bir sorunda bu kuramın duygusallıkla ilgili beklentileri aniden gereksizleştirilmesi ve yoğun duyguların yaşandığı belirli durumlarda işe yaramaz görünmesidir. Çünkü uyarımın sonucu olarak ortaya çıkan gülme, o ana değin mükemmel bir uygunlukla geliştirdiğimiz umut ve duygularımız her ne ise on

⁸⁶ Rıdvan Şentürk, *age.*, s.74.

⁸⁷ John, Morreal, *age.*, s. 37.

⁸⁸ John Morreal, *age.*, s. 43.

ilişkindir.⁸⁹ Rahatlama teorisi gülme eylemini açıklamada tek başına yetersiz kalmaktadır.

Bütün bu kuramlarla ilgili temel sorun bunların birbirini karşılıklı olarak dışladığı şekilde algılanarak mizahla ilgili olarak bu kuramların birbirinin ya da diğerinin seçilmesi gerektiğinin düşünülmesidir. Genellikle bir gülme kuramına karşı çıkılırken bütün durumlara uymaması nedeniyle çürütülmesi gerektiği düşünülmektedir.⁹⁰ Bu kavramların her biri gülmenin farklı bir boyutunu ele aldığını hiçbirinin yalnız başına gülmeyi açıklayamadığını ancak birlikte ele alındığında belli bir sonuca varılabilmektedir.

I.3. Gülme Teorileri İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Geçmişten günümüze “gülme” üzerine pek çok çalışma yapılmış gülme; psikolojik, sosyolojik, bilimsel, felsefi, edebiyat açısından sayısız kez değerlendirilmiştir. Çalışmamızda belli başlı kaynaklar üzerinde duracağız.

I.3.1. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

I.3.1.1. H. Bergson “Gülme (Le Rire)”

Eserin çevirisini Ord. Prof. Mustafa Şekip Tunç yapar ve 1997 yılında MEB yayımları tarafından eser yayınlanır. Bergson, Revue de Paris’de yazmış olduğu gülme ile ilgili üç makaleyi bu kitapta bir araya getirir. Söz konusu eser, yüz yirmi sekiz sayfa olup “*Genel Olarak Komik. Şekillerin Komiği ve Hareketlerin Komiği*”, “*Komiğin Yayılma Kuvveti*”; “*Vaziyet Komiği ve Kelimelerin Komiği*”; “*Karakter Komiği*” adı altında üç ana bölümden oluşmakla birlikte birinci bölüm beş kısımdan, ikinci bölüm iki kısımdan, üçüncü bölüm beş kısımdan meydana gelmektedir.

⁸⁹ John Morreal, *age.*, s. 40.

⁹⁰ Çağatay Güler-Bilge Ufuk Güler, *age.*, s. 239.

Bergson, ön söz kısmında eserini yazma amacını şu şekilde dile getirir: “...yazılmasında maksat belli başlı komiğin kategorilerini tayin etmek, gülünç olguları mümkün merteye çok toplayarak bunlardan kanunlar çıkarmaktır”⁹¹

Bergson, Aristo’dan beri en büyük fikir adamları ele avuca sığmayan, kaçan, direnen ve bütün felsefe spekülasyonlarına rağmen gülmenin ele alındığını, üzerine çok sayıda eser yazıldığını dile getirmiştir.⁹² Bergson, eserinde insanın dışında hiçbir şeyin komik olmadığı gerçeğine dikkat çekmektedir. “Feylosofların birçoğu insanı ‘gülmesini bilen bir hayvan olarak’ tanımlamaktadır. Halbuki ‘güldüren bir hayvan’ olarak da tarif edebilirlerdi. Çünkü insandan başka bir hayvanının cansız bir şeyin gülünç olması mutlaka bize benzer bir tarafı olmasından, bizim ona verdiğimiz bir kılıktan yahut bizim onu kullanma tarzımızdan gelmektedir.”⁹³

Bergson, gülmenin gerçekleşmesi için duyguların bir süreliğine susturulup sadece zekânın konuşurulması gerektiğini zira komiğin sadece zekâyâ hitap ettiğini, ifade etmiştir.⁹⁴ Gülmek ve güldürmek zekâ mahsulüdür. Günümüzdeki stendapçıların (Cem Yılmaz, Beyazıt Öztürk, Ata Demirer, Şahan Gökbakar vs.) zeki olarak nitelendirilmesi buna örnek gösterilebilir.

Bergson, komik olan pek çok şeyin bir dilden başka bir dile çevrilememesini komiğin ait olduğu milletin adetlerine, gelenek ve göreneklerine tercüman olmasına bağlamaktadır.⁹⁵

⁹¹ Henry Bergson, *Gülme (Le Rire)*, (Çev. Mustafa Şekip Tunç), MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 5.

⁹² Henry Bergson, *age.*, s.13.

⁹³ Henry Bergson, *age.*, s. 14-15.

⁹⁴ Henry Bergson, *age.*, s. 15.

⁹⁵ Henry Bergson, *age.*, s.16.

Gülmenin gerçekleşmesini Bergson şu şekilde açıklamaktadır: *“insanların grup halinde toplanarak bütün dikkatlerini, duygularını susturup sadece zekâlarını işletmek suretiyle, aralarında birisi üzerinde toplamalarından doğuyor.”*⁹⁶

Yaşam bizden hep dikkatli olmayı ve hata yapmamamızı ister. Fakat bu isteğin gerçekleşmemesi durumunda komik, gülünç duruma düşeriz. Mesela yolda yürürken bir direğe çarpmamız etrafımızdaki insanların bize gülmesine neden olur. Çünkü bizden beklenen yolda yürürken dikkatli olup direğe çarpmamamızdır. Bergson, bu durumu *“gerginlik ve çeviklik”* olarak nitelendirmekte ve bu iki kuvvetin bulunmaması halinde her türlü kazalar, sakatlanmalar, yaralanmalar, hastalıklar bizim için olduğunu ve bizi gülünç duruma düşürdüğünü belirtir.⁹⁷

Bergson, şahısların değil şeylerin yani yapılanların komik olduğunu belirtir. Komik olan şahıs değil şahsın eşya haline gelmesidir. Taklitlerin ve tekrarların gülünçlüğü de Bergson’a göre buradan gelir.⁹⁸

Bergson’un eserinde dikkat çektiği diğer bir nokta da anlatım şeklinin komik olmasıdır. *“Hakiki manada kullanılıyor gibi gösterilip de mecâzi bir manada kullanılan bir ifade daha komik bir tesir yapar. Bir başka deyimle, Dikkatimiz bir mecazın maddiliği üzerinde toplandığı andan itibaren ifade edilen fikir gülünç olur.”*⁹⁹ İki kişi arasında geçen tartışmada birinin diğerine *“Sen beni yedin, bitirdin, tükettin”*, demesi diğerinin onu çıkarları doğrultusunda kullandığı anlamı mevcutken gerçek anlama indiğimizde bir kişinin diğerini yemek yer gibi yemesi akla gelir bu da mümkün olmadığı için gülünç bir durumdur.

⁹⁶ Henry Bergson, *age.*, s. 17.

⁹⁷ Henry Bergson, *age.*, s.23.

⁹⁸ Henry Bergson, *age.*, s. 54.

⁹⁹ Henry Bergson, *age.*, s. 79.

Eserin sonunda Bergson gülme ile ilgili düşüncelerini şu şekilde özetler:

“Denizin, yüzündeki dalgalarda durmadan böyle çarpışır. Hâlbuki alt tabakalar derin bir sükûn içindedir. Dalgalar birbirlerini döverek, birbirlerine çarparak muvazene ararlardan beyaz, hafif, şen bir köpük dalgaların değişen kenarlarını takip eder. Bazen engin kopup gelen bir dalga çakıllı kıyıların kumları üzerinde bu köpüklerden bir parça bırakır. Kumsalın yakınlarında oynayan çocuk bu köpüklerden bir parça bırakır. Kumsalın yakınlarında oynayan çocuk bu köpüklerden bir avuç alır, bir an sonra da avucunun içinde dalgaların getirdiğinden çok daha tuzlu, çok daha acı birkaç damla suyun kaldığını görerek hayret eder. Gülme de işte bu köpük gibi doğar. İçtimai hayatın dış yüzündeki sathi isyanları gösterir. Bu sarsıntuların oynak şekli enstantane olarak resmeder. O da tuzlu bir köpüktür. Onun gibi çıtırdar. Bu çıtırtı neşedir. Tadına bakmak için bu köpükten bir parça alan feylosof da bazen bu azıcık köpükte bir lokma acılık bulacaktır.”¹⁰⁰

I.3.1.2. John Morreal “Gülmeyi Ciddiye Almak”

Eserin çevirisini Kubilay Aysevener ve Şenay Soyer yapar, eser 1997 yılında İris yayınevi tarafından yayınlanır. *Gülmeyi Ciddiye Almak: “Gülme”, “Mizah”* şeklinde iki ana bölümden oluşmaktadır.

Morreall, gülmenin anlamını araştırmayı eserinin ön söz kısmında insanlığı anlamaya yönelik uzun bir yol olarak değerlendirir. Morreall, gülme ile ilgili genel bir yanıt bulunması gerektiğini bununda ancak felsefi bir inceleme yöntemi ile gerçekleştirebileceğine inanmaktadır.

Morreall, Bergson’dan farklı olarak gülmeyi duygularla bağlantılı görür: *“Gülmenin esnemek ya da öksürmek gibi yalnızca fizyolojik bakımdan açıklanacak bir davranış olmadığı da açıktır. Gülme her nasılsa duygularla bağlantılıdır.”¹⁰¹*

¹⁰⁰Henry Bergson, *age.*, s. 128.

¹⁰¹ John Morreall, *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. Kubilay Aysevener - Şenay Soyer), İris Yayınları, İstanbul 1997, s. 6.

Eserde Morreall gülme durumlarını, “mizahi gülme” ve “mizahi olmayan gülme” şeklinde iki ana bölümde değerlendirir:

“Mizahi olmayan gülme durumları:

Gıdıklanma

Cee yapma (bebeklerde)

Havaya atılıp tutulma (bebeklerde)

Sihirbazlık numarası izlemek

Tehlikeyle karşılaşmanın ardından kendini yeniden güvence içinde duyumsama

Bir bulmaca ya da sorunu çözme

Bir spor etkinliğini ya da oyunu kazanma

Yolda eski bir dostla karşılaşma

Piyangodan para çıktığını öğrenme

Zevkli bir işe girme

Utanç duyma

Histeri

Azot oksit soluma

Mizahi gülme durumları:

Fıkra dinleme

Birisinin bir fıkrayı mahvettiğini duyma

Bir fıkrayı anlamayan birisine gülme

Birisini garip giysiler içinde görme

Bir örnek giymiş erişkin ikizlere rastlama

Birisinin bir başkasının taklidini yaptığını görme

Saçma sapan böbürlenmelere ya da ‘abartılı öykülere’ kulak misafiri olma

Usturlu hareketlere kulak misafiri olma

Üçlü uyaklar ya da aynı cümle içinde çok fazla ses benzeşmesi duyma

Ses ya da hece karışması ve cinaslara kulak misafiri olma

Bir çocuğun büyüklere özgü bir ifadeyi yerli yerinde kullandığını duyma

Yalnızca aptalca bir hava içinde olma ve yerli yersiz her şeye gülme”¹⁰²

John Morreall, gülmenin nedenlerini bu şekilde sınıflandırma yaparak ortaya koyması gülme üzerine araştırma yapan pek çok kişinin sorularını yanıtlamasına yardımcı olur.

Nortwestern Üniversitesi, Felsefe Bölümü Öğretim üyelerinden olan John Morreall, “*Gülmeyi Ciddiye Almak*” enine boyuna gülme olgusunu felsefi ve toplumsal açılardan irdelemekte ve bu ilgi alanındaki boşluğa önemli bir katkı sağlamaktadır.

Morreall, gülme ve mizah üzerine genel bir yanıt bulmaya ve insan yaşamındaki yerini göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca insandaki gülmenin yerini belirleyerek, daha geniş anlamda felsefi bir incelemeye imza atmıştır.

I.3.1.3. Charles Baudelaire “Gülmenin Özü”

Eserin çevirisi İrfan Yalçın tarafından yapılır, eser 1997 yılında İris yayınlarından basılır. Kitap, “*Gülmenin Özü ve Genellikle Plastik Sanatlardaki Gülünç Üstüne*”, “*Bilge Kişinin Ürkek Gülüşü*”, “*Fransız Karikatürcülerinden Bazıları*” ve “*Yabancı Karikatürcülerden Birkaç*”ı olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

XIX. yüzyılın büyük şairlerinden olan Charles Baudelaire edebiyat ve plastik sanatlar üzerine yazdığı yazılarla da önemli bir eleştirmen olarak değerlendirilir. Baudelaire, genel olarak mizahla özel olarak da karikatürle yakından ilgilenmiş ve bu eseri kaleme almıştır. Söz konusu eser, bir duygu insanının, bireysel eleştiri

¹⁰² John Morreall, *age*, s. 3,4.

öncülerinden birinin, kullandığı her sözcüğün tadını ve yoğunluğunu bilen derin bir şairin “gülünce” ilişkin düşüncelerinin göstergesidir.

Gülme, mizah ve karikatür üzerine yazılmış pek çok esere kaynak olarak gösterilen “*Gülmenin Özü*” Charles Baudelaire’nin başka bir yönünü yansıtmaktadır.

Baudelaire, Morreal ve Bergson’dan farklı olarak “Gülmenin Özü”nde dinlerin gülme ile ilgili görüşleri üzerinde de durur. Baudelaire’e göre, peygamberler, gülmeyi dünyalık olarak görmüş, gülmenin ardından bela geleceğine inanmış, gülmenin yerine gözyaşı dökmeyi faydalı görmüşlerdir. Ayrıca kutsal kitaplarda herhangi bir güldürücü ögenin bulunmadığına değinmektedir.¹⁰³

Baudelaire, gülmeyi şeytansı, hınzırca bir şey olarak görüp her yönüyle insana ait bir durum olarak değerlendirmektedir. Gülme, insandaki kendini yüksek görme düşüncesinin bir sonucu olarak var olmaktadır. Gülme insana özgü bir vaka olduğundan daha başında çelişkili bir durumdur. Bu durum gülmeyi sonsuz bir yüceliğin ve sonsuz bir düşkünlüğün imi olarak göstermektedir. Baudelaire, insanın sonsuz düşkünlüğü olarak Mutlak Varlık (Tanrı), sonsuz yüceliği olarak da hayvanlar karşısındaki durumunu nitelendirmektedir. Gülmenin de bu iki sonsuz arasındaki düşüşten kaynaklandığını düşünmektedir. Ulusların yükseldikçe gülünç motiflerinde artış olmasını bu duruma bağlamaktadır.¹⁰⁴

I.3.1.4. Hippokrates “Gülmeye ve Deliliğe Dair”

Eserin çevirisi Mehmet Ali Kılıçbay tarafından yapılmış, eseri 1997 yılında İris yayınevi yayınlamıştır. Eser, “*Gülme ve Helleborus*”, “*Sonsuz Demokritoslara*

¹⁰³ Charles Baudelaire, *Gülmenin Özü*, (Çev. İrfan Yalçın), İris Yayınları, İstanbul 1997, s. 4,5.

¹⁰⁴ Charles Baudelaire, *age.*, s. 11.

Dair”, “*J.C. Lavater’in Gözüyle Demokritos*”, “*Mektuplar*”, “*Notlar*”, “*Mini Sözlük*” ve “*Bibliyografya*” kısımlarından oluşmaktadır.

Gülmek ve Deliliğe Dair, delilik ile aklı ayıran çizginin, toplumun genel geçer yargılarının sınırında yer aldığını bilen birisi tarafından yazılmıştır. Çizginin öteki tarafına geçene deli sıfatını takarak acımak, aslında çoğunluğun kendi varoluş biçimini aklamasından başka bir şey değildir. Ama çizgiyi aşma cesaretini ve bilgeliğini gösterebilen, ciddiyet sayılanın komiğini ortaya koyabilme özgürlüğünü kazanmaktadır.¹⁰⁵

I.3.1.5. Franz Rosenthal, “Erken İslam’da Mizah”

Eserin Türkçeye çevirisi Prof. Dr. Ahmet Arslan tarafından yapılmış, eser 1997 yılında İris yayınlarında çıkmıştır. Erken İslam’da Mizah, “*Ön söz*”, “*Müslüman Mizahının İncelenmesi İçin Malzeme*”, “*Eş’eb’in Tarihsel Şahsiyeti*”, “*Eş’eb Efsanesi*”, “*Metinlerin Çevirisi*” şeklinde dört bölüm ve ek: “*Gülmece Üzerine*” oluşmaktadır.

Erken İslam’da Mizah, adlı çalışma esas olarak Hicri II./ Miladi VIII.yy’da yaşadığı sanılan ünlü bir Arap mizahçısı Eş’eb hakkında bir monografi denemesidir. Franz Rosenthal, esere İslam mizahına ait çalışmaların bugünkü durumunu incelediği bir bölümle, Eş’eb’e mâledilen 161 hikâyeyi içeren bir metin çevirisi bölümü eklemiştir.

Rosenthal, bu metinlerden hareketle Eş’eb dönemi Medine’sinin ve daha genel olarak Arap dünyasının sosyal kültürel bir tasvirini de yapmaya çalışmıştır. Kitap,

¹⁰⁵ Hippokrates, *Gülmeye ve Deliliğe Dair*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İris Yayınları, İstanbul 1997.

İslam dünyasında gülme konusundaki kuramların incelendiği bir bölümle sona ermektedir.¹⁰⁶

Rosenthal, eserinde Nasrettin Hoca'dan da şu şekilde bahsetmektedir: *“Nasrettin Hoca adı Doğu'da ve Batı'da, 'Doğu' ilhamlı kurnaz, komik hikâyelerinin başkahramanı olarak yaygın bir şekilde bilinir.”*¹⁰⁷

I.3.2. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

I.3.2.1. Zülfikar Bayraktar, “Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Tahlili”¹⁰⁸

Zülfikar Bayraktar tarafından doktora tezi olarak hazırlanan çalışma: giriş, üç ana bölüm, metinler, sonuç ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır.

Tezin Giriş kısmında, gülme kavramı, mizah kavramı, mizah yaratma yöntemleri ve mizah çeşitleri üzerinde durduktan sonra Türk halk edebiyatında fıkra türü, özellikleri, muhtevası, yapısı ve işlevleri üzerinde durmakta ve bu konular ile ilgili geniş bilgi vermektedir.

Tezin birinci bölümünde, Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili genel bilgi verdikten sonra Türkiye’de ve Türkiye dışında Nasreddin Hoca ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde: Mizah teorilerine ve üç temel mizah teorisine göre Nasreddin Hoca fıkralarının tahliline yer vermektedir. Bayraktar’ın tezinin ana kısmı bu bölümdür.

¹⁰⁶ Franz Rosenhal, *Erken İslam’da Mizah*, (Çev. Prof. Ahmet Aslan) İris Yayınları, İstanbul 1997.

¹⁰⁷ Franz Rosenthal, *age.*, s. 5.

¹⁰⁸ Zülfikar Bayraktar, “Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Tahlili”, *Doktora Tezi Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir (2010).

Tezin üçüncü bölümünde Zülfikar Bayraktar, Nasreddin Hoca fıkrlarında mizah yaratma yöntemlerine, söz ve hareket komiğine yer verdikten sonra bu bilgileri tablolaştırır. Ardından incelediği fıkra metinlerine verir.

Zülfikar Bayraktar tezinin sonuç kısmında, Nasreddin Hoca fıkraları hayatın içinden alındığı için bütün mizah teorilerine göre yorumlanabileceğini, tek bir bakış açısıyla Nasreddin Hoca fıkralarını açıklamanın mümkün olmayacağını, bütün mizah teorilerinin onun fıkralarına uygulanması onu doğru anlamamızda yardımcı olacağını, her bir teorinin fıkralara farklı bir bakış açısı getireceğini; mizah teorilerinin Türk bilim dünyasına yeni ufuklar ve yöntemler kazandırabileceğini vurgulamaktadır.

I.3.2.2. Zülfikar Bayraktar, “Nasreddin Hoca ve Timur Konulu Fıkraların Gülmede Üstünlük Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”¹⁰⁹

Zülfikar Bayraktar bu makalesinde, Türk mizahında önemli bir yere sahip olan “*Nasreddin Hoca ve Timur*” konulu fıkraların temel gülme teorilerinden birisi olan Üstünlük Teorisine göre incelemektedir.

Bayraktar, Nasreddin Hoca ve Timur konulu fıkraları üstünlük teorisi açısından daha iyi yorumlayabilmek, fıkralardaki komik unsurların nasıl oluştuğunu değerlendirebilmek, fıkralarda verilmek istenen mesajın ne olduğunu açıklayabilmek ve fıkraların oluşum sürecini tespit edebilmek için yazısında şu sırayı takip etmektedir: Öncelikle fıkralarla ilgili genel bilgiler vermektedir. Verdiği bilgilerde daha çok fıkraların sosyal işlevleri üzerinde durmaktadır. Türk mizahı deyince ilk akla gelen isim olan Nasreddin Hoca’yla ilgili kısaca bilgi verdikten sonra Nasreddin

¹⁰⁹ Zülfikar Bayraktar, “Nasreddin Hoca ve Timur Konulu Fıkraların Gülmede Üstünlük Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi*, S. 1/1 (2012), s. 265-274.

Hoca fıkralarına Timur karakterinin ne zaman, ne şekilde girdiğini belirtmektedir. Bayraktar, çalışmasının diğer aşamasında temel gülme kuramlarından biri olan “Üstünlük kuramını” tarihi seyri içinde genel hatlarıyla açıkladıktan sonra makalenin asıl konusu olan Nasreddin Hoca ve Timur konulu fıkraları, Üstünlük teorisi çerçevesinde çözümlemektedir.

Zülfikar Bayraktar çalışmasının sonunda, Nasreddin Hoca ve Timur konulu fıkralarda olarak ortaya çıkan gülme sıradan bir gülme refleksi değildir, bu bilinçli ve hicvedilene cezalandırmayı amaçlayan bir gülme eylemidir, neticesine varır.

I.3.2.3. Funda Öрге Yaşar, “Mizah’ta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler”¹¹⁰

Funda Öрге Yaşar, günlük hayatta önemli bir yere sahip olan tekerlemelerin, anlamca birbiriyle ilişkisi olmayan, uyumsuz olarak nitelendirilen bazı sözcüklerin bir arada kullanılması neticesinde insanlarda gülme eylemini harekete geçirmesi yönünden mizahla benzerlik sergilediğini, bu benzerlikten hareketle de tekerlemeleri temel mizah kuramlarından uyumsuzluk kuramına göre incelenebileceğini belirtmektedir. Yaşar, Çocuk tekerlemeleri, Karagöz, Ortaoyunu, Meddah ve Masal tekerlemeleri arasından seçtiği tekerlemeleri “Uyumsuzluk kuramı”na göre incelemektedir.

Yaşar, yazısının başında toplumun neden mizaha ihtiyaç duyduğundan hareketle mizahın tanımı üzerinde durmaktadır. Ardından mizahın bir sonucu olarak gülme eylemini açıklamak için mizah teorilerine kısaca değinmektedir. Bu kısa açıklamanın ardından çalışmanın asıl konusunu “*Uyumsuzluk Kuramı ve*

¹¹⁰ Funda Öрге Yaşar, “Mizah’ta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 2, No. 1,(2010).

Tekerlemeler” başlığı altında uyumsuzluk kuramı ve tekerlemelerle ilgili genel bilgiler verdikten sonra Uyumsuzluk kuramı çerçevesinde tekerlemeleri; “Çocuk Tekerlemeleri”, “Karagöz”, “Ortaoyunu”, “Meddah” ve “Masal Tekerlemeleri” başlıkları altında incelemektedir.

Yaşar çalışmasının sonunda; edebiyatımızda önemli bir yere sahip olan tekerlemeleri, mizahi bir bakış açısı ile değerlendirilebileceğini belirttikten sonra tekerlemelerdeki en dikkat çekici unsurun uyumsuzluklar olduğunu, bu nedenle tekerlemeleri mizah kuramlarından Uyumsuzluk kuramına göre açıklamanın etkili bir yöntem olduğunu vurgulamaktadır.

I.3.2.4. Metin Ekici, “Gülme Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkraları”¹¹¹

Metin Ekici, çalışmasına sözlü gelenek yaratmalarından olan fıkraların oluşumu ve fıkra tiplerini kısaca anlattıktan sonra Türk fıkra geleneğinde ilk akla gelen isim olan Nasreddin Hoca ile ilgili genel bilgi vermektedir.

Ekici, Nasreddin Hoca’nın belli bir döneme ya da belli bir bölgeye ait olmadığını onun kendi döneminden Türk coğrafyasında yaşamış ve yaşayacak olan bütün kuşakların “Nasreddin Hoca’sı” olacağını söylemektedir. Daha sonra bu çıkarımının nedenlerini açıklamaktadır. Nasreddin Hoca fıkraları ile ilgili bilgiler verdikten sonra Ekici “gülme” konusuna gelir ve tarihte gülme ile ilgili yapılan yorumlara kısaca değinmektedir. Ekici çalışmasının devamından “*Uyumsuzluk, Düzensizlik, Zıtlık veya Sosyal Olmama Üzerine Kurulu Teoriler*”, “*Üstünlük,*

¹¹¹ Metin Ekici, “Gülme Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkraları” 21. *Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum, 8-9 Mayıs, Akşehir: 2008*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, (2009), s. 271-280.

Eleştiri veya Düşmanlık Teorileri” ve “Rahatlama, Kurtulma veya Boşalma Teorileri” başlıkları altında temel gülme teorileri ile ilgili bilgi vermektedir.

Metin Ekici son olarak; Nasreddin Hoca fıkralarının gülme ve mizah teorilerinden sadece biriyle değil, hemen hepsi ile incelenmesi gerektiğini, belirleyici olan hususun fıkra metninin kendisi ve özellikle de espri cümlesi olduğunu, fıkraların hangi teoriye daha uygun olduğunu söz konusu fikranın metin özelliklerine ve sonundaki gülmeyi sağlayan espri cümlesine göre belirlemek gerektiği değerlendirmesini yapmaktadır.

I.3.2.5. Yasemin Tufan, “Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Sanal Ortamda Temel Fıkraları”¹¹²

Yasemin Tufan, temel gülme kuramlarından olan “Uyumsuzluk Kuramı” bağlamında “e-fıkra.net” adlı fıkra sitesinde yer alan Temel fıkraları arasından seçilen dört fikrayı incelemektedir. Çalışmasının sonunda uyumsuzluk kuramının sanal ortamda da geçerliliğini koruduğunu vurgulamaktadır.

I.3.2.6. Halil İbrahim Şahin, “Türkmenistan’da Nasreddin Hoca ve Timur Fıkraları”¹¹³

Halil İbrahim Şahin, Nasreddin Hoca (Ependi) ve Timur konulu fıkraların Türkiye’de olduğu gibi Türkmenistan’da da yaygın olduğunu hatta bu fıkraların pek çoğunun ortak anlatı olduğunu belirterek yazısına başlar.

Şahin çalışmasında, Türkmen fıkra geleneği ve bu gelenek içinde Nasreddin Hoca ile Timur fıkralarının yerini, bu fıkraların toplumsal anlamını ve işlevini temel

¹¹² Yasemin Tufan, “Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Sanal Ortamda Temel Fıkraları *Milli Folklor Dergisi*, S. 75, (2007), s. 108-112.

¹¹³ Halil İbrahim Şahin, “Türkmenistan’da Nasreddin Hoca ve Timur Fıkraları”, *Bilig Dergisi*, S. 55, (2010), s. 135-146.

gölme teorilerinden olan Üstünlük ve Rahatlama teorileri yardımıyla inceleyerek, bu fıkralardan günümüze yansıyan mesajlar üzerinde durulmaktadır. Şahin, tespit ve değerlendirmelerinin sonunda Nasreddin Hoca ile Timur fıkralarının toplumsal bir zemine sahip olduğunu, Timur'un zalimliklerine Nasreddin Hoca ile karşı koymak isteyen insanların bu fıkralarla eğlendiğini ve toplumsal bir rahatlama yaşadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Şahin bu tespitlerine ek olarak Nasreddin Hoca fıkralarının, XXI. yüzyıldaki yaşam koşullarını izah edebilecek ve bu hayatla ilgili yeni değerler yaratabilecek yetkinliğe sahip olduğu da vurgulamaktadır.

I.3.2.7. Halil İbrahim Şahin “Bektâşi Fıkraları ve Gülme Teorileri”¹¹⁴

Halil İbrahim Şahin, yazısının başında “Gölme Teorileri” ile ilgili bilgi verdikten sonra temel gülme teorileri olan “Üstünlük”, “Uyumsuzluk” ve “Rahatlama” teorilerine göre Bektaşî fıkralarındaki gülmeye neden olan durumlarla ilgili tespit ve değerlendirmeler yapmıştır. İnsana has bir olgu olan gülmenin kökenlerini ve sebeplerini araştıran gülme teorileriyle Bektaşî fıkraları incelendikten sonra bu fıkralardaki gülme durumlarının, yerel olduğu kadar evrensel niteliklere de sahip olduğunu belirtmektedir. Üstünlük teorisinin prensipleriyle uyumlu fıkralardaki Bektaşî, Nasreddin Hoca gibi muhataplarının haksız saldırılarını bertaraf ederek onlara üstünlük sağlamakta ve bu durum da fikrayı dinleyenlerin gülme duygularını harekete geçirmektedir. Uyumsuzluk teorisine göre Bektaşî fıkralarında gülmeye neden olan pek çok durumun, uyumsuzluktan kaynaklandığını, Özellikle Bektaşî'nin dinî konulardaki farklı bakış açısı, Bektaşîlik kültürünün dışında kalanların dini ve kültürel birikimi ile uyumsuz olduğundan çoğunlukla gülmeye neden olduğu tespit

¹¹⁴ Halil İbrahim Şahin: “Bektâşi Fıkraları ve Gülme Teorileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi* S. 55, (2010), s. 255-268.

edilmiştir. Rahatlama teorisini bazı fıkralarda hem Bektaşî tipinin hem de dinleyicinin rahatlama duygularının gülmeye zemin hazırladığını söylemektedir.

I.3.6.8. Fikret Türkmen, “Mizah Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları”¹¹⁵

Türkmen, yazısında Nasreddin Hoca fıkralarının evrensel yapısını, üstünlük teorisine göre incelemektedir. Çalışmanın başında insanların gülme eylemini gerçekleştirme sebepleri üzerinde durmaktadır.

Türkmen, çalışmasının devamında ise gülme ve mizah ilişkisini, mizahi gülme ve mizahi olmayan gülmeyi açıklamaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarını açıklamaya geçmeden önce üstünlük teorisi ile ilgili genel bilgi vermektedir.

Türkmen, gülme teorilerinin her birinin tek başına Nasreddin Hoca fıkralarını tam anlamıyla açıklayamadığını belirtir. Daha sonra on kadar Nasreddin Hoca fıkrasını üstünlük teorisine göre incelemektedir.

Türkmen, Nasreddin Hoca fıkraları ne kadar fazla açıdan incelenirse doğru olana bilimsel olana o kadar yaklaşılabilceğini belirttikten sonra Nasreddin, hoca fıkralarının yorumlanması, yeni bilimsel metotlarla yeni anlamlar kazanacağını, insanlar onu gerçek yüzü ile tanıma fırsatı bulacağını belirterek yazısını sonlandırır.

¹¹⁵ Fikret Türkmen, “Mizah Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 114, (1997), s. 21-24.

II. BÖLÜM: M. CEMİL'İN HAYATI VE ESERİ

M. Cemil'in hayatı ile ilgili bilgilerimiz, elimizde olan tek eseri "Hande"de bulunanlardan ibarettir.

M. Cemil'in doğum tarihi ve yeri belli değildir. Hande'nin yayın yılından hareketle yazar XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığını söylemek mümkündür. Eserin yayın yerinin İstanbul olması yazarın hayatının en azından belli bir evresinde İstanbul'da ikamet ettiğini söyleyebiliriz.

Hande, derleme ve matbu' bir eser olduğu için eserden hareketle yazarın edebi kişiliği ile ilgili bilgi vermemizi mümkün kılmamaktadır. Eserin bir fıkra derlemesi olması nedeniyle, yazarın mizahla ilgilendiğini söyleyebiliriz.

Hande, yayınlandığı dönemin mizah anlayışına ışık tutacak bir eserdir. Dönemin Osmanlı mizahını anlayabilmek için eserde yer alan fıkraların konularına baktığımızda, şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır.

Yabancı fıkra tipinin yer aldığı fıkraların başında Fransızlarla ilgili fıkralar gelmektedir. Eserde Fransız tipinin yer aldığı on tane fıkra vardır. Söz konusu bu fıkralarda, Fransızların devrimci (Fransız Devrimi) örnek olma imgesini kaybettiğini; şarap, moda, seks, kafe kültürüyle kadın ve erkekleri hafifletmek ve baştan çıkarmakla suçlandığı görülmektedir. İngilizlerin anlatıldığı dört fıkra vardır. İngilizler, bu fıkralarda müttefiklerinin hâkimi ve diğer devletleri yutan bir varlık, açgözlü, paragöz ve doyumsuz olarak nitelendirilmektedir. Amerika'dan bahsedilen iki fıkra vardır. Her iki fıkroda da Amerika bencil, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden şahıs olarak bahsedilmektedir. İtalyanlar ile ilgili eserde bir fıkra vardır. İtalyan bir Rahip'in cahilliğinden bahsedilir. Türk mizahında önemli bir yere sahip

olan Yahudi tipi miskin olarak yer almaktadır. Eserde yer alan üç tane Araplarla ilgili fıkralarda, Araplardan kandırılması kolay, saf insanlar olarak bahsedilmektedir. *Hande*'de yabancılardan bahsedilen lakin yer adının belirtilmediği fıkra sayısı altıdır. Bu fıkralarda da yabancılardan bencil, garip gelenekleri olan, tembel kişiler olarak bahsedilmektedir.

Hande'de, yaşlılardan bahseden fıkra sayısı dördtür. Bu fıkralarda bazı yaşlıların yaşlandıklarını ve ölüm gerçeğini kabul edemeyişleri eleştirilmekte, bazı yaşlıların ilerleyen yaşına rağmen hala gençlere taş çıkaran pırıl pırıl bir zekâyâ sahip olmalarından bahsetmektedir.

Baba-oğul çatışması pek çok fıkranın konusudur. Eserde baba-oğul çatışmasını anlatan dört fıkra vardır. Söz konusu fıkralarda anlatılan çocuklar oldukça zeki ve hazır cevap tiplerdir.

Eserde yer alan diğer fıkralara geldiğimizde döneme damgasını vuran kolera ile karşılaşırız. Fıkra karakterleri bu hastalığa karşı ya çok umursamaz ya da abartılı tedbirler aldığını ve her daim bilinçsizce yaklaştığını görürüz.

Eserdeki patron ve çalışan ilişkisini anlatan sekiz fıkroda, patronlar, cimri ve saf olarak çalışanlar ise sahtekâr, hazırcevap olarak anlatılır.

Eserde yer alan fıkraların işlediği bir diğer tip ise köylü tipidir. Köylü tipi kimi zaman karşımıza hazır cevap bir kişi olarak kimi zaman ise kaba, ince düşünemeyen bir tip olarak çıkmaktadır.

Eserde sarhoş tipinin yer aldığı bir tane fıkra vardır. Bu fıkroda da düştüğü rezil durumdan ders çıkarmayıp tekrar içki içmek isteyen bir tip olarak anlatılır.

Fiziksel görünüş ile alay edilen fıkraların sayısı beştir. Bu fıkralarda kadınların şişmanlığı, çirkinliği ve kısa boylu oluşları ile alay edilirken erkeklerden şişman, kambur ve kör olması ile alay edilmektedir.

Hande Letâifelerde en çok yer bulan on iki fikra ile doktor, hasta, hastalık fıkralarıdır. Sağlık sisteminden kaynaklanan birtakım sorunların doğrudan hekimden kaynaklanan sorunlar gibi görülerek hekim hasta ilişkisine yansıtıldığı görülür. Uzun tıp eğitimi, çalışma koşulları, hasta ve sağlık personelinin ekonomik sorunları, ağır çalışma koşullarının hekimin sosyal yaşamına yansıdığı gibi durumlar yer almaktadır.

Lokanta sahibi ve müşteri arasında yaşanan olaylardan bahseden beş fıkroda müşteri parasız ve ucuz yemek peşindeyken lokantacılarından ya sahtekâr, açgözlü ya da saf olarak bahsedilmektedir.

Eserde yer alan fıkralarda özellikle, Türk toplumundaki kültürel krizi, kültürel yozlaşmayı, Batı'nın gelişmiş devletlerinin Osmanlı üzerindeki emperyalist emelleri, Batılı devletlerin yerli işbirlikçileri, belediyeçilik sorunları, kadınların moda tutkuları, ahlaki değerlerin yozlaşması, toplum yaşamındaki çarpıklıklar ve ekonomik sorunlar ince bir mizahla eleştirilmektedir.

III. BÖLÜM: GÜLME TEORİLERİNE GÖRE LATİFELER

Mehmed Cemal'in Hande isimli eserinde yer alan 112, fıkra üç temel gülme teorisi olan “üstünlük teorisi”, “uyumsuzluk teorisi” ve “rahatlama teorisi” esas alınarak fıkralardaki gülme eylemine sebep olan unsurların incelenmesi:

1. Fıkra

İlk fıkrada yaşlı insanların buldukları durumu kabul edememelerinden kaynaklanan gülünç durum işlenmektedir.

Seksen yaşında mariz ihtiyarın yanında henüz yirmi yaşında genç dinç bir kız aşçılık edermiş. Besbelli her gün ihtiyarın ölümden nişan veren çehresini görmekten usanmış olmalıdır ki kız istifasını verir. İhtiyar, kızı istifasından caydırmak için der ki:

-Kızım niçin böyle edersin? Bilirsin ki ben sık sık hizmetçi değiştirmekten hoşlanmam. Ömrün oldukça bana hizmet edebilirsin!

Anlıyorsunuz ya? Yirmi yaşında kız ömrü oldukça seksen yaşındaki marize hizmet edebilecek ...

Yukarıda yer alan fıkrada üstünlük teorisi, dinleyicinin fıkra kahramanı olan ihtiyarın yerine kendisini koymasıyla başlamaktadır. Eğer dinleyici ihtiyarın yerinde olsaydı kızı istifasından vazgeçirmek için böyle bir yol izleyerek kendini küçük duruma düşürmeyeceğini anlamakta ve kendini ihtiyardan daha zeki daha üstün görmektedir. Söz konusu üstünlük hissi dinleyicinin gülmesine neden olmaktadır.

Fıkradaki uyumsuzluk teorisi, hasta adamın genç kızı istifasından vazgeçirmek için söylediği “Ömrün oldukça bana hizmet edebilirsin” cümlesinde yer alır. Zira normal şartlarda genç kız yaşı ve sağlığı gereği hastalıklı ihtiyar adamdan daha fazla yaşaması beklenmektedir. Durum böyle iken yaşlı adamın genç kıza böyle bir cümle kurması gerçekte olan ile beklenen durum arasında uyumsuzluk yaratmaktadır. Dinleyiciyi bu açıdan güldüren uyumsuzluktur.

Rahatlama teorisi daha çok fıkra kahramanlarından olan yaşlı adam üzerinde etkilidir. Yaşlı adam, hastalıklı olmasından dolayı yeterince gergindir, hizmetçisinin

istifasını vermesiyle daha da gerilen yaşlı adam, gerginlikten kurtulmak için genç kızını karından caydırmak istemektedir. Bu isteğini gerçekleştirmek için de sık sık hizmetçi değiştirmekten hoşlanmadığını ve kızın istediği kadar iş yerinde çalışabileceğini söyler. Böylece rahatlamaktadır. Dinleyici de yaşlı adamla birlikte gerildiği için onun rahatlamasıyla dinleyici de rahatlamakta ve gülmeye başlamaktadır.

2. Fıkra

Toplum içerisinde mesleklerini gereğinden fazla önemseyen, mesleklerini sosyal ilişkilerine yansıtan pek çok insan vardır. Mesleklerini yaşamlarının her alanına yansıtan insanlar çoğu kez gülünç duruma düşmektedirler.

Kibardan bir familya nezdinde bazı ahbab ta'lim ediyorlarmış.

Âlâ bir hindi dolması gelir. En meşhur cerrahlardan biri dahi sofrada hazır olmakla hane sahibi der ki:

-Cerrah Efendi! Siz dururken artık hindinin kat'ı azâsı bize düşmez?

Cerrah bu teklife hak verir. Derhal bir bıçak alıp kat' eder ise de sanatına ziyadesiyle meraklı olan kendisini hakikaten bir bacak kesmiş zannederek dalgınlığının son derecesiyle cebinden üstünc takımını çıkarır. Diğer cebinden dahi tiftik ve sargı falan alıp hindinin bacağını güzelce sarar. Hem sarar hem de kendi kendisini mırıldanarak kabilinden dermiş ki:

-Hiç merak etmeyiniz. Efendim biraz istirahat biraz da müdavat ile kari ban şifayâb olursunuz.

Bahsi geçen fıkrada üstünlük teorisi, dinleyicinin kendini doktorun yerine kendisi doktorun yerine koymasıyla başlar. Doktor, kendine söyleneni yaparken içten içe büyüklenir. Bilmiş tavrıyla hindiyi yanında taşıdığı ameliyat malzemeleriyle parçalar. Kendini öylesine işine kaptırır ki hindinin bagecini böldükten sonra onun gerçek bir bacak olduğunu düşünerek iyileşmesi için bageci sarar. Dinleyici kendini doktorun yerine koyduğunda böyle bir hata yapmayacağını düşünmektedir. Kendinin

bir cerrahtan daha üstün olduğunu düşünen dinleyici sevinçten gülmeye başlamaktadır.

Fıkırada, bir doktorun basit bir hindi servis etme işlemine karşı sergilemiş olduğu tavır aynı zaman da büyük bir uyumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Günlük hayatta hindinin bölünüp servis edilmesi gayet sıradan, olağan bir durumdur. Ancak fıkrada hindinin bageti cerrahi aletler yardımıyla bölünmekte ardından iyileşmesi için sarılmakta hatta cerrah hindiye istirahat etmesi yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Dinleyici bu kadar uyumsuzluğu bir arada bulunca şaşkınlıktan gülmeye başlamaktadır.

Anlatıda cerrahın sergilemiş olduğu davranışlar kuşkusuz rahatlayarak gülmeyi de beraberinde getirmektedir. Yemek esnasında aile bireylerinden biri ilgisi olmadığı halde doktora, mesleği gereği hindiyi bölme görevini verir. Cerrahın mesleği öne sürülerek verilen bu görev onun heyecanlanmasına neden olduğu ve kendini kaybettiği gözlenmektedir. Gerçek bir hastayı ameliyat ettiğini düşünerek gerilen doktor hasta olarak gördüğü hindinin bagetini sarmaktadır. Doktorun gerginliği bu esnada o kadar artmaktadır ki hindiye istirahat etmesi gerektiğini bile söylemektedir. Dinleyici de anlatılanlar karşısında gerilmektedir. Sonuçta canlı olmayan bir hindiye doktor cerrahi bir müdahale yapmaktadır. Ancak fıkranın sonunda dinleyici gerginlikten kurtulmakta ve gülmektedir.

3. Fıkra

Bir mutemul zatın vefatını ve cenazenin defnini müteakiben varisleri yorgunluk almak için bir gazinoya girmişler ve içlerinden gayet haris bir zat ile garson beyninde şu muhavere cereyan eder:

-Garson! İyi şarabın var mı?

-Var Efendim iksir gibi ölüyü diriltir.

-Ağzını hayra aç ... Yoksa belaya gireriz.

Fıkırada gülmeye sebep olan üstünlük teorisi, anlatı içerisinde yer alan kahramanların arasında geçen diyalogda karşımıza çıkmaktadır. Cenazeyi defnetme işlemlerinden yorgun düşen, ölünün yakınları dinlenmek maksatlı bir gazinoya giderler. İçlerinden en hırslı olanın garsonu küçümseyerek seslenmesi ve ona iyi şarabının olup olmadığını sormasıyla garson karşısında kendini üstün hale getirmektedir. Garsonda karşılaştığı durumdan kurtulmak için gelenlerin buldukları hali işaret edercesine *“İksir gibi ölüyü diriltir.”* cümlesini kurar ve diğerlerine karşı üstünlük sağlar. Maktulün yakınları garsona karşı tekrar üstünlük sağlamak için *“Ağzını hayra aç... yoksa belaya gireriz”* der. Anlatıdaki söz konusu olan üstünlük yarışı dinleyiciyi güldürmektedir.

Anlatıda yer alan uyumsuzluk teorisi, fıkra kahramanlarının buldukları yer ile alakalı bir durumdur. Bilindiği gibi cenazenin defninin ardından merhumun yakınları evlerine döner, ölü için dua edip taziyeleri kabul ederler. Fakat fıkırada vefat edenin yakınları defin işlemlerinin ardından aslında bir eğlence mekânı olan gazinoya dinlenmek maksadıyla gitmektedirler. Anlatı içerisindeki uyumsuzlukta burada başlamaktadır. Fıkranın devamında kahramanlar gazinoya gittikleri yetmezmiş gibi bir de içki içmek istemeleri anlatıdaki uyumsuzluğu doruğa çıkarmaktadır. Dinleyici anlatıda yer alan uyumsuzlukları gördüğünde de gülmeye başlamaktadır.

Rahatlama teorisi açısından fıkrayı değerlendirdiğimizde fıkra kahramanlarının psikolojik durumları ile karşı karşıya kalmaktayız. Anlaşıldığı gibi ölünün yakınları kendisini pek sevmemektedirler. Hatta ölümünden dolayı içten içe mutlu olmaktadır. Lakin cenaze merasiminin verdiği ağırlık altında ezilen ruhları iyice

gerilmektedir. Gerginlikten kurtulmak için törenin ardından bir eğlence mekânına giderler. Gazinoya gitmeleriyle birlikte yakınlarının ölümünün onlarda uyandırdığı sevinci bastırmak yerine ifşa etme imkânı buldukları için rahatlamaktadırlar. Kahramanların keyifleri garsonun ölüyü diriltmekten bahsetmesiyle kaçsa da verdikleri cevaptan memnun kalırlar ve eğlenmeye kaldıkları yerden devam etmektedirler. Dinleyici, ölüm gibi insanın sınırlarını bozan bir durum karşısında gerilmektedir. Anlatının bir eğlence mekânında sona ermesi onları da rahatlatmakta ve güldürmektedir.

4. Fıkra

İnsanların fiziksel görünüşlerine gülmek eskiden beri var olan bir alışkanlıktır.

Baloda birbirlerine takdim edilmiş iki mösyö arasında:

-Şurada sağ tarafta duran kocaman karıyı görüyor musunuz? Ne kadar da şişman! İnekler yanında yavru kadar kalırlar...

-(tebessümle) Affedersiniz Efendim. Gösterdiğiniz kadın kayınvalidemdir.

Anlatılan fıkraya üstünlük teorisi penceresinden baktığımızda; tanıştırılan iki şahıstan ilki mizah maksatlı olarak diğerine balodaki bir kadını göstererek, “*Ne kadar şişman! İnek yanında yavru kadar kalır.*” der. Adamın buradaki asıl amacı yeni tanıştığı birinin karşısında kendisinin daha zeki olduğunu kanıtlamaktır. Ancak işler onun istediği doğrultuda gitmez, gösterdiği kadın diğerinin akrabasıdır. Böylece birinci şahsın giriştiği üstünlük yarışında mağlup olur. Dinleyici kendini bir an için bu şahsın yerine kor, onun yaptığı gibi bir hata yapmayacağını düşünerek gülmeye başlamaktadır.

Uyumsuzluk kuramı açısından baktığımızda anlatıdaki karşılaştırma ve bu karşılaştırmaya verilen tepkiyi değerlendirmemiz gerekmektedir. Toplum içerisinde, bilhassa balo, kokteyl tarzı yerlerde bayanlar zariflikleri ile tanıtılırken, yaşı geçkin olan kadınlardan da saygıyla bahsedilir. Fıkroda yer kadının inekle kıyaslanması ahlak kuralları ile örtüşmemektedir. Üstelik kadının damadının da böyle bir karşılaştırma karşısında tebessüm etmesi oldukça uyumsuz bir durumdur. Dinleyici anlatıdaki uyumsuzluğa gülmektedir.

Birbirini tanımayan iki insan zoraki bir araya gelince ister istemez gergin bir ortam oluşur. Taraflar ne şekilde davranmaları gerektiğini ya da nasıl bir tepkiyle karşılaşacaklarını kestiremezler. Ortamı yumuşatmak için biri bir kadını işaret ederek onunla alay eder. Ancak alay ettiği kişi diğerinin kayınvalidesi olunca, dinleyici kısa süreli bir şaşkınlık yaşar ve şahısların içine düştüğü duruma gülmeye başlar.

5. Fıkra

İnsanların fiziksel özelliklerine alay etmeyi içinde barındıran fıkralar çok yaygındır.

Zarif adan bir zata: 'Kulağınızın uzunluğu falan zat gibi bir cahili için müdar istihza ediyormuş, ne dersiniz?' Su'al-i makam mülatifâde olarak bir mecliste irad olundukda zarif hazır cevap: 'Vak'a doğru söylemiş! Benim gibi bir insana kulağının yakışmadığı derkârdır. Fakat o zat-ı muhterem kendi kulağının bir merkebe yakışmayacak kadar küçük olduklarını da acaba tasdik buyuruyorlar mı?' diyerek sual-i iskât ve cahil herifi mat eylemiştir.

İki şahıs arasındaki geçen üstünlük yarışında başlangıçta beyefendi kimli ile tanınan kişi üstün konumdadır. Diğer kişi onun bu üstünlüğünü yıkmak için şahıs hakkındaki söylenenleri toplum içinde ifşa eder. Durumun farkında olan diğeri ise durumu bozuntuya vermeden hem toplum içinde bu kabalığı yapan kişiye hem de

dedikodu yapan kişiye cevap verir ve biraz önce kaybettiği üstünlüğünü geri kazanır. Dinleyici de söz konusu olan şahsın üstünlüğünü paylaşıp gülmektedir.

Fıkroda olayın geçtiği mekân, elit kesim insanları oluşturduğu bir ortamdır. Ortamda daha çok güncel haber ya da iş hayatı ilişkin konuların konuşulması beklenirken; Katılımcılardan birinin diğeri ile ilgili bir dedikoduyu böyle bir ortamda açıklaması diğerrinin de ona aynı yönde cevap vermesi ortamın kalitesine yakışmamaktadır. Dinleyici de anlatıdaki bu zıtlığa gülmektedir.

Bir kişinin fiziksel bir eksikliği ile dalga geçilmesi her zaman o kişinin gerilmesine neden olur. Anlatıda da tam olarak bu durumdan söz edilmektedir. Kulakları eşekkulağına benzetilen şahıs gerilmektedir. Gerginliğini üzerinden atmak için kendisi ile ilgili böyle dedikodular yapanların şahsına eşek benzetmesinde bulunmaktadır. Dinleyici, şahısla birlikte gerildiğinden şahsın kendini ifade etmesiyle o da rahatlayıp ve gülmektedir.

6. Fıkra

On iki yaşında olan öniüst dersiyile meşgul idi. Küçük kardeşi oyun oynuyor idi. Odaya giren pederleri küçüğe dedi ki:

-Ne için oyunla vakit geçiriyorsun? Tarih-i mukaddesle uğraşsana!

Küçük zeki dedi ki:

-Ben tarih-i mukaddesi öğreneli çok oldu.

-Öyle ise bana Âdem ile Havva 'nın sergüzeştlerini söyle bakalım...

-Âdem ile Havva mı? Daha oraya gelmedim.

Çocuklarının odalarında ne ile meşgul olduğunu merak eden baba onları ziyaret eder. Ziyaret esnasıyla karakter babalık vasfını üzerinde barındırdığı için diğerr karakterlerden üstün durumdadır ve üstünlüğü sayesinde diğerrlerine istediğini

yaptırma gücünü kendisinde görmektedir. Büyük olan çocuk babasının üstünlüğünü kabullenmiş ve onun istediğini yapmaktadır. Küçük olan çocuk ise babasının istediğini yapmamaktadır. Baba üstünlüğünü çocuğa hatırlatmak için ondan tarih çalışmasını ister; ancak çocuk tarihi tamamıyla bildiğini söyleyerek babasının üstünlüğünü görmezden gelmektedir. Baba da oğlunun bilgisini ölçmek ve iplerin hala elinde olduğunu göstermek için ona soru sorar. Çocuğun verdiği cevap oldukça muziptir: *“Daha oraya gelmedim.”* Dinleyici baba oğul arasında yaşanan üstünlük yarışında kâh baba yerine kâh da çocuk yerine kendini koyarak gülmeye başlamaktadır.

Toplum ahlakına göre baba ne derse o olur çocuklar babalarının söyledikleri söz üzerine söz söylemezler. Anlatıda durum bundan farklıdır. Çocuk babasının dediğini yapmadığı gibi ona yalan da söylemektedir. Dinleyici de bu uygunsuz duruma gülmektedir.

Ders çalışması gerekirken saatte babasına oyun oynarken yakalanan çocuk oldukça gergin bir haldedir. Babasının ona neden ders çalışmadığını sormasıyla çocuğun gerginliği artar ve babasına cevap verir; ancak babası işin peşini öyle kolay bırakmaz ve çocuğun bilgisini ölçmek için soru sorar. Soru çocuğun iyice gerilmesine neden olur. Daha fazla dayanamayan çocuk babasına muzipçe bir cevap verir ve rahatlar. Dinleyici de fıkrada az çok kendinden bir şeyler bulur, küçük çocukla gerilir ve onla birlikte rahatlar. Sonra da bu durum onu güldürür.

7. Fıkra

... *De sakin bir pîr-i Ruşen zamir-i mu'tedi vecihle her gece mahalle kahvesine gider gelir idi. Birkaç gece iki buçuk üç raddelerinde fenerini yaktıktan sonra çubuğunu da ateşleyerek yola çıkmış ve aheste-i hurâm olarak*

hanesine mutevecce bulunmuş idi. bu aralık uzaktan biri ihtiyarın çabuk neşvesi ile kendisine doğru geldiğini gören ve her eline geçen şeyi kâr ad eden bir delikanlı yankesici ihtiyarın sırtındaki abasından ziyade ayağında gıcır gıcır öten ruganî kunduralarına hayızlanmış olmalıdır ki yanına yaklaşarak: 'Kuzum Efendi! Şu pencerede bastonum kaldı. Kunduralarınızı çıkarıp omuzlarıma basarak bastonumu aliverin.' demiş ise de ihtiyarın ağaca çıksa papucu yerde kalmaz takımından olduğundan delikanlının sağlam bir ayakkabı olmayıp baston gürültüsüyle kunduralarını dark etmekle: 'Peki tosunum! Bastonu alalım. Fakat kunduralarını çıkarıp sen benim omzuma çıkmalısın?' Cevabını alıp yürüyüvermiştir. Paşa pîr-i cihanda.

Hırsız gençliğinin verdiği dinçlikle gözüne kestirdiği ihtiyarın ayakkabılarını çalabileceğini düşünmektedir. Bu durumda genç olan yaşlı olana üstündür. Delikanlı üstün olmanın verdiği güvenle yaşlı adama yaklaşır ve ondan kendisine baston alması için yardım etmesini ister, ancak ihtiyar durumun farkına varır. Gencin ona teklif ettiğini o gence teklif eder. Böylelikle yaşlı adam genç olandan daha akıllı olduğunu ispat ederek ondan üstün olduğunu kanıtlar. Dinleyici de kendisini ihtiyar adamın yerine koyar, onun üstün gelmesiyle gururu okşanır ve gülme eylemini gerçekleştirir.

Toplumun ahlak kurallarına göre, genç bir adam gece yarısı ihtiyar birini görünce ona selam verir ve gideceği yere kadar kendisine refakat edebileceğini söyleyerek yardımcı olmalıdır. Oysa fıkrada olay bu doğrultuda gerçekleşmez. Delikanlı ihtiyarı gördüğü zaman ayakkabılarına göz koyar. Gencin yaşlı adamın ayakkabılarını çalma girişimi ahlak kuralları ile çeliştiği için anlatıda uyumsuz bir ortam oluşmaktadır. Söz konusu olan uyumsuzlukta dinleyicinin gülmesine neden olmaktadır.

Gecenin bir vakti yaşlı adam genç adamın yardım isteği karşısında gerilir. Neticede genç adam fiziki manada ihtiyardan daha güçlüdür. Bu güç yaşlı adamın

üzerinde ister istemez bir baskı oluşturmakta ve ihtiyarın gerilmesine neden olmaktadır. İhtiyar gerginlikten kurtulmak için sivri zekâsına başvurur. Hırsıza verdiği cevap; *“Peki torunum! Bastonu alalım. Fakat kunduralarını çıkarıp sen benim omzuma çıkmalsın.”* ile hem ona karşı gelmemiş olur hem de mağdur duruma düşmemiş olur. İhtiyar verdiği cevap sayesinde baskıdan kurtulur ve rahatlar. Yaşlı adamla birlikte gerilen dinleyici de bu cevap sayesinde rahatlamaktadır. Büyük bir gerginliğin ardından gelen rahatlama dinleyicinin kahkahalarla gülmesine neden olmaktadır.

8. Fıkra

XIX. yüzyılın sonlarında hizmetçi ile patronu arasında yaşananların ve ülkeye getirilen yeniliklerin –itfaiye teşkilatı- fıkra haline getirilmesi oldukça yaygın bir durumdur.

Dul kadıncağızın biri hizmetkârın dairesine müracaatla bir kadın aşçı tutmuştur. Hanesinin hizmetine ve ne yolda hareket etmek lazım olacağına dair hane sahibesi aşçı kadına bazı talimatlar verdiği sırada aralarında şöyle bir muhavere şikâyet eylemiştir:

-Bak kadın! Ben pek ziyade meraklıyım ateşi güzelce muhafaza etmeli Hüdâ muhafaza etsin. Yangından pek korkarım.

-Siz merak etmeyiniz hanım ben burada oldukça mutfaktan her gece bir tulumbacı eksik olmaz.

Ev sahibi olan kadın aynı zamanda hizmetçi olanın patronu olduğu için hizmetçiye göre üstün durumdadır. Üstün olmasından faydalanan ev sahibi hizmetçiyi bazı konularda uyarmaktadır. Hizmetçi ise ev sahibinin uyarılarına muzipçe bir yanıt vererek üstün konuma gelir. Hizmetçinin tabuları yıkarak hanımına karşı sağlamış olduğu üstünlük dinleyiciyi güldürmektedir.

Hizmetçinin hanımına karşı olan tavrı açık bir uyumsuzluk teorisi örneğidir. Ahlak kuralları çerçevesinde, bir kadının eve yabancı bir erkek alması doğru karşılanmaz. Durum böyle iken hizmetçinin mutfağa her gün erkek alması yakışık olmayan bir durumdur. Söz konusu uyumsuzluk dinleyiciyi de güldürmektedir.

Aynı fıkrayı farklı bir açıdan değerlendirdiğimizde karşımıza başka biri uyumsuz durum çıkmaktadır. Günlük yaşamda işveren işe alacağı elemanın sahip olmasını istediği nitelikleri sayar aday da bu niteliklere büyük oranda sahipse koşulları kabul eder. Çünkü bahis konusu olan ekmek parasıdır. Anlatıda, işveren dikkatli bir çalışan isteğini yinelerken aşçı, bu konuda ne kadar beceriksiz olduğunu belli ettiği gibi ahlakının da bir o kadar bozuk olduğunu ispat etmektedir. Aşçının sergilemiş olduğu uyumsuz davranışlardan kaynaklanan zıtlık dinleyiciyi güldürmektedir.

Anlatıdan anlaşıldığı üzere ev sahibi evhamlı birisidir, bilhassa yangından korkmaktadır. Bu durum onun gerilmesine neden olmaktadır. Ev sahibi kendini güvende hissetmek için çalışanına durumu izah eder: *“Bak kadın! Ben pek ziyade meraklıyım ateşi güzelce muhafaza etmeli Huda muhafaza etsin. Yangından pek korkarım.”* Aşçının verdiği cevap: *“Siz merak etmeyiniz hanım ben burada oldukça mutfaktan her gece bir tulumbacı eksik olmaz.”* Hanımının merakını giderir ve onu rahatlatır. Kadının rahatlaması dinleyiciyi güldürmektedir.

9. Fıkra

Zarif ile şık arasında:

Şık: Geçen Cuma günü Kâğıthane 'de miydiniz?

Zarif: Evet orada idim.

Şık: Lakin garip şey! Nasıl olur da efendimizi görememişim?

Zarif: Gözünüzde gözlük var idi.

Anlatıda yer alan karakterlerden Şık, diğerine üstün gelmek için soru sorar. Ancak aldığı cevap onu tatmin etmez ve Zarifi yalanlayıcı bir cümle kurar: “*Lakin garip şey! Nasıl olur da efendimizi görmemişim*” durumun farkında olan Zarif kendini hiç bozmadan karşısındakinin özentisi -ihtiyacı yokken gözlük kullanması-halini afişe edecek bir cevap verir: “*Gözünüzde gözlük var idi.*” böylece üstünlüğünü taçlandırır. Bu yersiz üstünlük yarışı dinleyiciyi güldürür.

Gereksiz kullanılan aksesuarlar, uyumsuz bir görüntü sergilediği gibi kişiyi küçük duruma da düşürebilir. Gözlük, gözleri bozuk kişinin daha iyi görmesini sağlar. Ancak anlatıda Şıkın kullandığı gözlük onun daha iyi görmesinden ziyade görmemesine neden olmuştur. Söz konusu uyumsuzluk dinleyiciyi güldürmektedir.

Şıkın sorduğu gereksiz sorular Zarifin ve dinleyicinin gerilmesine, sıkılmasına neden olmaktadır. Zarif verdiği cevaplar hem kendisini hem de dinleyiciyi rahatlatır.

10. Fıkra

Pek çok milleti bünyesinde barındıran Osmanlı devletinde farklı milletlerin kültürlerini işleyen fıkralara da rastlamak mümkündür.

Jorch ile Mery pay etmek üzere validelerinden bir portakal almışlar idi.

Valideleri portakal soymak ile uğraşmakta olan Jorch'un yanına gelerek:

-Oğlum portakalı Hristiyanca taksim et. Dedi

-Hristiyanca nasıl taksim olunur?

-Büyük parçasını başkasına vermek suretiyle... der demez Jorch portakalı hemşiresine uzatarak:

-Öyle ise. Al hemşirem sen taksim et. Dedi.

Anlatının başında anne, anne olma vasfını üzerinde taşıdığı için çocuklarından üstün konumdadır. Üstünlükten faydalanarak anne hem çocuklarına bir şeyler öğretmek istemekte hem de onlara sözünü geçirmeye çalışmaktadır. Anne çocuklarına portakal verip onun söylediği şekilde paylaşmalarını istemektedir. Jorch, annesinin söylediği gibi fazla olanı kardeşine vermek yerine portakalın tamamını kardeşine verip onun paylaşmasını ister. Jorch böylece portakalın fazla olan kısmına sahip olduğu gibi annesine fark ettirmeden üstünlüğünü sağlamış olmaktadır. Dinleyiciyi de anne oğul arasında yaşanan üstlük yarışı güldürmektedir.

Fıkroda uyumsuzluk annenin karakterinde toplanmaktadır. Çünkü anne evlatları arasında ayırım yapmakta kızının oğlundan daha fazla portakal yemesini istemektedir. Bu uygunsuzluğun arkına varan erkek çocuğu durumu tersine çevirerek dinleyiciyi güldürmektedir.

Jorch'a annesi portakalın büyük parçasını Mery'e vermesini söylediğinde, Jorch üzülür. Üzüntüsünü yenmek için Jorch portakalı kardeşine verir. Böylece annesinin üzerinde kurduğu baskının verdiği üzüntüden kurtulur, rahatlar. Jorch'un rahatlaması dinleyiciyi de rahatlatır ve güldürür.

11. Fıkra

Zevci günden güne zayıflayıp vücuttan düşen bir kadın tabip ile hasbi hal eder. Esna-yı muhavere de sorar ki: - Doktor kocamın zafiyetini bana tefhim edemediniz gitti. Bu mariz mahlûkun esbabını ne zaman şerh edeceksiniz? - Vuk'u vefatıyla teşrihini icra ettiğim zaman!

Eşinin hastalığını merak eden kadın doktora bu doğrultuda soru sorar. Doktor ise mesleğinin verdiği güvenle kadına cevap verir. Böylece kendini köşeye sıkıştırmaya çalışan kadına üstün gelir. Dinleyici bu üstünlük yarışına gülmektedir.

Fıkradaki uyumsuzluk doktorun kadına verdiği cevapta saklıdır. Etik olarak bir doktorun hasta yakınına hasta ile ilgili bilgi verirken kurduğu cümlelere dikkat etmesi gerekmektedir; Ancak anlatıda doktor, hasta yakınına hastanın vefatından sonra teşhis koyabileceğini söyleyerek uygunsuz bir ortam oluşturur. Uyumsuz ortam dinleyiciyi güldürmektedir.

Doktor, hastanın rahatsızlığı ile ilgili bir teşhis koyamadığı için gerilmektedir. Hasta yakını zaten gergin olan doktora gerginliğini artıracak sorular yönelterek doktoru sıkıştırınca doktorun gerginliği bir kat daha artar. Doktor, gerginliğin bitmesi için: “*Vuk’u vefatıyla teşrihi icra ettiğim zaman.*” Diyerek rahatlamakta ve dinleyiciyi güldürmektedir.

12. Fıkra

Toplumumuzda *meddah*¹¹⁶ önemli bir kültürel figürdür. M. Cemil eserinde meddah ile ilgili fıkralara da yer verir.

“Bir yerde delikanlının birisini meddah ediyorlar imiş. Ez-cümle dinlemiş ki:

-Ne ali canip bir çocuk! Ne semahatlı bir delikanlı! Para kesesi daima açıktır. Muzibin biri demiş ki:

-Evet, kesesi daima açıktır. Belki içine bir lira atan bulunur diye.

Dinleyici kendini Meddah izleyicilerinin yerine koyar. Fıkroda anlatılan adamın yaptığı gibi para kesesini açık tutma nedenini cömertlik olarak görmeyip para toplamak için olduğunu anlar. Böylelikle fıkra kahramanından daha üstün niteliklere sahip olduğunu fark eden dinleyici gülmeye başlamaktadır.

¹¹⁶ Meddah: Seyirlik halk oyunlarının ortak öğelerinden bir bölümünü hikâyecilik hünerlerine katan ve böylece, hikâye anlatılmasına tek ve canlı aktörlü bir oyunun niteliklerini kazandırma çabasında olan sanatçıya verilen ad. Aynı zamanda bu sanatçının icra ettiği oyunun adına da meddah denir. (bk. Kaya, Doğan, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 504-507.)

Meddah oyunun ardından kişi eline şapka ya da kese alıp izleyiciler arasına girerek bahşış toplar. Hiç kimse bu durumu anlatıdaki gibi el açıklığı ya da cömertlik olarak değerlendirmez. Dinleyicileri de güldüren bu uyumsuzluktur.

Gösteriyi izleyenlerde biri diğerinin bahşış vermemesine ve işi başka bir boyuta çekmeye kalkışmasına kızar. Kızgınlığını ifşa edip rahatlamak için “*Belki içine bir lira atan bulunur diye*” cevabını vererek rahatlamaktadır.

13. Fıkra

M. Cemil’in eserinde çokça yer verdiği aile fıkralarından biri daha, baba oğul çatışmasını anlatır.

Çocuğun birisi delikanlılık maktaziyetine kendisini kapmış koy vermiş. Pederi oğluna nasihat vererek demeğe başlamış ki: “Oğlum! Bu gidişle halin ne olacak? Bu çapkınlığın encamı neye varacak? Yarın bir musibet gelip de kapımızı çalacak olursa?...” Çocuk derhal cevap vermiş ki: “Açmam baba! Merak etme! Açmam!”

Başlangıçta çocuk yapmış olduğu hatalar ile babasının belirlediği sınırları geçmiş durumdadır. Babası zedelenen üstünlüğünü pekiştirmek için çocuğu uyarır. Babasından uyarı alan çocuk, üstünlüğü tekrar babasının eline verir. İlerleyen safhada çocuk üstünlüğünü tekrar sağlamak için babasının sorusuna kinayeli bir şekilde yanıtlar. Verdiği cevap hem bir daha belaya bulaşmam anlamına geldiği gibi hem de bela gelirse kapıyı açmam anlamına gelmektedir. Çocuğun parlak zekâsıyla babasına karşı sağladığı üstünlük dinleyicilerin dikkatine çeker ve onları güldürür.

Toplumumuzda yaptığı hata nedeniyle babasından uyarı alan bir çocuk hatasını kabul eder ve bir daha aynı durumun yaşanmayacağına dair babasına teminat vermesi beklenir. Fıkraya baktığımızda çocuk babasının uyarılarını dikkate almadığı gibi onunla alay etmektedir. Dinleyici böyle bir uyumsuzluk karşısında gülmektedir.

Anlatıda genç yapmış olduğu hatalar nedeniyle içten içe üzölmektedir. Üzüntünün verdiği stresle gerilen delikanlı babasının nasihat görünümündeki uyarısına maruz kalınca iyice gerilmiş durumdadır. Üzerindeki baskıdan kurtulmak isteyen delikanlı babasına zekice bir cevap verir. Verdiği cevap hem onu hem de dinleyiciyi rahatlatır.

14. Fıkra

Toplumumuzda sarhoş fıkraları oldukça ilgi görür ve sarhoş fıkrası deyince akla ilk gelen isim kuşkusuz Bekri Mustafa¹¹⁷ tiplemesidir. M. Cemil'in eserinde de bu tarz fıkralara rastlamaktayız.

Sarhoşun biri içmiş içmiş sokakta iki tarafa yalpa vurarak yürümeğe çalıştığı halde nihayet mukadder olmayarak devrilip çamur içine yatmış. Yattığı yerden med nazarı hürmetli meyhanenin içine kadar dâhil olur ve orada ayyaşların kemal-i şok ile devr-i ikdah ettiklerini görür imiş. Bakmış bakmış da kem-i insaf ile kendi halini muaheze ederek demiş ki “ Böyle kör kütük sarhoş oluncaya kadar içmenin manası var mı ya? Aklım başımda kudretim yerinde olup ben de gitsem şu adamlar gibi sûret-i daimada içsem fena mı olurdu?”...

Dinleyici kendini sarhoşun yerine kor ve kendisini ondan üstün görerak gülmeye başlar. Çünkü dinleyici o kadar içip sarhoş olmayacağını düşünür.

Anlatıdaki uyumsuzluk sarhoşun başına gelenlere verdiği tepkidedir. Sarhoşken çamura düşen bir bireyden beklenen tepki bir daha bu kadar içmeyeceğine karar vermesidir. Lakin fıkrada sarhoş içine düşmüş olduğu durumu fazla içmesine bağlamakla birlikte meyhanede içki içen adamları görünce onlarla birlikte tekrar içki içmek istemektedir. Sarhoşun bu uygunsuz davranışı dinleyiciyi güldürmektedir.

¹¹⁷ Bk. Abdulkadir Emeksiz, *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*, Mühür Kitapevi, İstanbul, 2010.

Birey fazla içmenin verdiği hal ile hayal âleminde. Dengesini kaybedip çamura düştüğünde hayal âleminden uyanır. Ayıldığını fark eden şahıs gerilir. Gerginlikten kurtulmak için tekrar içmenin hayalini kurar ve rahatlar. Sarhoşun rahatlığı dinleyiciyi güldürür.

15. Fıkra

Bir hizmetçi kemal-i telaş ile madamının odasına girerek der ki:

-Madam! Madam!

-Nedir?

-Bizim arabacı kızınız matmazeli kandırıp kaçırmış!

-Aman Ya Rabbi! Gerçek mi söylüyorsun?

-Firari bir saati bile geçmiş!

-Eyyahlar olsun! Bu akşam beni Polonya mesiresine kim götüreceksin!

Hizmetçi getirdiği haber ile kendinden üstün olan patronuna üstünlük sağlar. Madamın hizmetçisine verdiği cevap ile üstünlüğü yeniden ele geçirir. Dinleyici kendini madamın yerine kor. Kendi kızı kaçırıldığında gezmeye gitmek gibi uygunsuz bir şey söylemeyeceğini düşünür. Kendini karakterden daha üstün görür ve üstünlüğün verdiği haz onu güldürür.

Bir bayanın kızı kaçırıldığı zaman vereceği en makul tepki polise haber vermek ve kızını aramaya başlamaktır. Hiçbir kadın Polonya Mesire Yeri¹¹⁸, ne beni kim götüreceksin gibi uygunsuz bir düşünceye kapılmaz. İşte dinleyiciyi de madamın bu uygunsuz davranışı güldürmektedir.

Kızı kaybolan bir annenin hikâyesi karşısında gerilen dinleyici, annenin verdiği ilgisiz tepki sonrası gerginliği biter ve bu durum onu güldürür.

¹¹⁸ Polonya mesire yer (Polonezköy Tabiat Parkı): Ülkelerinin 1842'de işgal edilmesiyle, mücadelelerini yurtdışında sürdürmek isteyen bir grup Polonyalının kurduğu ve adlarını verdikleri tabiat ve yaşam diyarı. Güzelliği dillere destan bölge, Mustafa Kemal Atatürk'ü, Franz List, Gustave Flaubert vs pek çok isim burayı ziyaret etmişlerdir (bkz. <http://beykozgazetesi.blogcu.com/istanbul-un-en-guzel-mesire-yerleri-beykoz-mesireleri> 15 Aralık 2013).

16. Fıkra

İki köylü hikmetten bahsederler imiş. Birisi sormuş ki:

-Arkadaş deniz suyu niçin tuzludur?

-O kadar su tuzlu olmaz ise tef'in eder de onun için.

-Nafile bilemedin.

-Ey sen biliyor musun san ki?

-Hay hay!

-Söyle bakalım öyleyse denizin suyu niçin tuzludur?

-İçinde bu kadar balıklar olduğundan ve balıklar bozulmamak için balıkçılar, bakkallar bile onları tuzlu suya koyduklarından işte denizin suyu onun için tuzludur.

Buradaki üstünlük, şahıslar arasında yaşanan rekabetten kaynaklanmaktadır. Sohbet eden şahıslarda biri diğerine üstünlük sağlamak için soru sorar diğeri de yanıtlar. Ancak soruyu soran kişi cevabın doğru olmadığını söyler. Soruyu soran kişi kendine göre sorunun cevabı verir. Dinleyici fıkrada anlatılan karakterlerin bilgisizliğini görüp kendi bilgeliğine sevinir.

Anlatıdaki uyumsuzluk deniz suyun tuzlu olmasının nedeni konusunda verilen yanıtlarda saklıdır. Bilimsel olarak deniz suyunun tuzlu olmasının nedeni şudur: Akarsular milyonlarca yıldan beri deniz ve okyanuslara toprak ve kaya parçacıkları taşımaktadır. Bu kaya parçacıklarının birçoğu denizin dibinde birikerek tortulların bir bölümünü oluşturur. Bazıları ise deniz tabanına ulaşmadan suyun içinde erir. Suda eriyen en yaygın doğal madde tuzdur. İşte bu nedenle denizler tuzludur. Oysa fıkrada deniz suyunun tuzluluğu balıkçılara ve bakkallara bağlanmaktadır. Söz konusu olan uyumsuzluk dinleyicide şaşkınlık uyandırmakta takibinde güldürmektedir.

Fıkra kahramanlarının bilgisizliği dinleyiciyi kızdırmaktadır. Fıkranın sona ermesiyle birlikte dinleyici de rahatlamakta ve gülmektedir.

17. Fıkra

Bir Amerika gazetecisi:

Amerika'da tuhaf şeyler nadir midir?

Gazeteciler meyanında dahı tuhaflar ve tuhafliklar vuk'u buluyor. Amerika'nın bir vilayetinde haftada bir defa çıkan bir gazetenin hem sahibi imtiyazı hem müdürü hem muharriri hem bir dereceye kadar mürettebi olan zat bir sabah odasında uyurken oda içinde cüzi bir patırtı olarak gözlerini açar. Bakar ki bir hırsız var. Yastığı altındaki rovelverini yakalayıp yataktan fırladığı gibi hırsız gırtlığından yakalar.

Hırsız der ki:

-Aman beni öldürmeyiniz. Ba husus hiçbir şryinizi çalmadım. Çünkü odanızda hiçbir şey bulamadım. Yalnız bir şimendifer pasosu var idi ise de onun müddeti geçmiş.

Gazeteci dedi ki:

-Yok mutlaka seni öldürmeliyim. Hiç olmaz ise bu defa gazetem için birkaç sütunluk parlak bir havadisteşkil eder de istifâde etmiş olurum.

-Hayır efendim bu hesabınız yanlıştır. Malumunuzdur ki bugün salıdır. Sizin gazeteniz cumartesi günü neşr olunur. Ters Dinyos gazetesi de Perşembe günü çıktığından paraları o kazanır.

Gazeteci düşünüp taşındıktan sonra der ki:

-Vak'a hakkın var. Haydi, öyleyse seni azad ettim. Eğer buraya girmenden maksadın benim pencereden komşumuz zengin kuyumcunun hanesine girmek ise kapısı sol taraftaki birinci kapıdır.

Dinleyicinin kendini gazetecinin yerine koyup kendini ondan üstün tutması durumunda üstünlük teorisi vardır. Dinleyici, gazetecinin hırsıza vermiş olduğu tepki gibi bir tepkiyi hırsıza karşı vermeyeceğini ve daha akıllıca davranacağını düşündüğü için güler.

Gazetecinin hırsıza karşı vermiş olduğu tepki de uyumsuzluk söz konusudur. Günlük hayatta bir bireyin evine hırsız girdiğinde ve birey bu hırsızı gördüğü zaman

polise haber vermesi beklenir. Fıkroda ise evine giren hırsız gören gazeteci hırsız yakalar ve gazetesine haber yapmak için öldürmek ister. Ayrıca hırsız gazeteciye gazetesinin yayınlandığı günü hatırlatınca hırsız öldürmekten vazgeçtiği gibi komşusunun evini hırsıza tarif eder. Bu durum dinleyicinin beklentisinin dışında gerçekleşen şaşırtıcı uyumsuzlukta bir durumdur.

Hırsızın içinde bulunduğu durum açısından olaya baktığımızda, onun oldukça gergin bir durumda olduğunu görürüz. Hırsız girdiği evin sahibine yakalanınca tedirgin olur, ev sahibinin onu öldürmek istemesi tedirginliğini kat kat artırır. Hırsız, ev sahibinin asıl niyetinin gazetesini haber yapmak olduğunu anladıktan sonra canını kurtarmak için gazetenin yayın gününü ev sahibine hatırlatır. Ev sahibi, gazetesine haber yapamayacağını anlayınca hırsız serbest bıraktığı gibi komşusunun zengin bir kuyumcu olduğunu söyler ve evini tarif eder. Bu durum karşısında hırsız rahatlar ve yeni bir soyulaca ev bulduğu için de mutlu olur. Hırsızın bu tutumu dinleyiciyi güldürür.

18. Fıkra:

Gayet geveze bir kadın kesret kelimıyla cümleyi bî-zâr etmiş imiş.

Bu kadın vefat eylediği zaman seng-i mezarına nakış edilmek üzere zarifin birisi şu cümleyi teklif etmiş: “Burada madam... mundefundur ki bin sekiz yüz şu kadarınca senesi falanca mahın falanca günü ... susmuştur.”

Zarif, kadının fazla konuşması nedeniyle ona karşı bir türlü üstünlük sağlayamamaktadır. Son çare olarak kadının ölümünü hatırlatır. Neticede ölüm gibi ürpertici bir konu zarifin gevezeye üstün gelmesini sağlar. Yalnız bu üstünlük uygunsuz bir tavırla kazanılmaktadır. Zarifin karakterine, bir kadına ölümü hatırlatması yakışmamaktadır. Ancak zarifi kadının konuşması bunalttığı için kadına

bu yönde bir cevap vermesiyle kendini rahatlatmaktadır. Bütün bunlar da dinleyiciyi güldürmektedir.

19. Fıkra

M. Cemil'in, yayınladığı fıkralarda Batı özentisine de değindiğini görmekteyiz.

Kısa boylu hafif vücutlu esmer renkli irkin suratlı bir kadın ayna karşısında her gün birkaç saat çalışır imiş. Bu meseleyi bir buçuk iki saat nihayet üç saat kadara vardırmağa başlamış. Dostlarından bir kadın bir gün bu hali görünce sormuş ki:

-Aziz madam! Ayna önünde ne kadar çok zaman sarf ediyorsunuz?

-Vay dostum! Haberiniz yok mu? Bu sene Varşova'da bir güzeller sergisi açılacak da...

Dinleyici kendini özentî fıkra kahramanının yerine kor onun gibi gereksiz, niteliksiz bir işe kalkışmayacağını anlar ve gururlanır. Kendini çirkin kadından üstün gören dinleyici güler.

Gerçek yaşamda bu denli çirkin vasıfları üzerinde barındıran bir kadın güzellik yarışmasına katılmaz. Fıkroda böyle bir uyumsuzluk anlatılmaktadır. Kadının ruh haline farklı bir açıdan yaklaştığımızda çirkin olduğu için psikolojisinin bozulduğunu görürüz. Kendini rahatlatmak için ayna karşısına geçerek güzeller sergisine katılacağına dair hayaller kurarak rahatlar. Dinleyici kadının bu haline gülmektedir.

20. Fıkra

Derdine şifa bulan hastanın birisi tabibe demiş ki:

-Ah tabip Efendim! İade-i hayatımdan dolayı minnettarınızım! Ömrümü size borçluyum.

-Hayır Efendim! Bana yalnız atmış frank borçlusunuz. Bir an evvel tedavi eder iseniz ondan dahi halâs olursunuz.

Başlangıçta doktor hastanın rahatsızlığını giderdiği için üstündür. Lakin hasta ona öyle bir teşekkür etmiştir ki hasta üstün duruma gelir. Doktor hastanın üstünlüğüne son vermek için ona borcunun miktarını hatırlatarak üstünlüğünü sağlar. Ancak hastanın doktora borcunu ödedikten sonra daha iyi olacağını söylemesi uygunsuz bir durumdur. Doktor, tedavi ettiği hastanın tedavi masraflarını ödememe ihtimali doktoru tedirgin etmektedir. Hastanın doktora “Ömrümü size borçluyum.” Şeklinde itam etmesi doktoru çileden çıkarmaktadır. Hastaya borcunu hatırlatarak tedirginliğini bırakır, rahatlar ve dinleyiciyi güldürür.

21. Fıkra

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı mizahında Avrupa etkisini net bir biçimde görmekteyiz. Fıkralarda bilhassa Fransız karakterleri görmekteyiz. Bu tipler, şarap, moda, seks ve kafe kültürleriyle kadın ve erkekleri hafifletmek ve baştan çıkarmakla suçlanmaktadır.¹¹⁹ M. Cemil, eserinde bu yönde fıkralara da yer vermektedir.

Bir kahvede iki Fransız politika mücadelesi ediyorlar imiş. O portonistlerden olan Fransız antrasijanlardan olana demiş ki:

-Sizin politikanızı kaçça alırım?

Flemansu denilen herifin yüzüne tükürürüm. Diğeri demiş ki:

-Ya ben sizin politikanızı kaçça alırım? Jol Fezengizi'in yüzüne tükürürüm.

Kahvenin müdüresi olan kadın bir hizmetçiye demiş ki:

-Şu efendilere iki tükürük hokkası götür de şuraya buraya tükürüp ortalığı berbat etmesinler.

¹¹⁹ Palmira Brummett, “Açgözlülük, Kolera ve Moda: Osmanlı Karikatür Âleminde Kültürel Emperyalizm”, çev. Hamdi Can Tuncer, *Doğuda Mizah*, hzl. Irene Feneloglio, François Georgeon çev. Ali Berktaş, YKY, İstanbul, 2007, s.157.

İki Fransız arasında geçen tartışmada üstünlük Fransızlardan ziyade kahvenin sahibi olan kadındadır. Dinleyici konuyla ilgisi olmayan bir kadının diğerlerine üstünlük sağlamasına gülmektedir.

Fransızlar dünyada adabı muaşeretleri ile tanınan bir millettir. Ancak anlatıda öyle bir hale gelmişlerdir ki tükürükler havada uçmaktadır. Dinleyici bir Fransız'dan beklentisinin dışında davranış sergilediğini duyunca gülmeye başlamaktadır.

Kahve sahibi müşterilerinin etrafa tükürük saçmalarından rahatsız olur. Etrafın temiz tutulması için çalışanlarından yardım ister. Müşterilerin rahatsız edici davranışlarından ve etrafı kirletmelerinden kurtulur. Dinleyiciler, kahve sahibi ile birlikte gerildiği için onun rahatlamasıyla onlar da rahatlamaktadırlar.

22. Fıkra

Bir hanede bir dost diğerine sormuş ki:

-Saat kaç?

-Üç lira verirseniz haber veririm.

-O ne demek?

-Ne demek olacak? Gider saatimi rehineden kurtarıp size de vakti ihbar ederim.

Saatın kaç olduğunu soran kişi diğerine saatinin rehineci de olduğunu hatırlatarak üstünlüğünü sağlamaktadır. Diğer de saatini rehineci kurtarmak için arkadaşından para ister böylece üstün konuma gelir. Arkadaşlar arasında yaşanan üstünlük yarışı dinleyiciyi güldürmektedir.

Günlük hayatta iki arkadaşın biri diğerine saatinin kaç olduğunu sorunca, diğerinin vereceği tepki eğer saati varsa saatin kaç olduğunu söylemek eğer yoksa saatinin olmadığını belirtmektir. Ancak anlatıda saati soran kişiden diğer para

istemektedir. Saatinin rehinede olması şahsı üzmette, arkadaşının durumu hatırlatması da iyice gerilmesine neden olmaktadır. Bu olay dinleyicinin beklentisi dışında olduğu gibi fikranın sonunda parayı saatini rehineciiden kurtarmak için istediğini söylemesi dinleyiciyi şaşırtmış ve rahatlatarak güldürmüştür.

23. Fıkra

Osmanlı mizahı, Avrupa'nın siyasal ve kültürel hâkimiyetine hem bir direnişin hem de onunla anlaşmanın ölçütüdür. Açgözlü tüketiciler, Osmanlı namusuna (öz kadın namusuna) şehvetle göz dikmiş askerleri son modanın teşhircileri fiziksel ve ahlaksal hastalıkların taşıyıcıları gibi imgeler daha sık kullanılan Avrupa imgeleridir. Avrupa mizah âleminde komik, ahmak saldırgandır.¹²⁰

Bir aralık Paris'te gazeteler kuduz illetinden uzun uzadıya bahsediyorlarmış.

Bu illetin sîretine sebep dahı köpek ısırması olduğunu dermeyen ederler.

Ahmağın birisi kemal-i telaş ile kendi tabibinin hanesine koşar der ki:

-Doktor?

-Nedir o?

-Fena halde dilimi ısırđım.

-Isırdın ise ne yapayım?

-Nasıl ne yapayım! Ya kudurur isem?..

Dinleyici kendini fıkra kahramanın yerine koyarak düşünür. Dinleyici, hiçbir zaman o Fransız gibi dilini ısırınca kuduz¹²¹ olabilirim endişesiyle telaşlanarak

¹²⁰ Palmira Brummett, "Açgözlülük, Kolera ve Moda: Osmanlı Karikatür Âleminde Kültürel Emperyalizm", çev. Hamdi Can Tuncer, *Doğuda Mizah*, hzl. Irene Feneloglio, François Georgeon çev. Ali Berktaş, YKY, İstanbul, 2007, s.140.

¹²¹ Kuduz: Rabies ya da Lyssa. Merkezi sinir sistemini ağır şekilde tutan, insanlara hayvanlardan geçen bir hastalık(<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kuduz> 15 Aralık 2013); ayrıca Sultan II. Abdülhamid dünyadaki ilmi gelişmeleri çok yakından takip ederdi. O, Fransa ile olan münasebetlerimizin yoğunlu sebebiyle bilhassa bu ülkedeki yenilikleri takip ederek, Batı medeniyeti ile ülkemiz arasındaki seviyenin açılmaması için gayert gösteriyordu. Bu dönemde Fransa'da öne çıkan ilim adamlarından biri olan Pasteur ile irtibatı, kuduz aşısının

doktora gitme girişiminde bulunmayacağını anlar. Aynı zamanda bu uygunsuz bir durumdur. Kendinin bir Avrupalıdan daha üstün olduğunu fark edince gururlanır ve gülmeye başlar. Ayrıca Fransız'ın gereksiz de olsa dilini ısırdığı için kuduz olmak korkusuyla gerilmesi ve doktora gidip rahatlaması dinleyiciyi daha da güldürmektedir.

24. Fıkra

Madam banyoya girer iken soran olursa biraz işi olduğundan bahisle kimseyi kabul etmeyeceği ifadesinde bulunması lüzumunu hizmetçiye tembih etmiş.

Biraz sonra madamın kunduracısı gelip hizmetçi kızdan sual ederken şu vecihle muhavereyi uzatmış:

-Yalan söyleme pekâlâ bilirim ki madam daha sokağa çıkmadı.

-Çıkmadı ama işi var. Kimseyi kabul etmeyecek.

-Hayır inanmam. Bana tam saat iki de gel demiş idi. elbette beni kabul edecek idi.

-A canım inanmazsan gel sana göstereyim işte şu kapının anahtar deliğinden bak... Şimdi madamın banyoda olduğunu anladın mı kalın kafalı herif...

Hizmetçi hanımının işi olduğu için misafir kabul etmediğini söylemesine rağmen ayakkabıcı madamı görmek için ısrar eder. Hizmetçi haklı olduğunu göstermek için madamın bulunduğu yerde meşgul olduğunu gösterir ve adama “*kalın kafalı*” ibaresini kullanır. Dinleyici kendini ayakkabıcının yerine kor ve onun yaptığı

bulunmasıyla başlar. Kuduz aşısının keşfedildiğini öğrenen Sultan, 1886 yılında Zoreos Paşa, Dr. Hüseyin Remzi ve Veteriner Hüsnü Beyden oluşan bir heyeti, eğitim için Paris'e gönderir. Heyet Abdülhamid'in kendi istihkakından ayırarak verdiği 10.000 Frankı ve önemli Osmanlı nişanlarından birisi olan Mecidiye Nişanı'nı Pasteur'a ulaştırır. Paris'te eğitim gören bu heyetin yurda dönmesinden sonra İstanbul'da 1887 yılında Darü's-Saadet ve Bakterioloji Ameliyathanesi(Kuduz Enstitüsü) kurulur. Kuduz aşısının keşfinden sadece üç yıl sonra İstanbul'da kuduz aşısı üretilmeye başlanır. Bu merkez Dünya'nın üçüncü, Doğu ülkelerinin ise kuduz hastalığı tedavi merkezi olmuştur. Osmanlı döneminde kötü vasıflara sahip, içki içen, kötü kokulu, saldırgan ve serseri tipli kişilere takılan lakap. Tıpkı kolera (verem) gibi halk arasında sürekli olarak işlenen ve kitaplara, fıkralara, filmlere konu olan bir hastalıktır (<http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/saglikta-2-abdulhamid-ufku.html> 15 Aralık 2013).

gibi bir hata yapmayacağını düşünür. Ayakkabıcıdan üstün olma hissi dinleyiciyi güldürür. Bu durum fıkranın üstünlük teorisinin temelini oluşturur.

Ahlaki açıdan hiçbir çalışan, hizmetinde bulunduğu bir kadını banyodayken başka bir erkeğe göstermeyeceği gibi hiçbir erkek de işi var denilen bir kadının gidip de ne iş yaptığına bakmaz. Ancak anlatıda ahlaki kuralların zıddı bir durum söz konusu olduğun için bu durum dinleyiciyi eğlendirmektedir.

Hizmetçi, madamın söylediğini yapar ve gelen adama hanımının işi olduğunu söyler. Gelen kişinin hizmetçiye inanmaması, hizmetçiyi çileden çıkarmaktadır. Madamın gerçekten işi olduğunu göstermek ister. Ayakkabıcıya madamın banyo yaptığını gösterir ve rahatlar.

25. Fıkra

Mevsimin harareti malum ya?

Efendinin birisi bir yerde oturup dili damağı kuruduğu cihetle ne ile nefi' ve teskin hararet edeceğini düşünür iken öteden beri kulağına şöyle bir ses gelir:

-Kurabiyeler! Kurabiyeler! Tekfur Dağı'nın cimcime kurabiyeleri!

Arkasındaki elli okkalık küfenin altında kan tere batmış olan satıcı efendinin karşısında durarak:

-Efendi kurabiyelerden istemez misiniz kurabiyelerden?

Efendi dahı dili damağına yapışarak:

-Aman yıkıl şuradan! Zaten harareten bayılıyorum. Tatlı yağlı şey?

-Aman Efendim kütür kütür Tekfur Dağı karpuzlarım var ki hararete kış attırır.

-Ya habis! Öyleyse neden karpuz diye bağırmıyorsun da kurabiye diye bağıırıyorsun?..

İki fıkra kahramanın arasında yaşanan üstünlük yarışı dinleyiciyi güldürmektedir. Ayrıca satıcının uygun olmayan benzetmeleri dinleyiciyi güldürür.

Satıcı, sıcaktan bunalan kişiye yaklaşarak bir şeyler satmak istemesi şahsı iyice bunatır. Üstelik satıcı, terden sıırıslıklam olan adama kurabiye satmak istemesi adamı çileden çıkarır. Kızgınlığını belli etmesi: “*Ya habis! Öyleyse neden karpuz diye bağırılmıyorsun da kurabiye diye bağırıyorsun?*” ile rahatlar.

26. Fıkra

Eserde yer alan fıkraların büyük çoğunlu patron ve çalışanı ile ilgili olduğunu görmekteyiz.

Madam mutfağa girip işçiyi tekdir ederek der ki:

-Patit! Bu ne fena sığır eti. Salt kemik!

-Hakkınız var efendim, ben de kasaba öyle söyledim ya! Hatta kasaba, Kendim için olsa almaz idim, bile dedim.

Madam, ev sahibi olması nedeniyle diğerlerinden üstündür. Üstünlüğünün verdiği güvenle kadın mutfağa teftişe gider. Fakat hiç hoşlanmadığı bir görüntüyle karşılaşınca aşçıya sesini yükseltir: “*Bu ne fena sığır eti. Salt kemik!*”. Aşçı da bu davranış karşısında üstünlüğünü sağlamak için durumun fakında olduğunu hatta kendi evine böyle bir eti sokmayacağını söyler. Hizmetçi, verdiği cevap ile patronun egosunu zedeleyerek üstünlüğü ele geçirir.

Ahlaki açıdan fıkraya yaklaştığımız zaman çalışanın tavrının uygunsuz olduğu görülmektedir. Çalışandan beklenen, o kasaptan kemikli eti almamasıdır. Hizmetçi olaya bu doğrultuda yaklaşmadığı için uyumsuzluğa neden olur.

Hizmetçi, kemikli eti almakla yaptığı hatanın farkındadır. Patronunun üzerine gelmesiyle sinirlenen görevli, onunla alay edercesine cevap verir: “*Hakkınız var*

efendim, ben de kasaba öyle söyledim ya! Hatta kasaba, Kendim için olsa almaz idim, bile dedim.” böylece rahatlar.

27. Fıkra

Geçim sıkıntısı ile ilgili fıkralara da yer verildiğini görürüz.

Bir daire-i hükümette olan ‘koybolar’ züğürtlendiğinden aybaşının bir an evvel gelmesini bekler imiş. Kendi kendisine teselliyet için demiş ki:

-Artık aybaşları çabuk gelir. Zira günler hayliden hayliye kısaldı.

Dinleyici kendini fıkra karakterinin yerine koyar. Günlerin kısılması aybaşının erken geleceği anlamına gelmediğini fark eden dinleyici memurdan kendini üstün görür.

Fıkradaki uyumsuzluk, memurun gündüz süresinin kısılmasıyla ilgili düşüncesindedir. Bir gün yirmi dört saattir, gece ve gündüz sürelerinin değişmesi bir günün kısılacağı anlamına gelmez.

Devlet memurunun maaşı ona yetmemektedir. Maaşını nasıl bir ay yettireceğinin hesaplarını yapmaktadır. Bu durum memuru çileden çıkartır. Kendini rahatlatmak için doğru olmayan bir şey söyler: *Artık aybaşları çabuk gelir. Zira günler hayliden hayliye kısaldı.”* Böylece rahatlar. Dinleyici de gülmeye başlar.

28. Fıkra

Osmanlı bünyesinde pek çok ırkı barındırdığından bu ırklarla ilgili anlatılara rastlamak mümkündür.

Bir Arap köle efendisine kızmış intikam almak için ne yapacağını düşünmeye başlamış efendisini ıstırap için düşünüp taşınmış neye karar verse beğenirsiniz? Kendisini asmağa!

Dinleyici kendini Arap köle yerine kor, patronuna sinirlendiğinde onun yaptığı gibi kendini asmayacağını düşünerek mutlu olur. Normal bir kişi diğerine kızdığı için intihar etmez. Böyle bir durumda intihar eden kişinin psikolojik sorunları olduğu için uygunsuz bir davranış sergilemektedir. Efendisine kızgın olduğu için sınırları iyice bozulan köle, efendisinden intikam almak için intihar ederek rahatlar. Dinleyici böylece gülmeye başlar.

29. Fıkra

M. Cemil, köylü karakterine de fıkralarında yer verdiği göze çarpmaktadır.

Köylünün biri nehre düşer boğulmak üzereyken yetişip saçlarından yakalayarak kurtarır. Köylü aklını başına aldığı zaman şapkasını arayıp da bulamayınca aksi bir suretle balıkçıya der ki:

-Ben öyle lakırdılara gelemem şapkamı isterim şapkamı beni kurtardığın gibi şapkamı da niye kurtarmadın.

Dinleyici kendini köylünün yerine kor, kendini kurtaran birine köylünün verdiği tepki gibi bir tepki vermeyeceğini düşünür. Köylüden üstün olması onu mutlu eder.

Günlük yaşamda bir insan diğerinin hayatını kurtardığında, hayatı kurtulan kişi diğerine minnettar kalır. Anlatıda hayatı kurtarılan köylü diğerine teşekkür etmediği gibi şapkasını kaybettiği için balıkçıya sitem etmektedir. Köylünün sergilediği uygunsuz davranış dinleyiciyi güldürür.

Boğulmaktan son anda kurtulan kişinin sınırları gerilmiştir. Sınırını bir yerden çıkarıp rahatlamak ister. Bu nedenle şapkasını bahane ederek bağırır ve rahatlar.

30. Fıkra

Madamın biri sabah banyosundan çıkarak o nazik latif vücudunu bir pembe zar gömlek ile nim setr etmiş olduğu halde odasına çekilip biraz yorgunluk almakta imiş. Uşağının o sırada birden bire kendi odasına girdiğini ve madamı bu halde görerek bir tavrı mahcubane ile dönüp gitmek istediğini görünce suratını çatarak demiş ki:

-Terbiyesiz herif! Böyle habersiz odama girilir mi?

-Affedersiniz madam hakikaten büyük bir eşeklik ettim.

-Daha söyleniyor da!

-Darılmayınız efendim. Böyle bir eşeklik bulunmamak için her vakit anahtar deliğinden gözetler idim. Bu sefer nasılsa unuttum.

Dinleyici kendini uşağın yerine kor, onun yaptığı gibi yanlış bir davranış sergilemeyeceğini anlar. Uşak ile kendini karşılaştıran dinleyici, fıkra karakterine sağladığı üstünlük karşısında güler.

Uşağın sergilemiş olduğu davranış uygun değildir. Özür dilemesiyle tam uşak hatasını fark etti derken, özrünün ardından bir hata daha yapar. Dinleyici uşağın uyumsuz tavırlarına güler.

Söz konusu olan uşak, madamın uygunsuz hallerini gözetlemesinin doğru olmadığını bilir. Bunun bilincinde olması vicdan azabı çekmesine neden olmaktadır. Fırsatını bulmuşken madama hatasını itiraf ederek rahatlar. Uşağın rahatlığı dinleyiciyi güldürür.

31. Fıkra

Kızlar mektebinde bir imtihanda:

Sual: Matmazel fen tedbir menziline size bir sual soracağım. Hane müderrisi olan kadınlar ham pamuğu nerede istimal ederler?

Cevap: Zayıf oldukları zaman göğüslerine yapma meme yapmak için...

Öğretmen öğrenci arasında geçen bu diyalog bir üstünlük yarışıdır. Öğrenci sorduğu soru ile hocasına üstün gelmeye çalışırken hocası da verdiği cevapla öğrencisine üstün gelmeye çalışmaktadır. Öğrencinin sorduğu soru karşısında gerilen öğretmen rahatlamak için uygun olmasa da bir cevap verir. Fıkra, dinleyici hem üstünlüğüne hem zıtlığına hem de rahatlamasıyla güldürür.

32. Fıkra

“Fransa’da fırtınaların badi olduğu hasârattan bahs olunduğu sırada tahiflerden birisi sormuş ki:

-Bu kadar fırtına bize nereden geliyor Allah’ını seversen?

-Nerden olacak Amerika’dan!

-Şu menhus uğursuz kıtayı keşke keşif etmeselerdi de bu fırtınalar başımıza kopmasa idi!

Anlatıda olduğu gibi tartışmalar aynı zamanda üstünlük yarışlarıdır. Dinleyici kendini bu tartışmanın içinde bulur, Fransa’da gerçekleşen fırtınanın nedeninin Amerika olmayacağını bilir. Böylece üstünlük sağlar.

Fırtınanın asıl nedeni, hızlı hareket etmekte olan bir hava külesinin neden olduğu şiddetli bir hava akımıdır. Güneşten gelen büyük miktardaki enerjiyi dengelemek ve çevreye düzenli bir biçimde dağıtmak için gerçekleşen bir doğa olayıdır.¹²² Ancak fıkroda Fransa’da meydana gelen fırtınaların nedeni olarak Amerika’nın gösterilmesi uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

Fıkra kahramanları Amerika’dan hoşlanmayan tiplerdir. Fırtınanın neden olduğu yıkımlar Fransızları germektedir. Gerginlikten kurtulmak için Fransızlar fırtınaya Amerika’nın sebep olduğunu ve keşke bu kıta keşfedilmeseydi diyerek

¹²² bkz. <http://firtina.nedir.com//ixzz2nuWRb100>.

kurtulurlar. Türk mizah anlayışında keşifler fıkraların ve halk arasında vuku bulan latifelerin temalarından biri olduğu göze çarpar.

33. Fıkra

Lokantada:

Müşteri: Garson!

Garson: Efendim!

Müşteri: Bu balık kokmuşa benziyor? Getirirken hiç koklamadın mı?

Garson: Kokladım efendim bir şey yok idi.

Müşteri: Be hayvan! Taaffünden burnumun direği kırıldı mendil tıkmağa mecbur oldum.

Garson: Öyle ise efendim kabahat balıkta değil, sizin murdar mendilde olmalı.

Müşteri, başlangıçta balıkların kokmuş olduğunu iddia ederek garsondan üstün konumdadır. Garson verdiği cevapla müşterinin asabını bozar ve üstünlüğü ele geçirir. Pes etmeyen müşteri: “Be hayvan! Taaffünden burnumun direği kırıldı mendil tıkmağa mecbur oldum.” Diyerek yeniden üstünlüğünü sağlar. Garson son bir hamle ile korkunun sebebi olarak müşterinin mendilini gösterir ve üstünlüğü sağlar.

Günlük hayatta bir garson müşterilerden birinin yemekten şikâyetçi olduğunu duyunca, rahatsızlığın neden kaynaklandığını araştırdıktan sonra durumu müşteriye uygun bir dille anlatır. Ancak fıkroda garson müşterinin rahatsızlığının nedenini araştırmak yerine müşteri ile laf atışmasına girerek uygun olmayan bir davranış sergilemektedir.

Müşterilerin isteklerinden bunalan garson, sabrının sonuna gelmiş durumdadır. Tam bu esnada müşterilerden birinin şikâyetine garson tedbiri elden bırakmadan cevap verir. Lakin müşterinin hakarete varan sözlerinin ardından garson

dayanamayarak müşteriye: “Öyle ise efendim kabahat balıkta değil, sizin mundar mendilde olmalı.” diyerek rahatlar ve dinleyiciyi güldürür.

34. Fıkra

Umumi bir baloda dans ederken hazır cevap bir zat hazır cevap bir zat sabırsızlık ederek koltuğundaki maadamı gerdanından öpmek üzere dudağını uzatırken madamın hiddetlenip kendisine arane çin-i cebîn etmekte olduğunu görür görmez şu cevabı vermiş:

-Affedersiniz madam! Gerdanınıza bi böcek konmuş idi de... onu üflemek üzere dudağımı uzatmış idim.

Dinleyici kendini kadının yerine kor. Böyle bir durum karşısında adamın söylediğine inanmayacağını anlar. Etik olarak bir erkeğin bir kadının gerdanını öpmeye kalkışması uygun bir davranış değildir. Dansın rehavetine kendini kaptıran adam aklından geçirdiğini uygulamaya kalkınca yakalanır ve daha çok gerilir. Bu gerginlikten kurtulmak için davranışının sebebi olarak zekice bir bahane bulur. Bulduğu bahane rahatlamasını sağlar.

35. Fıkra

Bir latife perdaz

‘Ölüleri bile güldürür tabirine’ masdak olup vefat eder iken bile tuhafıktan vazgeçmeyen latife perdazlardan biri halet nezdinde haremi celp ederek der ki:

-Haydi karıcığım! En güzel esvabını giyerek, en latif tezyinatını takarak dilferip bir surette süslen de gel!

-Kocacığım! Bu nasıl lakırdı? Sen böyle esir-i firaş iken ben nasıl süslenebilirim? Beni o kadar müriüvetsiz, hamiyetsiz mi zannediyorsun? Böyle bir teklif yapmana yatakta bulunmana sebep ne?

-Sebebi söylesem gücenmez misin?

-Hayır! Niçin gücenecek mişim?

-Gücenirsin?

-Gücenmem dedim a! Söyle!

-Sen öyle süslü süslü yanımda durursan ecel odaya girdiği vakit seni beğenir!

-Ey sonra?

-Hay kalın kafalı hay! Sonrasını anlayamadın mı?

-Anlasam sorar mıyım?

Sonrası şu ki ecel beni bırakarak seni alır götürür!

Vay karıdaki surat...

Dinleyici kendini kadının yerine kor. Böyle bir durum karşısında kadının verdiği tepkiden daha akıllı bir tepki vereceğini düşünür ve kendini kadından üstün tutar.

Günlük yaşamda ölümü bekleyen hastalar, inançları doğrultusunda ibadetler yaparlar. Fakat anlatıda ölüm döşeğindeki şahıs, eğer eşi süslenirse ecelin onu beğenip onun canını alacağını düşünmektedir. Dinleyici bu uygunsuzluğa gülmektedir.

Ölümü bekleyen bir hasta durumun ciddiyeti karşısında gerilmektedir. Bu gerginliği üzerinden atmak için eşi ile eğlenir ve rahatlar. Dinleyici konunun nasıl bu kadar yön değiştirdiğine şaşırır ve güler.

36. Fıkra

İki İngiliz:

İngiltere’de hemen her şey üzerine mütenevvi’ vergiler tarh edildiği ve binaenaleyh ahali pek ziyade ızzar bulunduğu sırada iki lort havası güzel bir mahalde geşt ü güzâr ediyorlar idi.

-Dikkat ediyor musunuz, buranın havası ne kadar safi insana taze hayat veriyor.

-Aman arkadaş! Yavaş söyle sonra iştirler de hava-yı safi üzerine de bir vergi tarh etmeye kalkışrlar.

Dinleyici, kendini lortların yerine koyarak düşünür. Onlar gibi temiz havadan vergi alınabileceğini düşünmediği için kendini fıkra kahramanlarından üstün görmektedir. Gerçek hayatta bir devletin vatandaşından teneffüs ettiği temiz havanın vergisini almaz. Yukarıdaki anlatıda böyle bir durumun bahis olunması uygunsuz bir tutumdur.

İngilizler, devletin getirdiği vergilerden bunalmış durumdadırlar. Bir gezinti esnasında dahi bu stresten kurtulamadıklarını görmekteyiz. İki arkadaş üzerlerindeki baskıdan kurtulmak için devletin koyduğu vergileri espiri konusu yaparak rahatlamaktadırlar.

37. Fıkra

Baba oğul

-Benim mini mini oğlum! Nasıl mektepte çalışıyor musun? Son imtihandan beri bir mevki münasebette bulunuyorsun ya?

-Evet babacığım! Pencere tarafında bulunuyorum ki orada bol bol nefes almaktan başka bir şey yapılmaz.

Dinleyici, baba ve oğul arasında yaşanan üstünlük yarışına dâhil olur. Baba ve çocuktan daha üstün olduğunu gören dinleyici mutlu olur. Baba çocuğundan olumlu bir yanıt olma beklentisiyle soru sorar. Ancak çocuk babanın beklentisi yönünde bir yanıt vermez. Dinleyici anlatıdaki uyumsuzluktan etkilenmektedir. Fıkraya çocuk açısından baktığımızda, bir rahatlama isteği ile karşılaşırız. Zira çocuk, derslerinde başarısız olduğu için gergindir. Üzerine babasının da derslerle ilgili soru sorması

çocuğu patlama noktasına getirir. O da rahatlamak için babasına; “*Pencere tarafında bulunuyorum ki orada bol bol nefes almaktan başka bir şey yapılmaz.*” Şeklinde alaycı bir yanıt verir ve rahatlar. Tüm bunlar bir araya gelince dinleyici de gülme etkisi yaratır.

38. Fıkra

Hümakadan biri beygirden düşmüş. Kalktıktan sonra başının sersemliğinden hayvana ters binmiş. O halde görenler; “Ne oldun?” diye sormuşlar. “Fena halde düştüm. Baksanıza hayvanın başı bile kopmuş!”

Dinleyici kendini fıkra kahramanının yerine kor. Fıkra karakteri gibi attan düşmeyeceğini düşse bile hayvana ters binmeyeceğini ve insanları kendine güldürmeyeceğini anlar. Fıkra kahramanına sağladığı üstünlük onu mutlu eder. Gerçekte bir insan hayvanın kafasının kopuk olduğu halde ayakta duramayacağını bilir. Fakat anlatıdaki adam hayvana ters binmekle başlattığı uyumsuzluğu hayvanın başının koptuğunu söyleyerek devam ettirmektedir. Diğer taraftan adam yere düştüğü için sarsılmış, kafası karıştığı için hayvana ters biner. Arkadaşlarının sorusu karşısında akli başına gelir, durumu bozuntuya vermemek için, “*Fena halde düştüm. Baksanıza hayvanın başı bile kopmuş!*” der ve rahatlar. Dinleyici, üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama karşısında gülmeye başlar.

39. Fıkra

Efendi ile uşak arasında:

-Jan!

-Efendim!

-Yarın sabah üçte beni uyandır.

-Başüstüne efendim. Çıngırağı çaldığınız gibi gelir uyandırırım.

Dinleyici kendini uşağın yerine koyarak düşünür. Patronunun söylediğini doğru şekilde anlayacağını ve yerine getireceğini bilir. Bu bilgi, onu uşaktan üstün kılar.

Ev sahibi hizmetçisinden kendisini saat üçte uyandırmasını söylediğinde hizmetçi, isteği yerine getirir. Anlatıya baktığımızda hizmetçi, “Çingırağı çaldığınız gibi gelir uyandırırım.” der. Zaten patron uyanırken çingırağı çalabilir ve yardımcının tekrardan onu uyandırması gibi bir durum söz konusu olmaz. Fıkroda böyle bir uyumsuzluk anlatılmaktadır.

Anlatıda dinleyici bir an için uşağın yaptığı gibi bir hata yaptığını düşünür. Fıkranın bitmesiyle durumun farkına varır, gerçeğin bu şekilde olmadığını görür ve rahatlayarak gülmeye başlar.

40. Fıkra

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı devletinin dış borçları iyice artmış bu durumun mizaha da yansıdığını görmekteyiz.

Boğazına kadar borca batmış bir herif bir gün hanesine bir maymun alıp getirmiş ve haremine: “Şu hayvanı ne yapsak?” Diyerek reini sual etmiş olmasıyla haremi: “Ne yapacaksın satsan da hiç olmaz ise çengâre borçlarını ödese pek münasip olur.” demiş.

Dinleyici kendini borçlu şahsın yerine kor. O adamın yaptığı gibi bir sorumsuzluk yapmayacağını düşünerek üstünlüğünü ilan eder. Borç sahibi eline geçen parayı borcunu ödemek için kullanması gerekirken; anlatıda borçlu, bir maymun alıp evine getirir. Böylece evin masraflarının artmasına neden olur. Adamın eşi, maymunu görünce gerilir. Adam eşine maymun ile ilgili düşüncesini sorunca

kadın maymunun satılmasını ve borçların ödenmesini istediğini söyleyip rahatlar. Üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama ile dinleyici güler.

41. Fıkra

İki arkadaş arasında muhavere:

-Dün akşam Alfonsa'dan bir tokat yedin ha!

-Hem de pek şiddetli bir sille. Baksana yanağım ne halde!

-Demek oluyor aranızda cereyan bu vakayı bir kan temizleyecek!

-Şüpheli mi var? Şimdi güdüp yanağıma beş on sülük koymayacağınca rahat edemeyeceğim.

Dinleyici kendini tokat yiyen adam yerine kor. O adamın yaptığını yapmayıp “kan temizlemek” deyimini doğru anlayacağını, karşısındakine de bu doğrultuda cevap vereceğini düşünür. Fıkra kahramanının “kan temizlemek” deyimini yanlış anlayarak alakasız bir yanıt vermesi uyumsuz bir durum olarak göze çarpar. Aynı zamanda birinden tokat yemek adamın gururuna dokunmuştur. Arkadaşının onunla dalga geçer gibi davranması onu iyice gücendirir. Fıkradaki karakter de karşısındakinden intikam almak için söylediklerini ciddiye almadığını gösteren bir yanıt verir. Bu yanıt onun rahatlmasına neden olur.

42. Fıkra

Bir dilenci kendisine her gün bir onluk ita etmekte olan efendinin her nasılsa onluğu vermeden geçtiğini görüp yanındaki dilenciye şöyle demiş:

-Koca hırsız! Cebimden onluğu aşırda da bak nasıl kaçıyor hiç mahcup oluyor mu?

Fıkroda yer alan “efendi” karakteri belikli her gün dilenciye para vermektedir. Dilenci de bu duruma alıştığı için her gün adamı beklemektedir. Lakin bir adam dilenciye sadaka vermeyince dilenci diğer dilencilere olan üstünlüğünü yitirir.

Yitirdiği üstünlüğünü tekrar kazanmak için kendisine her gün sadaka veren adamı hırsız ilan eder. Böylelikle hem rahatlar hem de üstünlüğü tekrar kazanır. Dinleyici, kendini dilencinin yerine koyarak düşünür; üstünlük yarışında kendini dilenciden daha üstün görür ve mutlu olur.

Dilencinin kendisine her gün sadaka veren birini, bir gün sadaka vermedi diye hırsız ilan etmesi beklenir bir durum değildir. Dinleyicinin beklentisi dışında cereyan eden bu olay uyumsuzluk örneğidir.

43. Fıkra

Reis-i mahkeme ile karısının başında bir odun parçalamış olan müttehem arasında:

-Zevcenı ne sebebe mebnı dövdün? Az kaldı kadıncağızın kafasını kırıyor imişsin.

-Telaş etme Reis Efendi, onun kafası o kadar sert ki bunca zamandır tecrübe ettiğim halde koca sopa kırılıyor da kafasını kırmak mümkün olmuyor.

Dinleyici, karısını döven adamın yerine kendini kor. Neticede o adam gibi düşünmeyip eşini dövmeyeceği anlar. Kendi karakterinin fıkra kahramanının karakterinden daha üstün olduğunu görür.

Gerçek hayatta bir adamın eşini dövmesi uygun karşılamaz. Ayrıca eşini dövdükten sonra; “onun kafası o kadar sert ki bunca zamandır tecrübe ettiğim halde koca sopa kırılıyor da kafasını kırmak mümkün olmuyor.” Diyen birinin akıl sağlığından şüphelenir. Diğer taraftan eşini dövdüğü için vicdan azabı çeken adamın rahatlamak için işi şakaya alıp böyle bir şey söylemesi mümkündür.

44. Fıkra

Bir fotoğrafçı ile ahmak bir müşterisi arasında:

-Efendim pederimin resmini aldırmaq istiyorum vaktiniz var mı?

-Her vakit emrinizi ifaya hazırım. Peder efendi hazretlerini ne zaman buraya getiriyorsunuz?

-Peder vefat etmiştir.

-Demek ki resimlerinin kopyasını aldıracaksınız.

-Hayır, sinyor ne resmi var ne kendisi! Fakat son seyahatinde aldığı pasaportunu getirdim zannediyorum arada te'rif olunan eşkâl-i resmi almağa kâfidir.

Dinleyici, uşak gibi birinin pasaportunun resmini çekirmek isteyecek kadar akıl yoksunu olmayacağını anlar. Üstelik bir fotoğrafın fotoğrafının çektirilmek istenmesi uyumsuzluktur. Zira fotoğraflar çoğaltılır, fotoğrafın fotoğrafı tekrar çekilmez. Uşak pederini kaybetmenin verdiği üzüntü hafifletmek için çareyi fotoğraflarını artırmakta arar. Bütün bunlar dinleyiciyi güldürür.

45. Fıkra

Sofra başında:

Hane sahibi: Lokmanızda kıl var.

Misafir: Bir kılı göreceğ kadar lokmalarına dikkat ha...

Dinleyici gerek ev sahibi konumunda gerekse misafir konumda olsun hiçbir şekilde bu tarz bir diyaloga girmeyeceğini bildiği için fıkradaki karakterlerden üstündür. Sofra adabına göre yemekten olmaması gereken bir madde çıktığında çıkan madde bir peçete ile dikkat çekmeden alınır. Ancak fıkrada bu durum açıkça dile getirilmesi uyumsuzluğa neden olmaktadır. Diğer taraftan yediği yemekten kıl çıkan misafir sinirlenir. Ev sahibinin de bu durumu dile getirmesi daha fazla kızmasına neden olur. Gerginliğinden kurtulmak için ev sahibine iğneleyici cevap verir. Nitekim verdiği cevap rahatlmasına sebep olur.

46. Fıkra

Hafaza sahte dair bahsedilen bir mahfilde huzzardan insan bir hastalığa duçar olduğu zaman tabip gelip yetişinceye kadar ne yapmalıdır? Huzzardan bir herif derhal cevap vermiş ki; 'Vasiyetnamesini yazmağa musare'at etmelidir?

İki kişi arasında geçen diyalog birbirlerinin bilgisini ölçme şeklinde olduğu için tam bir üstünlük yarışıdır. Rahatsızlanan birine ilkyardım tedavisi uygulanır; ancak fıkroda bu kişinin vasiyetnamesini yazması gerektiğinin söylenmesi uyumsuzluğa neden olmuştur.

Bir şahıs diğerini soru sorarak kenara sıkıştırır. Köşeye sıkışan şahıs bulunduğu durumdan kurtulmak için soruyu esprili bir dille yanıtlayarak rahatlar.

47. Fıkra

Efendi ile uşak arasında:

Efendi: Oğlan Mehmet Han'ı bugün alıp seninle gönderdiğim büyük ayna nerede?

Uşak: Efendim. O tasa kurban oldu.

Efendi: Bu oğlan nasıl tas?

Uşak: Nasıl tas olacak? Haneye kutlu tas vurmaya yazdan beri talim buyurduğunuz koç yok mu? Haneme haber vermek üzere merdiven başında duvara dayalı bıraktığım aynaya koç bakıp da karşısında kendisi gibi dövüşken bir koçun vücudunu görünce geri geri gidip de bir kafa vurunca aynayı hurdu huraş etmiş vesselam.

Dinleyici, Efendi yerine kendini kor. Efendinin ayna kırılmasına verdiği bir tepki gibi bir tepki vermeyeceğini anlar ve kendini ondan üstün görür. Ayna tutulduğu yerin yansımaları gösterir. Koçun aynada kendi yansımaları başka bir koç zannetmesi ve aynaya vurmasındaki uyumsuzluk dinleyici güldürür. Diğer taraftan;

kendisine emanet edilen aynanın kırılması uşağı bir hayli üzer. Ev sahibinin de ona aynayı sorması halinden kurtulmak için uşak gerçekleri anlatır ve rahatlar.

48. Fıkra

Herifin biri ecnebi memlekete gitmiş. O memlekette adet etmiş, bir yabancı gördükleri zaman ismini, şöhretini, vatanını, sıfatını ve o memlekete niçin geldiğini uzun uzadıya sorarlar imiş. Herife de kim rast gelse sormağa başlamış. Bir gün böyle iki gün böyle üç gün böyle, artık fena halde sıkılmış. Ne yapsın! İsim ve şöhretini vesairesini mübeyyen göğsüne koca bir levha asıp sokağa öyle çıkmış.

Dinleyici kendini fıkra kahramanının yerini koyar, onun yaptığı gibi önüne bir levha asıp gezmeyeceğini düşünüp kendinin o fıkra kahramanından üstün olmasına güler. Önüne kimlik bilgilerinin yer aldığı bir levha asan biri günlük hayatta doğal karşılanmaz ve uyumsuzluk içinde kalır. Ancak fıkra kahramanının sorulan sorulardan sıkılması ve gerilmesi açıkça görülmektedir. Kendini rahatlatmak için bu yola başvurması onu rahatlattığı gibi dinleyiciyi de güldürmektedir.

49. Fıkra

Hamkadan bir adam bir karı almış. Karısı üç ay sonra bir çocuk doğurmuş. Herif bunu görünce şaşırıp karıya, “Bir kadın dokuz ayda doğurur derler. Halbuki seni alalı dokuz ay olmadı, bu nasıl şey!” demiş. “A herif ben varalı ne kadar oldu? Üç ay değil mi? Ey sen beni alalı kaç ay oldu? Üç ay etti mi altı ay? Üç ayda çocuğu karnımda taşıdım. İşte oldu dokuz ay!” Herif bir miktar düşündükten sonra, “Hakkın var karı. Ben hesabımda yanılmışım” demiş.

Dinleyici kendini hamile kadının eşinin yerine koyarak düşünür. Eşi ona hamileliği konusunda yalan söylediğinde, bu yalana inanmayacağını bilir. Bilgisi sayesinde kendini fıkra kahramanı adamdan üstün görür.

Anlatıdaki doğum yapan kadın hamileliğini hesaplama konusunda doğru bir yöntem kullanmayıp eşine yalan söyler. Eşlerin birbirine yalan söylemeleri uygunsuz bir durumdur.

Fıkırada kadın, hamileliğinin altıncı ayında evlenir. Üzerinde bu durumun baskısı vardır. Üç ay sonra doğum yapınca eşi nasıl böyle bir şeyin olduğunu sorunca kadın iyice baskı altına girer. Eşine yalan söyleyerek baskı altından kurtulur ve rahatlar.

50. Fıkra

M. Cemil'in tıp, doktor fıkraları kadar yaygın olmasa da mahkeme fıkralarına da er verdiğini görmekteyiz:

Mahkemede

Reis: Ayol sen lokantada yediğin yemeğin ücretini vermediğinden ma'ada çatal, bıçak gibi şeylerde getirmiştin?

Müttehim: Hayır Reis Efendi. Çatal ve bıçakları alıp götürmekten maksadım mahza satıp parasıyla yediğim yemeğin ücretini vermek idi.

Hâkim ile şüpheli arasında yaşanan üstünlük yarışının gereksizliği dinleyiciyi eğlendirir. Şüphelinin lokantaya para yerine çatal, bıçak götürmesi uyumsuz bir durumdur.

Anlatıyı şüphelinin tarafından değerlendirdiğimizde, cebinde parası olmadığı halde acıkan adam bir lokantaya girip karnını doyurur. Lokantacıya borçlanması adamı gergin psikolojiye sokar. Lokantacıya borcunu ödemek için çatal, bıçak getirir ve lokantacıya satmak ister. Ancak lokantacı durumu kabul etmez ve şikâyetçi olur. Lokantacının bu davranışı adamı iyice bunaltır. Şahıs, üzerindeki suçlamadan kurtulmak için durumu hâkime anlatıp rahatlar.

51. Fıkra

Sürücü ile tabip arasında:

Tabip: (sürücünün göğsünü dinleyerek) Hastalığınız alabildiğince ilerlemiş

Sürücü: İşte onun için size kendimi gösteriyorum a. Şunu eşkin bir hale koyamaz mısınız?

Dinleyici kendini sürücünün yerine kor. Hastalığın ilerlemesine karşı fıkrada anlatılan kahraman gibi bir tepki vermeyeceğini düşünür. Fıkra karakterinin verdiği tepki aynı zamanda uygun bir tepki de değildir. Dinleyici, sürücünün uygunsuz bir tavır sergilemesinden dolayı kendini ondan üstün görür ve mutlu olur.

Hastalığının ilerlemesini anlayarak doktora giden sürücü, doktorun da hastalığının ilerlediğini doğrulayınca üzülür. Neticede bahsedilen candır. Hastalığının ilerlemiş olmasından kaynaklanan gerginliği üstünden atmak için doktora: “İşte onun için size kendimi gösteriyorum a. Şunu eşkin bir hale koyamaz mısınız?” cevabını vererek rahatlar.

52. Fıkra

İki ahbap arasında:

-Birader ta'ahülünüzden beri görüşemez olduk inşallah dâhil olduğunuz familya a'zasından hoşnutsunuz!

-Hamd olsun cümlesinden hoşnudum.

-Kayınvalide?

-O! Kayınvalideme diyecek laf yok! Gayet akıllı idareli bir kadın. Fakat bir kusuru var.

-Hangisi bakalım?

-Kerimesi...

İki arkadaş arasında gerçekleşen üstünlük yarışı evli olanın galibiyeti ile biter. Dinleyiciyi anlatıda yer alan üstünlük yarışı heyecandırır ve sonunda da güldürür.

Günlük hayatta bir eş hanımında bulunan kusurları, kayınvalidesinin kusuru olarak görmez ancak anlatıdaki şahıs eşinin kusurlarını kayınvalidesine mâl ettiği için beklenenin dışında uyumsuz bir tavır sergilemiş olur.

Arkadaşının sorduğu sorular karşısında köşeye sıkışan adamcağız kendini kötü hisseder. Kötü ruh halinden kurtulmak için eşinden memnun olmadığını belirten bir cevap vererek kurtulur, rahatlar.

53. Fıkra

Hane sahibini görmek arzusunda bulunan bir zat kapıyı çalıp da karşısına çıkan uşağa dedi ki:

-Beyefendiyi görmek isterim burada mıdır?

-Evet, efendim buradadır.

-Peki, öyleyse misafir geldiğini haber ver.

-Nedir?

-Bey buradayken hiç kimseyi kabul etmez.

-Öyleyse kendisinin burada olmadığı bir gün gelirim.

Dinleyici kendini misafir yerine kor. Görmek istediği kişi evde olduğu zaman misafir kabul etmediğini öğrenince, şahısla iş yerinde ya da başka bir yerde görüşmeye karar vereceğini düşünür. Böylelikle kendini fıkra karakterinden üstün tutarak gülmeye başlar.

Anlatıda, misafir ev sahibini görmek istediğini söylediğinde, uşağı görüşmek istediği kişinin evdeyken misafir kabul etmediğini söyler. Bunun üzerine şahısın, “Öyleyse kendisinin burada olmadığı bir gün gelirim.” söylemesi beklenenin dışında bir

durum olarak göze çarpar. Aynı şekilde görüşmek istediği şahıs evde yokken eve geldiği zamanda şahsı göremeyecektir.

Ev sahibi tarafından kabul edilmeyeceğini anlayan şahıs, istenmeyen misafir konumundan kurtulmak için, “Öyleyse kendisinin burada olmadığı bir gün gelirim.” şeklinde cevap vererek rahatlar.

54. Fıkra

Mısır’da koleraya dair tahkikat icrasına memur olan bir doktor ile bir nüfus havi bir kurye müdürü arasında:

-Müdür efendi! Koleraya dair şimdiye kadar hiç tedbir ihtiyatı icra etmediniz mi?

-Evet, efendim bazı teşebbüsatte bulundum.

-Ne teşebbüsat?

-Bin kadar mezar kazdırdım ise de sizin gibi bazı misafirler eksik olmadığı için ihtiyat olmak için ihtiyat olmak üzere beş on hendek daha açtırmak istiyorum.

Dinleyici kendini doktor yerine koyarak düşünür. Kurye müdürünün kolera¹²³ ile savaşmak için yaptıklarının aslında koleranın sonuçları için yaptığını anlayarak fıkradaki doktora üstünlük sağlar.

Gerçek yaşamda bir hastalık için tedbir almak demek onu engellemek için hazırlıklar yapmak demektir. Anlatıda doktor alınan tedbirleri sorduğunda kurye müdürü mezar kazdığını söyler. Böylece müdür kolerayı kabullendiği gibi sonuçları için de tedbir aldığını belirtir. Bu durum dinleyicini beklediği cevabın dışında bir cevap olduğu için dinleyiciyi güldürür.

¹²³ Kolera (Verem): 1817’de Japonya’da, 1826’da Moskova’da, 1831’de Berlin’de, Paris’te ve Londra’da salgınlar olmuştur (bkz. <http://tr.wikipedia.org>). Ülkemizde salgınların görüldüğü dönemlerde bu hastalık fıkralara, halk arasındaki latifelere ve filmlere konu olmuştur.

Kurye müdürü kolerayı önlemek babında çalışmalar yapmadığı için gergindir. Bu gerginlikten kurtulmak için doktora mezarlar kazdığını söyleyip rahatlar.

55. Fıkra

Paris'te köşkte olan resmi bir baloya girmek isteyenlere şemsiyelerini teslim ettirmek üzere konulan bir süvari neferi baloya girmek üzere bulunan bir mösyönün kolundan çekerek:

-Mösyö şemsiyenizi bırakınız.

Mösyö aldırılmaz asker yine kolundan çekerek:

-Şemsiyenizi teslim ediniz diyorum.

-Canım benim şemsiyem yok ki...

-Neme lazım birisinden al da teslim et.

Dinleyici kendini baloda görevli bir süvari olarak düşünür. Anlatıdaki görevli gibi şemsiyesi olmayan bir adamdan zorla şemsiye teslim almak istemeyeceğini fark eder. Böylece kendini Fransız askerinden üstün bulur ve bu durum onu gururlandırır.

Baloya gelen misafirlerden sadece şemsiyesi olanlar görevliye şemsiyelerini teslim edebilirler. Fıkradaki gibi görevli katılımcıdan şemsiye bulup getirmesini isteyemez.

Kendine verilen görevi tam anlamıyla yerine getirmek isteyen süvari gelen misafirlerin hepsinin üzerinde görevini uygulamaya çalışmaktadır. Bu şekilde de vicdanını rahatlatmakta ve iç huzur sağlamaktadır. Dinleyici süvarinin görevini gereğinden fazla dikkate almasına gülmektedir.

56. Fıkra

Geçmişten günümüze sütçülerin bir kısmının sattıkları sütlerine su kattıkları bilinmektedir. M. Cemil eserinde bu konu ile ilgili fıkraya yer vermektedir.

Aşçı kadın ile sütçü arasında:

-Sütünüzü getirdim boşaltında kabını veriniz.

-Ayol güğümün içindeki süt değil su.

-Öyle şey olur mu ustam henüz sağdı süt.

-İnanmazsan içeri gel de gör.

-Hay Allah belasını versin! Usta süt koymayı unutmuş da sadece su göndermiş.

Aşçı kadın ile sütçü arasında yaşanan güğümün içindekinin süt mü yoksa su mu olduğu tartışması aynı zamanda bir üstünlük yarışıdır. Dinleyici kendini sütçünün yerine koyar. İçinde süt olması gereken içinden su çıkan güğüm karşısında anlatıdaki sütçünün verdiği tepki gibi bir tepki vermeyeceğini anlar ve sütçüden üstün olmasına sevinir.

Etik olarak satıcıların sütün içine su ekleyerek satması doğru bir davranış değildir. Fıkra da böyle uygunsuz bir olaya yer verilmesi dinleyiciyi güldürür. Ayrıca aşçı kadın sütçü tarafında kandırılmasına kızar. Güğümün içinde süt yerine su olduğunu satıcıya ispat etmesiyle rahatlar.

57. Fıkra

İki dost arasında iki muhavere:

-Sizi Sofya 'ya gitmiş diye işitmiştim.

-Evet, bir hafta kaldım

-Ey vakitsiz gittiğiniz için elbette sıkılmışsınızdır.

-Hayır! Bilakis pek güzel eğlendim.

-Ne ile vakit geçirdiniz?

-Pazartesi günü köyde bir herif zuhur etti. Salı günü bir köpek kudurup iki kişiyi ısırdu. Çarşamba günü nehirde bir sandal devrilip üç kişi boğuldu. Perşembe günü bir boğa boşanıp beş altı kişiyi yaraladı. Çarşamba günü bir köylü karısını katletti. Cumartesi günü bir harem yıkılıp altında birçok kişiler kaldı. Pazar günü bir adam kendini astı. Velhasıl sekiz günden beri canımı

sıkacak hiçbir hal vuk'u gelmediği cihetle pek güzel tenezzüh ederek bugün avdet eyledim.

-Dostum bereket versin ki çabuk avdet ettin yoksa bir hafta daha kalsaydın köye lanet yağdıracaktın.

Dinleyici kendini köye giden adam yerine koyar. Onca yaşanan kötü şeyin ardından, “*Velhasıl sekiz gündün beri canımı sıkacak hiçbir hal vuk'u gelmediği cihetle pek güzel tenezzüh ederek bugün avdet eyledim*” böyle bir cümle kurmayacağını bildiği için kendini o adamdan üstün görür. Diğer taraftan iki arkadaş arasında yaşanan üstünlük yarışı dinleyicinin gülmesine neden olur.

Bir köyde pek çok kötü olayın ardı ardına, “*Pazartesi günü köyde bir herif zuhur etti. Salı günü bir köpek kudurup iki kişiyi ısırıldı. Çarşamba günü nehirde bir sandal devrilip üç kişi boğuldu. Perşembe günü bir boğa boşanıp beş altı kişiyi yaraladı. Çarşamba günü bir köylü karısını katletti. Cumartesi günü bir harem yıkılıp altında birçok kişiler kaldı. Pazar günü bir adam kendini astı.*” yaşanması karşısında “*Bana dokunmayan yılan bin yaşasın*” tarzında bir yaklaşım insanlığa yakışmaz. Uyumsuz bir olayın fıkra konusu olması dinleyiciyi güldürür. Diğer taraftan kötü bir hafta geçiren birine arkadaşı ısrarlı sorularıyla sıkıştırması üzerine o kişi bir hafta boyunca yaşadığı kötü şeyleri anlatarak rahatlar.

58. Fıkra

Gazeteler dolsun ve Marsilya'da kolera zuhuru münasebetiyle fıkraat-ı Arabiye'den olmak üzere şöyle bir fıkra naklediyorlar. Koler insan suretine temsil ederek bir şehrin kapısına gelmiş, kapıdaki nöbetçi maraz müteşahsı durdurarak demiş ki:

-Nereye gidiyorsun? Buraya ne yapmaya geldin?

-Durun şehre gireceğim oradan birtakım adamları alacağım.

-Kaç kişi alacaksın?

-Üç bin.

-Daha ziyade almayacaksın ya?

-Namusum üzerine söz veriyorum ki hayır.

-Öyle ise geç.

Bir ay zarfında şehrin içinde otuz bin kişi vefat eyler.

Kolera işini bitirip de şehirden harice çıkarken bekçi yine kendisin tevkif edip der ki:

-Sen alçak bir yalancı imişsin. Üç bin kişiden ziyade almayacağını va'd ettiğin halde on misli ziyadesini aldın!

Kolera cevaben demiş ki:

-Hayır Vallah. Ben üç binden ziyadesini almadım bilakis korkudan vefat ediyorlar.

Dinleyici kendini nöbetçi yerine kor. Onun gibi bir hastalığa güvenip içeri almayacağını bilir. Bu bilgi sayesinde üstünlüğünü ilan eder ve güler.

Kolera bir hastalık olması hasebiyle insan kılığına girerek dolaşması mümkün değildir. Fıkradaki anlatılanların gerçek dışı olması dinleyiciyi şaşirtir ve güldürür. Diğer taraftan nöbetçi koleraya güvenerek içeri aldığı için pişmandır. Pişmanlığını koleraya ifade ederek rahatlar.

59. Fıkra

Uçurum elâline nazire:

İki rüştiyeliler arasında:

-Yıldırım aslında ne idi?

-Ha! Geçen gün uçurumun elâline bulduğun gibi şimdi de şimdi de yıldırımın elâlini buldun öyle mi?

-Öyle ya! Bil bakalım yıldırım aslında ne idi?

-Bana ne soruyorsun? Sen söyle de bir dinleyeyim.

-Yıldırım aslında 'yıldırım' idi. Yani 'hem çakar yıldırım hem gürler yıldırım ba-husus ki hem de düşer yıldırım' demektir.

-Ey sonra nasıl olmuş da yıldırım olmuş?

-Ya harf-i illet sakin makbulü müteharrik vak'a olduralar... alet tarafı malum ya!

-Demek oluyor ki yine uçurum ilalı gibi yani ikisi de müteharrik idi gamı vacip değil ise de ra'lardan birisi hazfı caiz olduğundan ra'yı evvel veyahut sâniye hazf ettik yıldırım oldu? Öyle mi?

-Evet öyle. Hem de sana koskocaman aferin! Senin gibi kuvvet-i hafızası yerinde birisiyle müzakere etmek insana safa verir.

İki arkadaş arasındaki diyalog birbirlerinin bilgilerini araştıran bir üstünlük yarışıdır. Birbirlerinin bilgilerini sorgulamaları iki tarafın da hoşuna gitmektedir. Her iki tafta da konu ile ilgili bilgilerini açıklamasıyla gerginlik biter.

60. Fıkra

Madamın birisi hukuku vezaif zevceye ne dereceler de ri'ayeti olduğunu kocasına şu vecihle gösterir de der ki:

-Ben bu teyzemin gelininin kardeşinden artık kurtulamaz oldum nereye gitsem peşimi bırakmaz.

-Yüz verme çapkına!

-Ne kadar yüz vermesem o yine bana söyleyecek bir söz bulur ilan-ı aşk eder.

-Sırt çehre ile bir dişlerini göster de bak.

-Gösterdim kocacım gösterdim. Bu surete karşı da verecek cevabı buldu.

-Ne dedi?

-Ah ne güzel inci gibi dişler.' Dedi.

Kocadaki surat...

Bugüne kadar eşinin üstünlüğünü kabul ederek yaşayan kadın, kendini üstün göstermek ister. Eşine sadakatini ve güzelliğini ispat etmek için peşine birinin takıldığı; ancak kendisinin kesinlikle yüz vermediğini anlatarak üstünlük elde eder. Kadının eşi tekrar üstünlüğünü sağlamak için kadına adam dişlerini göstermesini söyler. Kadın bu durum karşısında, adam dişlerini gösterdiğini fakat adamın kadına,

“Ah ne güzel inci gibi dişler.” Dediğini anlatır. Böylelikle kadın eşine karşı üstünlüğünü gösterir. Öte yandan günlük hayat bir eş, hanımının peşine takılan adama sırtmasını söylemez.

Eşinin ilgisizliğinden bunalan kadın, eşinin ilgisini kendi üzerinde toplayabilmek için kocasına peşine bir adam takıldığını söyler. Başlangıçta eş kadının anlattıklarına ilgisiz görünse de anlatının sonunda eşinin ir başka erkek tarafından beğenilmesine kızar. Eşinin ilgisini çekmeyi başaran kadın rahatlar ve sevinir. Dinleyici kadının sevinci karşısında mutlu olur.

61. Fıkra

Talak kanuna¹²⁴ şiddetle taraftar olan iki adam beyninde:

-Ha! Ne dersiniz arkadaş? Çok şükür muvaffak olduk değil mi? Artık karılarımızı boşayabiliriz değil mi?

-Evet, ama konuda bir fıkra eksik?

-Hangisi o?

-Karımızı boşadıktan sonra kayınvalidemize nikah edebilmek fıkrası...

Dinleyici kendini fıkra kahramanlarının yerine koyar. On lar kadar basit düşünmediği için kendini onlardan üstün tutar. Ahlaki açıdan bir erkeğin eski kayınvalidesiyle nikahlanmak istemesi uygun görülmez. Dinleyici karakterlerin bu kadar ahlaksızca düşünmesiyle gerilir. Fıkranın bitmesiyle de rahatlamaktadır.

62. Fıkra

Mösyö L... gayet kasır elbasr idi. Sokakta giderken nasılsa orda ot yemekte bulunan bir ineğin karnına çarptı.

¹²⁴İslam dininde evliliğin sona ermesi, boşanma (bkz. <http://tr.wikipedia.org> 15 Aralık 2013.)

Zavallı mösyö L... İneği bir kadın zannederek: “Affedersiniz madam! Bin kere affınızı istirham ederim.” diye birden bire bir i'tizâr ettiyse de bir dakika sonra inek olduğunu anlayarak mahcup oldu.

Biraz sonra kayınvalidesiyle göğüs göğse kafa kafaya bir masa müsademe daha etti. Bu defa kayınvalidesine şaşkınlıkla diğer bir inek zannederek dedi ki: “Yine mi inek? Bu gün de sokaklarda ne kadar çok inek var” vay kayınvalide deki surat...

Dinleyici fıkra kahramanı L... gibi düşünür: L... gibi çarptığı bir ineği kadın, çarptığı kayınvalidesini de bir inek sanmayacağını anlar. Diğer taraftan bir inek ile bir kadın birbiriyle karıştırılmayacak kadar birbirinden farklı iki varlıktır. Anlatıda bu iki varlığın birbirleri ile karıştırılması uyumsuz bir durumdur. Fıkra kahramanı L...’nın içine düştüğü durum dinleyiciyi üzer. Fıkranın son ermesiyle dinleyici rahatlar.

63. Fıkra

İki ahbap arasında:

-Ne dersin? Mösyö Makropyon sedr illetinden vefat etmiş.

-Ne zaman işittim?

-Bu sabah ama bir acıdım ki...

-Ama kabahat kendisinde. Her vakit öksürür idi.

Dinleyici kendini ölüm haberi alan kişi yerine kor. Onun gibi ölen kişiyi kendi ölümünden sorumlu tutmaz. Anlatıda kalp krizinden ölen şahsın ölüm nedenini adamın isteyerek öksürmesine bağlanması uyumsuz bir durumdur. Yakınlarının ölümü ile sarsılan kişiler bu durumdan kurtulmak için ölen kişinin kendisinin ölümünden sorumlu tutarak rahatlamaya çalışmaktadırlar.

64. Fıkra

Lokantacı ile avcı arasında:

Avcı: Alacak mısın? Böyle tavşanları her vakit bulamazsın. Hem semiz hem ucuz.

Lokantacı: Hayır, istemem. Almayacağım.

Avcı: Niçin fena mı?

Lokantacı: Ayol ne zorlayıp duruyorsun almayacağım vesselam... Senin tavşanlarını alıp da pişireyim de sonra kadim müşterilerime yirmi beş seneden beri kedi yedirmiş olduğumu anlatayım.

Dinleyici kendini lokantacı yerine koyar. Anlatıda yer aldığı gibi müşterilerine tavşan eti yerine kedi eti yedirmeyeceğini düşünür. Bir lokanta sahibinin müşterilerine tavşan eti diye kedi eti yedirmesi uygunsuz bir durumdur. Lokantacı, avcının ısrarı üzerine gerçeği itiraf ederek hem tavşanları satın almaktan kurtulur hem de rahatlar. Dinleyici bütün bunların bir araya gelmesiyle gülmeye başlar.

65. Fıkra

Firarda bulunan ve on beş sene gören cezasına mahkûm olan bir ihtiyar cani ile şeriki arasında:

-Arkadaş on beş sene gör ki mahkûm olmuşsun! Gazetelerde ilanı görmedin mi?

-Gördüm ve pek ziyade sevindim!

-Bunun neresine sevinmeli?

-(sakalını göstererek) Ömrümün son günündeyim zannıyla teessüf ediyordum hâkim efendiler daha on beş sene muammer olacağını resmi ilam ile temin ederlerse sevinmez miyim?

Dinleyici kendini suçlu adamın yerine koyar. Onun gibi kendi mahkûmiyetinin on beş yıl olması ömrünün on beş yıl uzayacağı anlamına gelmediğini bilir. Böylece fıkra kahramanına üstünlük sağlar. Yaşlı bir mahkûma on beş yıl ceza verilmesi onun on beş yıl daha yaşayacağı anlamına gelmez. Ancak fıkroda böyle bir uyumsuzluktan bahsedilmektedir.

On beş yıl ceza alan yaşlı adam duruma üzülmemektedir. Bu durum karşısında elinden gelen bir şey yoktur. Olaya biraz iyi tarafından bakarak kendini rahatlatmak istemektedir. Yaşı olmasına rağmen on beş yıl ceza verilmesi durumuna on beş yıl daha yaşayabileceği anlamına geldiğini düşünür. Böylelikle rahatlar.

66. Fıkra

Dış görünüşteki farklılıklar ve köylü karakterinin yer aldığı fıkralarda eserde yer almaktadır.

Gece ve gündüz yekdiğerinden ayrılmayan iki muhibb sadıktan birinin çenesi her nazarın gözüne sokulurcasına gayet uzun diğèrinin ise görünmeyecek derecede küçük imiş.

Bu iki refik muhtelif elzakın bir gün soyd u sikare giderler. Şuracık buracık derken bir tavşan görürler. Bir tavşanın arkasından kovalar. Diğèri de bunun peyerü olur.

Bu aralık bunların niçin koştuklarını anlayamayan bir yolcu oradan geçen bir ihtiyar köylüye sual eder. Köylü der ki “Niçin koşacaklar? Görmüyor musun? Biri ötekinin çenesini kapmış öteki de çenesini almak üzere arkası sıra koşuyor.”

Dinleyici kendini köylünün yerine koyar. Köylü gibi büyük çeneye sahip olan bir adamın, küçük çeneye sahip olan diğèr adamın çenesini alıp kaçtığını düşünmeyeceğini anlayarak kendini üstün görür.

Gerçek hayatta bir insanın çenesi başka bir insan tarafından alınamaz. Fıkroda köylü karakterinin bu yöne düşüncesini beyan etmesi bir uyumsuzluktur. Diğèr taraftan yolcunun sorduğu soruyu bilmeyen yaşlı adam, durumu ele vermemek için yolcuya cevap vermek ister. Köylü yolcuya cevap verdikten sonra rahatlar.

67. Fıkra

Fransa'nın mekân olarak kullanıldığı ve koleranın anlatıldığı fıkralarından biridir.

Paris bulvarlarının birisinde zenperestlikle meşhur bir adamı görürler ki bir kart karyı koluna takmış gidiyor. Dostunun biri yanına sokularak kulağına der ki:

-Kolunuzdaki kemalini bulmuş da biraz geçmiş bile.

-Evet, kolera münasebeti ile tabibim ham ve kemalini bulmayan şeylerden beni men ettiği için.

İki arkadaş arasında geçen diyalog bir üstünlük yarışıdır. Başlangıçta çapkın olan diğerinden çapkınlık vasfı nedeniyle üstündür. Daha sonra diğeri çapkının yanında yaşlı bir bayan görünce çapkına karşı üstünlük sağlamak isteyerek soru sorar. Çapkın durumu fark eder ve “*Evet, kolera münasebeti ile tabibim ham ve kemalini bulmayan şeylerden beni men ettiği için.*” diyerek üstünlüğünü yeniden sağlar.

Günlük yaşamda bir doktor hastalıktan korunmak için genç bayanlara yaklaşmayın tarzında bir uyarıda bulunmaz. Anlatının uyumsuz yönü de bu durumdur. Çapkın arkadaşının sorusu karşısında sıkılır. Arkadaşına verdiği cevapla hem rahatlar hem de dinleyiciyi güldürür.

68. Fıkra

Telgraf müvezzi ile Paris 'te bir madam arasında:

Müvezzi: Madam size bir telgraf var.

Madam: Bakalım nerden imiş.

Müvezzi: Marsilya'dan .

Madam: Marsilya'dan mı? Öyleyse zarfın üzerinde tütsü işareti niçin bulunmuyor?

Müvezzi: Bu mektup değil ki tütsülensin.

Madam: Ah bu telgraf memurları! Koleranın sirayetini tesiri etmek cinayetinden hiç korkmuyorlar.

Müvezzi ile madam arasında yaşanan üstünlük yarışı madamın galip gelmesiyle sonlanır. Bir hastalıktan gereğinden fazla önlem alınarak korunmak istenmesi beklenenden farklı bir durum olduğu için uyumsuzluktur. Diğer taraftan koleranın çok yaygın olduğu bir dönemde madam kendisinin de hastalanacağından korktuğu için bunalıma girer. Kendine gelen telgrafın mühürsüz olması onu endişelendirir. Endişesinden kurtulmak için telgraf memuruna durumu anlatır ve rahatlar.

69. Fıkra

Tramvay beygirleri Soğukçeşme yokuşunu tırmandığı sırada vagonun otuz kıyyelik bir kitap paketini yanı başına birleştirip oturmakta bulunan bir mücellit müşterilerden bir ihtiyar heriften şu nasihatı almış:

-Ya hu hiçte mi insafın yok. Genç dinç ir adamsın!

-Ey ne deme istiyorsun sanki?

-Ne demek isteyeyim! Şu koca paketi hiç olmazsa biraz dizine al da bi çare hayvanlara biraz yardımın olsun.

Dinleyici kendini ihtiyarın yerine kor. Böyle bir durumla karşılaştığı zaman bu şekilde bir tepki vermeyeceğini düşünür. Kendinin ihtiyardan daha zeki olduğunu fark eder.

Tramvayda oturan bir adamın yanında bulunan kitap kolisini kucağına alması ya da almaması beygirlerin yükünün hafifleşmesine ya da ağırlaşmasına neden olmaz. Fıkroda tramvayda oturan koli sahibine yaşlı adam koliyi kucağına almasını ve hayvanlara zahmet etmemesini ister. Yaşlı adamın sözlerinden kaynaklanan uyumsuzluk dinleyiciyi güldürür.

İhtiyar adam bayır yukarı giden yük hayvanlarının yükün ağırlığı altında eziyet çekmelerine üzülür. Ancak yapacak bir şeyi de yoktur. İyi niyetle yanında bulunan koli sahibinden kolisini kucağında taşımasını ister. Böyle yapınca hayvanların yükünün hafifleşeceğini düşünür ve rahatlar.

70. Fıkra

Henüz pederi ta'am edebilecek boya gelmemiş üç dört yaşında zeki bir çocuk babasıyla sofraya oturmak hususunda ısrar eder ve terbiyesine memur olan dadısından "Beyim! Sen daha baban ile beraber yemeğe oturacak kadar büyümedin ne zaman sakallı olursan efendibaban ile birlikte yemek yersin!" cevabını almış.

Bir gün yine bu suretle hırçınlık ettikten sonra hevah nahevah dadısının bir küçük tepsi tam yemeğe başladığı sırada arsız kedinin dahı tama iştirak ederek sahandaki köfteleri birer birer pençesiyle çekip yemeğe başladığını görünce mini mini zeki elindeki çatalı kedinin kafasına indirip "Haydi senin sakalın var git babam ile beraber yemeğe otur." Hitabıyla kerih-i kase lebs oradan tard etmiş.

Çocuğun dadısı ile ardından da kedi ile giriştiği üstünlük yarışı dinleyiciyi güldürür. Kedinin sakalı var diye sofrada oturup yemek yeme hakkına sahip değildir. Ancak fıkra kahramanı çocuğun kediyle konuşması ve kediye sakallı diye böyle bir hitamda bulunması dinleyiciyi güldürür.

Fıkra kahramanı çocuk babasıyla birlikte yemek yiyemediği için üzülmemektedir. Dadısına o kadar ısrar etmesine karşın dadısı ona sakalları çıktıktan sonra babasıyla aynı sofraya oturabileceğini söylemesi üzerine sofrasına gelen kediye, "Haydi senin sakalın var git babam ile beraber yemeğe otur." diyerek rahatlama çalışması dinleyiciyi güldürür.

71. Fıkra

Hasis mütevellit bir av meraklısı olduğundan uşağını bir tazı almak üzere pazara gönderir. Uşak tazı yerine iri bir çoban köpeği alıp gelince hasis, “Ben sana çoban köpeği mi al demiştim?” diye mukabelede bulunduğundan uşak, “Tazı zaten zayıf olduğundan hanenizde açlığa dayanamayıp çarçabuk telef olacaktır. Bu köpek semiz olduğundan hem açlığa dayanır hem de saike ceve ile zayıflaya zayıflaya âlâ bir tazı olur” demiş.”

Zengin adam başlangıçta uşaktan üstündür. Uşak patronunun isteği üzerine pazara gider. Ancak sahibinin dediği gibi bir tazı almak yerine çoban köpeği alır ve patronuna getirir. Zengin adam köpeği görünce kızar. Uşak da patronuna ne kadar pinti olduğunu anlatan iğneleyici bir cevap vererek üstünlüğe sahip olur.

Anlatının başında zengin bir adam yardımcısını tazı almak için pazara gönderir. Pazardan tazı ile birlikte dönmesi beklenen uşak bir çoban köpeği ile döner. Patron, yardımcısından hatasını kabul edecek yönde bir konuşma beklerken; uşak patronun ne kadar cimri olduğunu açığa vuran cümleler telaffuz eder. Dinleyici üst üste beklentisi dışında gerçekleşen olaylar karşısında güler.

Uşak zengin adamın cimriliğinden bunalmış bir haldedir. Uşak, patronuna bir ders vererek rahatlamak istemektedir. Patronu ondan pazardan tazı almasını ister. Bu durumu fırsat bilen uşak, tazı yerine şişman bir çoban köpeği alır. Patronuna da cimriliğinin ne boyuta geldiği mesajını veren cümleler kurar böylece amacına ulaşır. Uşağın verdiği cevap dinleyiciyi de rahatlatır.

Aynı fıkranın İncili Çavuş fıkrasında da karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵

¹²⁵ Tazı ile Çoban

Çok pinti bir vezir, İncili Çavuş’un bir tazı getirmesini istemişti. İncili gitti, besili bir çoban köpeği bulup getirdi. Vezir, bu yersiz harekete sinirlenir:

- Bana bak Çavuş, dedi, ben senden tazı istemiştim. Tazı dediğin böyle mi olur?
- Ya nice olur paşa hazreteleri?
- Âlâ bilirsin ki tazı, incecik, sıska, karnı sırtına yapışık bir hayvandır.

72. Fıkra

Körün biri nasılsa bir kambur hakkında kin ve garez peyda etmiş, ara sıra “Ah şu kamburu ele geçirip de bir defa dövemeyecek miyim?” de imiş. Kamburun ahabından biri nasılsa bu sözü işiterek merkuma haber vermiş olduğundan kambur: “O kör herif beni görmediği halde kambur olduğumu neden hükmetmiş?” diye cihat-ı teessürünü ilen eylemiş.

Dinleyici, fıkradaki karakterlerde bulunan fiziksel yoksunlukların kendinde bulunmamasına ve aralarındaki üstünlük yarışına gülmektedir.

Fıkra kahramanlarından kör olanı kambur olana karşı kin duyup aleyhinde: “Ah şu kamburu ele geçirip de bir defa dövemeyecek miyim?” der. Fıkranın devamında kambur kendi aleyhinde söylenen bu sözü duyar. Kamburdan beklenen bu meydan okumaya karşılık vermesidir. Lakin kambur köre bu şekilde bir cevap vermez ve ona: “O kör herif beni görmediği halde kambur olduğumu neden hükmetmiş?” diyerek körün fiziksel eksikliği ile dalga geçmesi dinleyiciyi güldürür.

Fiziksel özürleri bulunan iki kişinin konu edinildiği fıkra dinleyiciyi üzer. Ancak fıkranın içeriğindeki iki kişinin diyalog dinleyicinin psikolojisinin düzelmesine ve rahatlamasına neden olur.

73. Fıkra

... birisinin hanesi ateş alıp yanmağa başlamış, uşağı seker tüp kendisini nereden ise bularak hanenin yanmakta olduğunu haber vermiş ise de herif, “Onu haneme haber ver, bilirsin ki ben ev işlerine karışmam.” demiş.

Dinleyici, anlatıdaki adamın duyarsızlığına şaşırır. Kendisinin o adam kadar duyarsız olmadığını düşünür. Bu düşünceyle kendini iyi hisseder. Anlatıdaki

İncili gevrek gevrek gülmeğe başladı:

- O ciheti merak buyurmayın paşam. Bu hayvancağız da devletli mutfağınızdan bir ay yemek yesin, o tarif ettiğiniz beş beter hale gelir (Kabaklı, Ahmet, “*Türk Mizahı*” Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 1.)

uyumsuzluğa baktığımızda, evinin yandığı haberini alan bir adam telaşlanır, içeride birinin olup olmadığını, yangının sebebini ve şimdiki durumunu sorar. Ancak fıkrada evi yanan adam bu şekilde bir soru yöneltmediği gibi durulman da pek alakadar olmaz. Anlatının başında dinleyici, yangın konusu ile telaşlanır daha sonra evi yanan şahsın umursamaz tavırları dinleyiciyi rahatlatır. Aynı zamanda bu gülme enerji fazlasından kaynaklanan gülmedir.

74. Fıkra

Paris'te sade dil olan fukaralardan birisi hastalanıp acil tedavi 'Otel' diye yani "Allah misafirhanesi" denilen hastaneye nakil olunur. Birkaç gün sonra komşularından birisi kendisini ziyaret giderek: "Affedersiniz ama Allah ile nasıl geçiniyorsunuz?" sorunuca herif: "Pekiye geçiniyoruz. Hani hastalığımda bile beni hanesine kabul eyledi." demiş.

Dinleyici, hasta ile komşusu arasında geçen diyalogdaki anlamsızlığı, saçmalığı fark eder. Kendisinin bu şekilde bir diyaloga girmeyeceğini düşünür. Anlatıda, hastalanan adam "Allah Misafirhanesi" adlı bir hastanede kalır. Onu ziyarete gelen komşusundan beklenen hasta adama halini keyfini sormasıdır. Ancak ziyarete gelen komşusu adama "Allah ile nasıl geçiniyorsun?" şeklinde beklenmedik bir soru sorar. Buna karşılık hastanın, "Pekiye geçiniyoruz. Hani hastalığımda bile beni hanesine kabul eyledi." cevabındaki uyumsuzluk dinleyiciyi güldürür.

Hastanede kalan kişi, hastalığı nedeniyle kederlenmektedir. Ziyaretine gelen komşusu da onu, sorduğu soruyla rahatlatır. Rahatlayan hasta da komşusuna esprili bir yanıt verir.

75. Fıkra

Vaktiyle taşrada ... şöhret olan adamın biri İstanbul'a gelir. Fakat kendisi o vakte kadar İstanbul'a hiç gelmemiş olduğundan cisim konakları görünce duçâr-ı hayret olur. Bir gün yine yolda bir konağın cesametine hayran olmakta iken konak hademesinden biri herifle eğlenmek üzere "Ne bakıyorsunuz?" diye soruyla herf: " Bu cisim binanın ne olduğunu anlamak isterim." Dediğinden ve uşak dahı bir tavrı müstehziyane ile "Burası değirmendir." Cevabını verdikten sonra... "Acep bu değirmende çalışan hayvanlar da değirmen gibi cisim midir?" diyerek mebhut eder.

Dinleyici her iki fıkra kahramanın yerine kendisini koyar. Kendinin büyük bir konak karşısında şaşırmayacağını; konakta çalışan bir görevli olduğunda yoldan konağa bakarak geçen herhangi bir adam ile alay etmeyeceğini düşünür. Onlardan daha üstün olma hissi dinleyiciyi güldürür.

Büyük bir konak görüp de şaşırın bir adam ile konağın uşağı alay etmek ister. Uşak: "Ne bakıyorsun?" diye sorar. Yoldan geçen adam da iyi niyetli bir şekilde binanın ne olduğunu merak ettiğini söyler. Görevli ona binanın bir değirmen olduğunu söyleyerek adamlı alay eder. Bu esnada dinleyici adamdan diğerini azarlayıcı cevap vermesi yönündedir. Konağın büyüklüğüne şaşırın adam gayet sakın bir tavrıla, "Acep bu değirmende çalışan hayvanlar da değirmen gibi cisim midir?" demesi dinleyiciyi şaşırtarak güldürür. Aynı zamanda fıkra kahramanı, kendisiyle alay etmeye kalkışın uşaktan intikamını alarak rahatlar.

76. Fıkra

(Sen Amon) Nom Fransız şairi bir gün bulunduğu mecliste saçları siyah, bıyığı, sakalı ağarmış bir adama tesadüf edip lakırdı arasında bir münasebet düşünerek herife, "Mösyö görünüyor ki siz başınızdan ziyade yormuşsunuz." demiş.

Fransız şairin bulunduğu ortamda saçları siyah, bıyığı vesakalı beyazlamış adamı yermesi ve üstünlüğünü ilan etmesi dinleyicinin hoşuna gider. Bir insanın sakalının ve bıyığının ağarıp saçlarının siyah kalması olağan bir durumdur. Bunu kafasının çalışmayıp çenesinin çalışmasına yorulması uygun bir durum değildir. Fransız şairin bu tarz birini ilk kez görmesi sebebiyle şaşırır ve meraklanır kendini rahatlatmak için bir fırsatını bulup adama, “*Mösyö görünüyor ki siz başınızdan ziyade yormuşsunuz.*” der ve rahatlar.

77. Fıkra

Tama karlardan birisi vakit-i zühre doğru bir lokantaya gelen öğle için ne kadar vermek lazım geleceğini sorup “On kuruş!” ve akşam yemeği için ise beş kuruş vermek icab edeceği cevabını alınca “Öyle ise bana akşam yemeği getiriniz.” demiş.

Dinleyici kendini fıkra kahramanın yerine kor ve onun gibi cimri davranmayacağını anlayarak mutlu olur. Öğlen yemeği için lokantaya giden birisinden beklenen öğlen yemeği menüsünü yemesidir. Anlatıda acıkan fıkra kahramanı öğlen yemeği zamanında akşam yemeği isteyerek uyumsuzluk yaratır. Diğer taraftan acıkan fıkra kahramanı lokantaya girerek yemek fiyatlarını sorar. Cebinde öğlen yemeğin yetecek miktarda parası olmadığı için gerilir. Öğlen vakti olmasına rağmen akşam yemeğine parası yettiği için akşam yemeğinin siparişini vererek rahatlar.

78. Fıkra

Volter¹²⁶ Paris'ten nefi edilmiş olduğu bir zaman bazı ahbablarının teşviki üzerine hafiyen şehrimiz görmeye geliyordu. Kapıda gümrük kolcuları

¹²⁶ François Marie Arouet (21 Kasım 1694-30 Mayıs 1778) Fransız yazar ve filozof. Daha çok mahlası *Voltaire* olarak tanınmıştır. Fransız devrimi ve Aydınlanma hareketine büyük katkısı olmuştur. Din ve ifade özgürlüğünün yanı sıra, insan hakları konusundaki düşünceleri ve felsefi yazınları ile ünlenmiştir. Eserlerinde kilise dogmaları

arabasını tevkif edip “Kaçak bir şey var mı?” diye sual eylediklerinden Volter, “Merak etmeyiniz, nefesimden başka kaçak bir şey yoktur.” cevabını vermiş.

Dinleyici kendini gümrük memurunun yerine kor. Kendini gümrük memurundan daha zeki olmasına sevinir. Bir gümrük memuru ülkeye girmek isteyen birini ve aracını iyice arar. Ancak fıkrada Volter’e gümrük memuru “*Kaçak bir şey var mı?*” diye saçma bir soru sormaktadır. Volter de memurla dalga geçercesine kendisinden başka kaçak bir şey olmadığını söyler. Ülkeye kaçak giriş yapmak isteyen Volter bir hayli tedirgindir. Gümrük memurunun sorusu karşısında kendisini kötü hisseden Volter kendisinin kaçak olduğunu söyleyerek rahatlar.

79. Fıkra

Kilise istilahâtında rü'esâ-yı ruhaniyeye pastör yani çoban ve ahâliye de birebi yani koyun denilir. Bir gün bezlekü rahiplerinden birisi kilisede bir pisikoposun önünde icrâ-yı va'z ve nasihat eylerken piskoposun uyur kalmış olduğunu görünce müstemi'yane teveccühle hitap ile “çoban uyudu, koyunlarda kaçacak, ben Kelâmullahı kime esma' edeceğim?” deyip cümlesini güldürmüş.

Rahip, bulunduğu konum itibarıyla dinleyenlerden üstün durumdadır. Ancak kendinden daha alt konumda olan psikoposun onu dinlemeyerek uyuması rahibin üstünlüğünü zedelemektedir. Rahip bu durumdan kurtulmak için psikoposu çobana diğerlerini de koyuna benzeterek üstünlüğünü ilan eder. Rahibin yaptığı bu benzetme uyumsuz bir durumdur. Rahip, psikoposun uyumasıyla gerilmeye başlar diğerlerinin de onunla birlikte uyuyacağından ya da kaçacağından korktuğu için bu uyumsuz benzetmeyi yaparak rahatlar.

ve döneminin Fransız müesseselerini yoğun olarak hicvetmiştir. Zamanının en etkili isimlerinden biri olarak tanınır (bk. <http://tr.wikipedia.org>)

80. Fıkra

Oburlardan birisi bir saatte elli kahve içeceğini beyan edip bunun aksini iddia eden bir lokantacı ile kendisine bir akşam yemeği vermek üzere bahse girer. Herif bir saatte elli kahve değil elli beş kahve içince hazar ne için beş kahve fazla içtiğini sorduklarında merhum “Akşam yemeği yedikten sonra lokantacının uşağına bahşiş verecek değil miyim? Fazla beş oraya mahsup edeceğim.” demiş.

İddiasını gerçekleştiren fıkra kahramanı etrafındakiler yemek için neden fazladan beş kahve daha içtiğini sorar. Fıkra kahramanı da onlara zekice bir cevap verir ve onlara üstün gelir.

Fıkra kahramanına neden fazladan beş fincan daha kahve içtiği sorulduğunda dinleyicinin beklediği cevap adamdan daha fazlasını yapabileceğini göstermek için demesidir. Anlatıda bu şekilde olmaz. Fıkra kahramanı, kendine servis yapana bahşiş vermemek için fazladan kahve içtiğini söyler.

Bir saat içerisinde elli fincan kahve içeceğini iddia eden adama lokantacının inanmaması onu gerer. İddiasını gerçekleştirir ve fazladan beş fincan daha kahve içerek rahatlar onun rahatlamasına dinleyici güler.

81. Fıkra

Gezezenin birisi ukaladan bir zatı tutarak ratb ve yabis birçok sözler söylediği halde o zatın hiçbir cevap vermediğini görünce gezeze “Belki de sizi işgal ediyorum. Tefekkür atı ciddiye manî oluyorum.” dediğinde mi dahi “Hayır, sözünüze devam edebilirsiniz zaten ben sizi dinlemiyorum ki...” cevabını vermiştir.

Dinleyici kendini gezeze adam yerine kor. Anlatıdaki gibi bir adamın kendini umursayıp dinlemediğini bile bile konuşarak kendini küçük duruma düşürmeyeceğini anlar.

Geveze konuşmasını bitirdikten sonra karşısındakine, “*Belki de sizi işgal ediyorum. Tefekkür atı ciddiye manî oluyorum.*” der. Bunun üzerine dinleyicinin beklediği cevap evet ya da hayır tarzında iken fıkrada böyle olmaz. Dinleyici konumundaki fıkra kahramanı, “*Hayır, sözünüze devam edebilirsiniz zaten ben sizi dinlemiyorum ki...*” demesi dileyiciyi şaşırtır.

Gevezenin karşısında bir hayli sıkılan fıkra kahramanı, gevezenin kendine söz hakkı tanıdığını duyunca, “*Hayır, sözünüze devam edebilirsiniz zaten ben sizi dinlemiyorum ki...*” şeklinde tepkisini vererek rahatlar.

82. Fıkra

Kadının birisi çocuğu olmadığından dolayı izhar-ı hayfı vasfı ediyordu. Yanında bulunan budalalardan birisi, “Hakikaten şayan-ı teessüf bir hali, acep validenizin de hiçbir çocuğu olmadı mı?” demiş.

Dinleyici anlatıda çocuğu olmayan kadının yakını gibi düşünür. Anlatıdaki gibi çocuğu olmayan bir kadına annesinin çocuğu olup olmadığını sormak tarzında konuşmayacağını fark eder.

Çocuk sahibi olamayan kadına teselli maksatlı cümleler kurulur ya da aklına olumlu şeyler getirecek sorular sorulur. Hiçbir şekilde sorular arasında, “*Hakikaten şayan-ı teessüf bir hali, acep validenizin de hiçbir çocuğu olmadı mı?*” şeklinde bir soru olmaz. Beklenmedik bir şekilde sorulan bu soru ortamı yumuşatır, kadının haline üzülen dinleyiciyi rahatlatır.

83. Fıkra

Kitap meraklılarından birçok para vererek bir kitap alır. Ahbabı kitaba pek çok para verdiğini beyan edince merkum; “Nüshası nadir bulunan bir kitap için bu kadar para azdır bile!” cevabını verip acaba senin “Ya bu kitabı yeniden tabi edilecek olursa!” ahzârına da “O halde hiç kimse rağbet

göstermeyeceğinden yine bendeki nüsha nadirden olur.” diye mukabele de bulunmuş.

İki arkadaş arasında geçen konuşma aynı zamanda bir üstünlük yarışıdır ve yarışın galibi kitap meraklısı olan fıkra kahramanıdır. Dinleyici şahit olduğu üstünlük yarışına kendisini de dâhil eder. Diğer iki kişiden daha üstün olması onu mutlu eder.

Kitap meraklısının fazla para vererek nüshası nadir olan bir kitap sahibi olmasına arkadaşı başlangıçta, *“Nüshası nadir bulunan bir kitap için bu kadar para azdır bile!”* şeklinde olumlu yanıt verir. Konuşmasının devamında, *“Ya bu kitabı yeniden tabi edilecek olursa!”* şeklinde soru sorması üzerine kitap meraklısı sinirlenir, kendini rahatlamak için dinleyicinin beklentisi dışında olan, *“O halde hiç kimse rağbet göstermeyeceğinden yine bendeki nüsha nadirden olur.”* cevabını verir.

84. Fıkra

Gayet güzel ve fakat biraz budalaca bir kadın balık tutmak ile meşgul olan balıkçıya latife tarzında ‘Oltanızda çengel varsa da yem olmamalıdır zannederim.’ demiş olduğundan balıkçı dahı ‘Aramızda zaten başka fark yoktur. Sizin yeminiz varsa da çengeliniz yoktur.’ cevap tarifisini vermiş.

Dinleyici budala kadının yaptığını yapmayacağını düşünerek mutlu olur. Bir bayanın gidip tanımadığı bir balıkçıyla, *“Oltanızda çengel varsa da yem olmamalıdır zannederim.”* Şeklinde bir konuşmaya girmemesi gerekir. Aynı şekilde kendisiyle konuşmaya gelen bir bayana da bir balıkçı, *“Aramızda başka fark yoktur. Sizin yeminiz varsa da çengeliniz yoktur.”* şeklinde art niyetli bir cevap vermemelidir. Anlatıda yer alan uyumsuzluklar dinleyicinin ilgisini çektiği gibi kendisinin böyle bir duruma düşmemesinden dolayı da rahatlamaktadır.

85. Fıkra

Uzun bir masanın iki başında iki kişi arasında, bir münazaa zuhur etmekte bunlardan daha ziyade hiddetli olanı ayağa kalkıp “Eğer yanınızda bulunsaydım yüzünüzü tokatlayacak idim. Fakat bir şeyi niyeti anı icra etmek makamına kaim olacağından kendinizi tokatlanmış ad ediniz.” deyince diğer refiki, “Ben sizi yanınıza gidebilseydim kılıcımla gövdenizi ikiye bölecek idim binaenaleyh kendinizi ölmüş farz ediniz.” demiş.

İki arkadaş arasında geçen tartışma dinleyiciyi güldürür. Zira dinleyici kendisinin hiçbir zaman arkadaşıyla anlatıdaki gibi bir tartışma yaşamayacağını düşünür. İki arkadaş arasında yaşanan tartışmanın ileri bir boyuta taşımamalarına masayı engel görmeleri beklenen bir durum değildir. Ayrıca her iki kişinin de gergin olduğunu kendilerini rahatlatmak için sözlerine şiddet içerikli kelimeler dahil ettikleri görülmektedir.

86. Fıkra

Değirmencinin biri eşeğini yedirerek yola gidermiş. Zarefadan biri de kendisi ile eğlenmek üzere, “İkiniz birden nereye gidiyorsunuz?” demiş olduğundan değirmenci, “Üçümüze birden ot almağa” cevabını verip herifi mahcup etmiştir.

Değirmenciye gören kişi alay etmek maksadı ile değirmencinin yanına yaklaşır. Amacının değirmenci ile dalga geçmek olduğu için üstünlük ondadır. Kendi üstünlüğünün verdiği cesaretle değirmenciye, “İkiniz birden nereye gidiyorsunuz?” onu eşekle bir tutuğunu beyan eden bir cümle kullanır. Böyle bir soru ahlak kuralları açısından bakıldığı zaman doğru bir söz değildir. Değirmenci karşısındaki kişinin şahsına eşek diyerek hakarete bulunmasına sinirlenir. Üstünlüğü karşısındakinden alıp rahatlamak için “Üçümüze birden ot almağa” cevabını verir.

87. Fıkra

Dönemin mizah anlayışında Batı'luların bazı hususlarda ne kadar bilgisiz kaldıklarına göndermeler yapılmaktadır.

Ecnebinin birisi kere-i zeminin şems tarafında hareket etmekte olduğu hakkında İtalyalı bir rahip ile bahsediyorlardı. Rahip "Peki, Hazreti Yasogun güneşi durdurmuş eshamına inanmaz mısın?" deyince ecnebi, "Tamam işte güneş o zamandan beri hareket etmiyor." diye mukabelesinde bulunmuştur.

Dinleyici bir rahipten daha bilgili olduğunu anlayınca sevinir. Dünyanın güneşin etrafında döndüğünü ispat etmek için bilimsel çalışmalar yapılmalıdır. Rahip adamın soruları karşısında köşeye sıkışır. Düştüğü durumdan kurtulmak için bir mucizeyi örnek verir.

88. Fıkra

Komedyaya oynanılan tiyatro aktörlerinden Baron isminde birisi nasılsa kibar kadınlardan birisinin nazar-ı muhabbetini celp eder. Kadın bunu her gece hafiyen hanesine alır. Baron bir müddet şu suretle devam ettikten sonra gündüzün dahi bir kere kadının hanesine giderek ne yolda kabul olunacağını tecrübe etmek ister. Bu kararını icra edip bir gün mezkûr haneye giderse de kadın muhibbelerini kabul ederek onlarla görüşmekte olduğundan ve Baron'u sevdiğini belli etmek işine gelmediğinden herif güya tanıdığı bir adam değilmiş gibi "Mösyö kimsiniz? Burada ne arıyorsunuz?" deyince Baron dahi "Gecelik serpe semi arıyorum." cevabını vermiş.

Baron ve kadın arasında bir üstünlük yarışı söz konusudur. Başlangıçta kadının ilgisini çekmeyi başardığı için Baron üstündür. Devamında Baron, kadının evine gidince üstünlük kadına geçer. Kadın üstünlüğünü korumak için Baron'u tanımazlıktan gelir. Baron kaybettiği üstünlüğü tekrar geri kazanmak maksadıyla, "Gecelik serpe semi arıyorum" cevabını vererek amacına ulaşır.

Kadının Baron'a sorduğu soru karşısında Baron'un verdiği cevap dinleyicinin beklentisi dışındadır. Ancak Baron verdiği cevap sayesinde üstünlüğünü sağladığı için rahatlar.

89. Fıkra

Milton isminde bir müellifin üçüncü defa olunduğu zaman aldığı karı güzel ve ter ü taze bir şey ise de ahlaki pek çetin idi. Bir gün akrabasından birisi hanesine gelerek kendisiyle konuşmakta sırada bahis nihayet karısına intikal etmiş olduğundan misafir merkumenin gül gibi tilavetli olduğunu beyan edince Milton “Evet, orası öyledir. Lakin hayfakı ben kör olduğumdan lemis ile ancak dikenlerini hissediyordum.” deyip karısının su’ ahlakından mütezzi bulunduğunu işrab eylemiştir.

İki kişi arasında yaşanan üstünlük yarısı misafirin galip gelmesiyle sonlanır. Bir erkeğin başka birine eşinden memnun olmadığını anlatması doğru değildir. Eşinden bir hayli şikâyetçi olan adam derdini anlatarak rahatlamak ister. Kendisini ziyaret gelen arkadaşının sözü eşine getirmesi üzerine derdini arkadaşına anlatarak rahatlar.

90. Fıkra

Fukaradan birisine bir züğürt delikanlı ile bir fakir kızın evlendiği haber verilince “Tamam şimdi açlıkla susuzluk yekdiğerine mülaki olmuştur.” demiş.

Dinleyici kendini haberi alan adamın yerine kor. O adam gibi, “Tamam şimdi açlıkla susuzluk yekdiğerine mülaki olmuştur.” bir tepki vermeyip çifte mutluluklar dileyeceğini düşünür. Fıkra kahramanın verdiği tepki ayrıca uygunsuz bir tepkidir. Çiftin bulunduğu duruma üzülen adam verdiği tepki sayesinde rahatlar.

91. Fıkra

Fukaralardan birisi her gün yataktan geç kalkar imiş. Refikası kendisiyle eğlenmeğe başladıklarından bir gün demiş ki, “Ben her gün tenperverlik, çalışkanlık arasında cereyan bir muhakemeyi dinlerim. Çalışkanlık erken kalkarak faydalı bir iş görmem gerekliliğini tavsiye eder. Tembellik ise sıcak yatakta yatıp bir iş görmemek vesayetsinde bulunur. Bunlar arasındaki şu ihtilaf mübeddil itiraf oluncaya kadar cereyan eden sözleri dinlediğim için erken kalkmam.”

Dinleyici kendini fıkra kahramanı gibi tembel görmediği için güler. Eşine tembelliğinin nedeninin anlatan şahıs dinleyicinin beklentisi yönünde bir cevap vermediği için uyumsuzluğa neden olur. Yaptığı tembelliğin farkında olan kişi bu durumu mantıklı bir nedene bağlayarak rahatlamaya çalışır.

92. Fıkra

Çengane caninin biri asılmağa mahkûm olup siyasetgâha götürülür. Merhum cellâtların darağacını kemal-i bitaatla hazırlamakta olduklarını görünce: “Ne yapacaksanız çabuk yapın vakit kaybetmeyin zira ben iş güç sahibiyim.” demiştir.

Fıkra kahramanının ölümünden korkmayıp cellatlara meydan okuması dinleyiciyi güldürür. İdam edilmesi için hazırlık yapılanın aceleci tutumu ve iş güç sahibi olduğunu söylemesi uygun değildir. Bu durum dinleyiciyi güldürür.

İdam edilecek olan kişi durumun ciddiyetinin farkından ve bir hayli tedirgin olmaktadır. Tedirginliğini sonlandırmak için olaya mizahi yaklaşır. Adamın bu şekilde rahatlaması dinleyiciyi güldürür.

93. Fıkra

Meclis azasından refiki bulunan azadan diğerine “Siz hiç ağızınızı açmadınız.” deyince öteki, “Affedersiniz, siz söylediğiniz zaman benim esnemekten ağızım kapanmıyordu.” demiştir.

İki kişi arsında yaşanan üstünlük yarışı ötekinin üstünlüğü ile sonlanmaktadır. Azalardan birinin diğerine neden hiç konuşmadığını sorduğu zaman diğer aza dinleyicinin beklentisi doğrultusunda cevap vermez. Karşısındaki kişinin konuşmasından ne kadar sıkıldığını anlatan, *“Affedersiniz, siz söylediğiniz zaman benim esnemekten ağızım kapanmıyordu.”* cevabı verir ve rahatlar.

94. Fıkra

Dönem fıkralarında sıkça rastladığımız İngiliz tipine M. Cemil’in de yer verdiğini görmekteyiz.

İngiliz şiir meşhuresinden Milton’a, “Her memlekette on dört yaşında bulunan bir çocuğun hükümdarlık makamına gelmesine müsaade gösteriliyor?” diye bir soru sorduklarından şair mûmâileyhim, “Bir mülkü idare etmek bir kariyi idare etmekten kolay olduğu için.” cevabını vermiştir.

Milton’a soru soran kişi, sorduğu soru ile Milton’a üstün gelmeye çalışmaktadır. Ancak Milton verdiği cevapla üstünlüğünü devam ettirmektedir. Milton’a, *“Her memlekette on dört yaşında bulunan bir çocuğun hükümdarlık makamına gelmesine müsaade gösteriliyor?”* şeklinde bir bilgi verilip Milton’dan bu uygulama hakkındaki düşüncesini açıklaması beklenir. Milton kendisine böyle bir bilgi verilmesinden rahatsız olur. Kendini rahatlatmak için *“Bir mülkü idare etmek bir kariyi idare etmekten kolay olduğu için.”* şeklinde uyumsuz bir cevap verir.

95. Fıkra

Fukaralardan birisi kitap ve gazete mütağlasına pek ziyade münhemik olup muttasıl onlarla meşgul olur imiş karısının bu halden canı sıkılıp bir gün, “Ah keşke ben de bir kitap ya bir gazete olaydım da her gün böyle elinde bulunaydım.” deyince fukara: “Evet! Karıcığım kitap olman şöyle dursun ama muharebe vaktinde saatte bir çıkan gazete ilavesi olaydın ki saatte bir seni alıp bırakaydım.” cevabını verir.

Dinleyici kendini anlatıdaki kadının yerine kor. Eşinin kendisine fıkradaki adamın davrandığı gibi davranmasına izin vermeyeceğini düşünerek mutlu olur. Anlatıda eşinin elindeki kitap olmak isteyen ve eşinin ilgisizliğinden sıkılan kadın dinleyicinin dikkatini çeker. Kadın eşinin ilgisini çekmek için, “Ah! Keşke ben de bir kitap ya gazete olaydım da her gün böyle elinde bulunaydım.” der. Dinleyici kadının bu sözüne karşılık eşinden duygusal bir şeyler duymayı bekler. Adam, “Evet! Karıcığım kitap olman şöyle dursun ama muharebe vaktinde saatte bir çıkan gazete ilavesi olaydın ki saatte bir seni alıp bırakaydım.” der ve dinleyicinin beklentisi boşa çıkarır.

96. Fıkra

Bir şişman adam yazın en sıcak bir gününde Topkapı'ya gitmek üzere Sultan Ahmet'teki hanesinden yola salınır. Aksaray caddesine gelinceye kadar iyice yorulmuş olduğundan hemen orada bir bakkal dükkânı önünde gördüğü boş bir iskemle üzerine oturur. Dükkândan biraz ötede bulunan bakkal kendisini görünce müşteri zannederek alelacele sekertip “Efendi ne alacaksınız?” deyince merkum, “Oğlum telaş etme yalnız nefes alacağım.” demiş.

Dinleyici henüz fıkranın başında “şişman” fıkra tipini duyunca kendisinin fiziksel olarak ondan üstün olduğunu görür. Şişman önünde dinlendiği bakkalın sahibinin heyecanlı tavırlarını görünce şaşırır. Bakkal sahibinin telaşlı halini alaya alan bir tepki vererek dinleyiciyi güldürür. Bakkalcının şişman adamı müşteri

zannederek telaşa kapılıp koşar. Dükkânının önünde oturan kişinin müşteri olmadığını görünce müşteriyi bekletmek gibi bir kabahat işlemediğini anlayıp rahatlar.

97. Fıkra

Üç kişi bir aşçı dükkânına gidip karınlarını doyurduktan sonra çıkıp gidecekleri vakit aşçı bunların birinden yemek parasını isteyince: “Demin verdim a unuttun mu!” der. Aşçı bunun üzerine ötekinin yüzüne bakınca o da “Evet! Evet o benden evvel vermişti.”

Bahsi geçen fıkrada dinleyici kendi ile aşçıyı karşılaştırır. Bu karşılaştırma sonucunda kendini aşçıdan daha zeki bulur. Dinleyicide meydana gelen üstünlük hissi gülmesini sağlar.

Aşçının müşterilere inanıp hesabı kontrol etmemesi gerçek bir esnaf davranışdır. Uyumsuzluğun farkına varan dinleyici gülmeye başlar.

Müşteri, aşçıya hesabı ödedim demesi aşçıyı şaşırır. Hafızasını yoklar, olumsuz yanıtını alınca gerilir. Diğer müşteriye yönelik durumu netleştirmesini ister. Müşteri durumu açıklayınca aşçı rahatlar.

98. Fıkra

Fakirin biri çocukluğunda beraber mektebe gittikleri halde büyüyüp muvahir kesip servet eden birinin hanesine sık sık giderek ondan muavenet ümidinden bulunduğu halde sahip servet ise hiç de oralara yaraşmaz imiş. Fakir bir gün yine merkumun konağına giderek herif ile görüştüğü sırada zengin sormuş ki:

-Oğlun var mı?

-Var efendim.

-Mektebe gidiyor mu?

-Gidiyor efendim.

-Ne okuyor?

-Eski hukuka riayet etmeyenlere lanet okuyor.

Biri zengin diğeri fakir iki arkadaşın birbirine üstün gelme yarışının anlatıldığı fıkrada, fakir başlangıçta mağlup durumda ancak fıkranın sonunda zengini mağlup durumda ancak fıkranın sonunda zengini mağlup durumda ancak fıkranın sonunda zengini mağlup edip üstünlüğünü ilan eder ve gülmemize neden olur.

Zenginın fakirin oğlunun hangi bölümde okuduğunu sormasına karşın fakirin ilgisiz bir cevap vermesi uyumsuzluk oluşturmasıyla dinleyiciyi güldürür. Ayrıca zenginın karşısında sürekli ezilen fakir, bu durumdan kurtulmak için zengine içinden geçenleri anlatabilecek bir cevap verir. Bu cevap onu içinde bulunduğu durumdan kurtarıp gülmesine neden olur.

99. Fıkra

Üç seyyah bir haneye misafir olurlar. Hane sahibi akşam bunlara bir tepsi baklava ikram tepsi baklava ikram eder. Bunlar birazını yiyip artanı ertesi sabah yemek üzere söyle bir tarafa korlar. Gece içlerinden biri kalkıp baklavayı kamalan yedikten sonra yine yatar. Sabah dur cümlesi uyanır. İçlerinden biri “Ben bu gece rüyamda yedi kat göğe çıktım. Güneşin, ayın ve hep yıldızların devr-i hareketini temaşa ettim.” demesi üzerine, öteki “Ben de yedi kat yerin dibine indim taşların, toprakların bilcümle madenler ahvalini keşfettim.” der demez baklavayı yiyen “Biraderler ben de bu gece kalkıp baktım ki yataklarda kimse yok. Biriniz göğe çıkmış, biriniz de yerin dibine geçmiş. Bu halde dönüp gelmeniz hayli zamana muhtaç bozulmağa meydan kalmasın diye baklavayı kâmilten yedim bitirdim.”

Anlatıda seyyahlardan biri kendini tutamayarak baklavayı yemiş böylece diğer arkadaşlarına karşı mahcup olmuştur. Ancak seyyahın imdadına arkadaşlarının rüyaları koşar. Seyyah rüyalardan faydalanarak baklavayı yeme sebebini izah eder.

Böylelikle hem sivri zekâsını gösterir hem de durumu kurtararak arkadaşlarına üstünlük sağlar ve dinleyici güldürür.

Seyyahın gece kalkıp ayrı olarak baklavayı yemesi ve sözüne riayet etmemesi uyumsuzluktur. Bu uyumsuzluk dinleyiciyi düşündürürken güldürür.

Seyyah arkadaşlarıyla anlaşmalarına sadık kalmadığı için üzülür. Üstelik arkadaşları rüyalarında ilginç yerler görmesine rağmen o hiçbir şey görmemiştir. İçinde bulunduğu durumdan kurtulmak için arkadaşlarının rüyalarından faydalanır. Böylelikle gergin ortamdaki kurtulmuş olur. Dinleyiciyi de onun bu hali güldürür.

100. Fıkra

Köylünün biri şehre giderek tıraş olmak üzere berber dükkânına girer ve eşeğini de kapı önünde bırakır. Fakat berber sanatında mahir olmadığından biçare köylü herifin eli altında kıvrandıkça kıvrılır. Eşeğin bu sırada acı acı bağıрмаğa başlaması üzerine berber köylüye “Bu hayvan niçin böyle bağıyor?” diye bir soru sorduğundan hazır cevap köylü de “Belki onuda acemi berber tıraş ediyor.” Mukabelesiyle berberin acemiliğini zarifane bir surette kendisine anlatmıştır.

Köyden gelen adamcağız acemi bir berberin eline düşünce ne yapacağını şaşırır. Adama bir şey de diyemez. Ancak sessiz haykırımlarını eşeği işitir ve bağırır. Köylü fırsat bu fırsat diyerek adama acemiliğini söyler böylece üstünlüğü ele geçirir ve dinleyiciyi güldürür.

Köylü adam eşeğinin bağırmasını tıraş olmasına bağlamasıyla birlikte terslik oluşturur. Bu uyumsuzluk dinleyiciyi güldürür.

Acemi berberin elinde iyiden iyiye gerilen köylü eşeğinin bağırmasıyla daha da gerilir. Zira eşeğin bağırması acemi berberin dikkatini dağıtmıştır. Köylü durumu

toparlamak için eşğinde bir acemi berber tarafından tıraş edildiğini ileri sürer.
Cevap hem onu rahatlatır hem de dinleyiciyi güldürür.

101. Fıkra

Mu'âmelât-ı ticariyeye pek ziyade vâkıfı olduğu halde ma'lumât-ı hariciyesi bulunmayan ve binâenaleyh mu'âmelât-ı ticariye haricindeki emvardan hemen de öyle sayılacak derecede bi-haber olan herifin biri bir yaz seyahate çıktığı şrada karısı ağır sûrette hasta düşer, derhal tabib celp ettirir. Merkûm karısına içirmek üzere kendisine bir toz verip bundan bir duka altını sıkletinde bir miktarını vezne ile tarttıktan sonra bir şîşeye koyup karısına içirmeyi bi'l-tavsiye çıkar gider.

Tabib bir iki gün sonra avdetinde kadının vefât etmiş olduğunu görünce behme hal te'sirat-ı hastası görüleceğinden olduğu mu'alcenin bu yolda aks tesir göstermesine izhâr-ı hayretle beraber ne yolda verilmiş olduğunu kadının zevcinden su'al edince herif: "Siz gittiniz, ihtarınız vecihle bir duka altını bulunmadığından üç tanesi bir duka altını eden üç adet anu ile piyasa mucibince farkını dahı veznenin bir gözüne koyup tuzu tarttım öylece içirdim." demiş.

Adam doktorun söylediği tedavi yöntemini uygulamadığı için eşi vefat eder. Dinleyi anlatdaki şahıs gibi bir tedavi yöntemi uygulamayacağını düşündüğünden anlatı kahramanına üstün gelir. Şahsın eşine uyguladığı tedavi yöntemi uygun bir tedavi yöntemi değildir. Adam bunun farkına vardığında kendini rahatlatmak için doktora uyguladığı tedavi yöntemini anlatır.

102. Fıkra

İngiliz'in biri aganiyeden olup da vefat edenlerden birisinin hayr-ı defninde hazır bulunarak ağlar, sızlar ve bu sayede biraz para koparıp maişetini temin ederler idi. Karsol isminde bir banker ölür. Merkum İngiliz ahbabından Tom isminde birisine der ki:

-Mistır Tom, bana bir hizmet eder misiniz?

-Nasıl hizmet?

-Karsol'un cenazesine gidip de benim için ağla.

-Niçin?

-Bugün karım vefat ettiğinden bence ağlamak kabul değildir, onun için...

Dinleyici kendini cenazelere gidip ağlayarak para kazanan adamın yerine kor. Onun gibi ahlak ve din çerçevesinde kabul görmeyecek bir davranışı sergilemediği için kendini fıkra kahramanından üstün görür. Şahsın para kazanmak maksadıyla cenazelere giderek ağlaması ve eşinin ölümüne sevinmesi ahlak kuralları dahilinde doğru bir davranış değildir. Dinleyici anlatıdaki uyumsuzluklara güldüğü gibi şahsın eşinin ölümüyle rahatlayıp mutlu olmasına da gülmektedir.

103. Fıkra

Fransa'da Gaskonyalı zabitin birisi harbiye nazırının nezdine çıkarak açlıktan ölecek hale geldiğini söyler. Harbiye nazırı herifin yüzüne bakıp kemal sıhhatine dalalet edecek derecede kanlı olduğunu yüzün ispat ediyor demiş olduğundan Gaskonyalı zabıt "Aman efendim, yüzüme bakıp da aldanmayınız. Yüzümüzün bu hali birçok vakitten beri veresiye yemek vermekte olan hotelcinin sayesinde hasıl olmuştur." Sözüyle mukabelede bulunmuş.

Anlatıda harbiye nazırı ile zabitin arasında yaşanan üstünlük yarısını anlatmaktadır. Başlangıçta bulunduğu mevki itibariyle harbiye nazırı üstün durumda zabıt ise ezik durumdadır. Fıkranın devamında harbiye nazırı, zabiti yalan söylemekle suçlar. Zabıt kendisinin aşağıladığını fark ederek harbiye nazırına, "Aman efendim, yüzümün bakıp da aldanmayınız. Yüzümün bu hali birçok vakitten beri veresiye yemek vermekte olan otelcinin sayesinde hasıl olmuştur." der ve itibarını kurtarır.

Zabitin harbiye nazırına giderek açlıktan ölmek üzere olduğunu söylemesi ile fiziksel olarak dinç görünmesi arasında uyumsuzluk vardır.

Zabit aç olduğu için gergindir. Kendini ifade etmek için harbiye nazırının yanına gider; ancak harbiye nazırı onu rahatlatmak yerine sinirlerinin daha da gerilmesine neden olur. İçine düştüğü gerginlikten kurtulmak için harbiye nazırına, *“Aman efendim, yüzümün bakıp da aldanmayınız. Yüzümün bu hali birçok vakitten beri veresiye yemek vermekte olan otelcinin sayesinde hâsıl olmuştur.”* Açıklamasını yaparak rahatlar.

104. Fıkra

Komedyaya yazmakla şöhretsiâr olan Molliere her zaman itiba ile istihza ederdi. Bir defa hastalanarak birkaç gün yataktan çıkamadığından kendisini sevenlerden birisi hânesine bir tabib gönderir.

Mollier'in uşâğı tabibin vardığını kendisine ihbar edince mûmâileyhim “Şimdi hastayım, kimseyi kabul edemeyeğimi tabib efendiye söyle.” demiş; tabibi istiskal eylemiştir.

Molliere ve doktor arasında yaşanan üstünlük yarışını doktoru yanına kabul etmeyerek üstünlük yarışının galibi olur. Molliere'nin doktoru kabul etmeyişine sebep olarak hastalığını göstermesi uygun bir sebep değildir. Çünkü doktorun ziyaret sebebi onu sağlığına kavuşturmadır, ayrıca doktorun bu sebebi makul görmesi de uyumsuzluğun bir diğer yönüdür. Molliere doktorun gelmesiyle önceleri tıp ile alay ettiğini hatırlar, kendisini rahatlatmak için doktoru kabul etmez.

105. Fıkra

Herifin biri küçüklüğünden beri beraberce büyümiş olduğu bir zatın hizmet-i bahriyede kat-i müratib ederek bahriye nazırı olduğunu haber alır. Oğlunu bahriye emvarında bir hizmete yerleştirmek üzere bir gün onunla beraber bahriye nezaretine gider, bu eski dostunu kemal-i taltif ile kabul edip sebep-i ziyaretini istifsar edince oğluna bahriye emvarında bir hizmet verilmesi ricasını arzı için geldiğini söyler bahriye nazırı sefain-i harbiyeden birisinin ikinci kaptanlığından başka açık bir yer bulunmadığı cevabını verdiği için herif

“zarar yok, ma’ası ne kadar?” sualini sorup nâzır buna “beş yüz guruş ise de bakalım oğlunuz o hizmeti ifaya muktedir midir?” sözleriyle mukabelede bulunduğundan herif de “Oğlum her şeye muktedirdir. Kendisi felan yerde dışıdır.” demiş.

Dinleyici kendini anlatıdaki adamın yerine kor onun gibi asıl mesleği dışılık olan oğlunu tersanede bir işe girmesi için uğraşmayacağını bilir. Bu bilgi onun fıkra kahramanına galip gelmesini sağlar. Asıl mesleği dışılık olan birini gemi kaptanlığı yapabileceğini söylemek uygun bir davranış değildir. Oğlunun gemide çalışmasını isteyen baba, yakın arkadaşının gemide çalıştığını duyunca yanına gider, oğlunun kaptanlık için uygun olduğunu söyleyip onun işe girmesi için çaba sarfederek rahatlar.

106. Fıkra

Güzel köylü kızlarından birisi eşeğini sulamak üzere çeşmeye götürürken hayvan nasılsa ürktüp kaçar. Kız da arkasından koşar. Yolda herifin biri kızın önüne çıkarak kendisini koştuktan men^o ile hangi köyden olduğunu sorar. Kız felan köyden olduğunu söyleyince herif, “o köyde felan kızını tanır mısın?” diye bir su^al daha sorup kızın dahi “Evet tanıyorum.” demesi üzerine herif kızın belinden tutup “öyle ise kendisini benim tarafımdan böylece sarıp öpünüz diye kızını sarıp öpmek istemiş ise de kız “Aman efendim; kıza bu murad ve maksad kıza acelelen tebliğ etmek isterseniz bu hareketi önümde kaçırmakta olan eşeğime yapınız. Zira o her halde benden evvel köye vasil olacaktır.” demiş.

Köylü kız ile yolda karşılaştığı adam arasında yaşanan üstünlük yarışında başlangıçta adam erkek olmasından kaynaklanan güçle kıza karşı üstün konumdadır. Devamında kız ona verdiği cevapla üstünlüğü ele geçirir. Yolda gördüğü bir kıza bir adamın sarılıp öpmek istemesi ahlak kuralları çerçevesinde uygun bir davranış değildir. Adamı görünce tedirgin olan kız, verdiği cevaplarla tedirginliğinden kurtulup rahatlar.

107. Fıkra

Cüz'ice sakat olan dilencinin biri birkaç a'zası eksik olan diğer bir arkadaşına tesâdüf edip günde kaç para kazanabilmekte olduğunu sorar. Merhum ancak günde iki guruş kazanmakta olduğunu beyan edince o biri "Haydi çolpa herif sen de? Ben senin gibi sakat olacak olsaydım günde yirmi guruş kazanırdım." cevabını verir.

İki dilenci arasında yaşanan üstünlük yarışı dinleyiciyi güldürür. Dilenciler arasında yaşanan bu diyalog ahlak kuralları açısından uygun bir diyalog değildir. Ayrıca anlatı içinde az sakatlığı olan kişi diğerinden çok kazandığını öğrenince rahatlaması dinleyiciyi güldürür.

108. Fıkra

Ma'lumdur ki seyahat eden adamlara pasaport lazımdır bu pasaportlara insanın eşkalini yazarlar.

Parisli ve zarıfadan bir Fransız'ın zevcesi İtalya sayfilerine gideceğinden kocası bir pasaport almak için me'muruna müraca'at eyler me'mura sorar ki:

-Zevcenizin boyu?

-On parmak ökçeli potin giydiği zaman uzuncadır.

-Kaşları?

-Rastıktan hali olursa ba-tabî³ siyah!

-Gözleri?

-Boyamağ mümkün olmasa ba-ıtabî³ elâ!

-Yüzünün rengi?

-Düzgünsüz pudrasız olursa beyaz!

-Şaçları?

-İsti'mal eylediği sular ile olursa lepiska?

-Yaşı?

-Kendi rivayetine göre yirmi sekiz lakin bir yirmi sekiz daha ilave ederseniz hata etmemişsiniz!

Eşine pasaport çıkarmaya çalışan adamın konuşmaları dinleyiciyi güldürür. Dinleyici o adam gibi pasaport memuru ile böyle bir diyaloga girmeyeceğini bilir. Gerçek hayatta kimse pasaport memuru ile bu şekilde bir diyaloga girmez. Diğer taraftan fıkrada eşinin süsünden sıkılan bir adamın bu durumu açıklayarak rahatlaması anlatılmaktadır.

109. Fıkra

Eserde Türk mizahında çok yaygın olan “Yahudi” tipine de yer verilir.

Moskova şehrinin تنها bir sokağında bir cahil Moskov neferi ile bir miskin Yahûdi arasında:

-Ey bana bak Yahudi dur orada kımıldanma sana İsa efendimizi salıvermeyi şu kılıç ile öğreteyim.

-Aman efendim suçum ne iki bin sene evvelki bir vak'adan benim ne haberim olabilir.

-Dur diyorum ben o vak'a dilsözü daha iki gün evvel kilisede işittim.

Yahudi ile Moskovalı arasında yaşanan üstünlük yarışı dinleyiciyi güldürür. Moskovalı'nın Yahudi'yi atalarının Hz. İsa'yı çarmağa gerdiği için öldürmek istemesi uygunsuz bir davranıştır. Moskovalı henüz yeni öğrendiği bu vakadan dolayı Yahudilere karşı kin gütmektedir, gördüğü ilk Yahudiye kılıç çekerek rahatlamak ister.

110. Fıkra

Bir tabibe sormuşlar ki, “Mübtedillik zamanında itilafına sebep olduğun bunca hastakân için mesuliyet-i vicdaniyeye karşı ne ise müteselli olabiliyorsun?” cevaben demiş ki, “Ölü yıkayıcı, kefen sarıcı, mezar kazıcı gibi birçok duacı kazanmış olmakla...”

Doktor ile soru soranın arasında yaşanan üstünlük yarışında doktor galip gelir. Sorulan soruya doktorun verdiği yanıt oldukça ilginç olduğu için dinleyicinin beklentisi dışındadır. Diğer taraftan oldukça ciddi bir konu ile ilgili olarak sorulan soru doktorun gerilmesine neden olur. Doktor, “Ölü yıkayıcı, kefen sarıcı, mezar kazıcı gibi duacı kazanmış olmakla.” şeklinde verdiği cevapla rahatlar. Dinleyici doktorun verdiği şaşırtıcı cevap karşısında rahatlayarak üstün gelmesine gülmektedir.

111. Fıkra

İki ahbap arasında:

-Dostum tahlikinizden beri görünmez oldunuz. Nasılsınız bakalım zevce hanımdan hoşnut musunuz?

-Birader doğrusu pek hoşnudum hele ne kadar idareli ne kadar tasarrufa riayet eder bir kadın olduğunu bilseniz.

-Ey zevcenizin bu kadar idareli olduğunu nerden bilelim ne yolda tecrübe ettiniz bakalım.

-Efendim ispat meydanda bir erkek çocuk doğurur ise kendisine mükemmel bir kat elbise yapacağımı va'd etmiş idim, beni masrafa sokmamak için geçende bir kız doğurmasına ne dersiniz...

İki arkadaş arasında gerçekleşen diyalogu evli olan kazanır. Başlangıçta üstünlük sorduğu soru nedeniyle bekâr olandadır. Ardından evli olan verdiği cevapla üstünlüğü yeniden sağlar. Bekâr olan durumu lehine çevirmek için tekrar soru sorar. Evli olan tekrar cevap vererek üstünlük yarışını kazanır.

Gerçek hayatta bir kadının tutumlu olup olmadığını yaptığı harcamalardan anlaşılır. Ancak anlatıda kadının tutumlu oluşu erkek çocuk yerine kız çocuk doğurmasına bağlanması uyumsuz bir durumdur.

Arkadaşının birbiri ardına sorduğu sorular karşısında sıkılan evli bulunduğu durumdan kurtulmak için “Efendim ispat meydanda bir erkek çocuk doğurur ise

kendisine mükemmel bir kat elbise yapacağını va'd etmiş idim, beni masrafa sokmamak için geçende bir kız doğurmasına ne dersin..." şeklinde yanıt vererek rahatlar.

112. Fıkra

Ahmağın birisi şimendifere binerek pencere camının biri kırık olmak münasebetiyle nezle olmuş dostlarından birine şikayet etmiş:

-Efendim başka birisi ile birbirinizi mübadele etmeli idiniz!

-Aklıma gelmedi değil fakat vagona benden başka kimse yoktu!

Dinleyici kendini trende camı kırık olan yere oturan şahıs yerine kor. O şahıs gibi trende kimse olmamasına rağmen camı kırık olan yere oturmayacağını bilir. Anlatıdaki şahsın trende yalnız olmasına rağmen yer değiştirmeyerek kırık camlı yerde oturmaya devam etmesi uygunsuz bir durumdur. Hasta olmasına karşın arkadaşının "*Efendim başka biri ile birbirinizi mübadele etmeli idiniz!*" şeklindeki tepkisine üzülen şahıs kendini rahatlatmak için "*Aklıma gelmedi değil, fakat vagona benden başka kimse yoktu*" şeklinde konuşur.

SONUÇ

Yüzyıllardan beri insan duyguları ve davranışları ile ilgili insanı tanımak maksatlı çok sayıda araştırma yapılmış binlerce kitap ve sayısız makale yayınlanmıştır. Söz konusu çalışmalara konu olan insan davranışlarından birisi de gülme eylemidir. Gülme; düşünme, alet yapma, ağlama gibi sadece insana has olan, insanın ne tür bir varlık olduğuna dair önemli ipuçları veren temel özelliklerinden biri olmasına rağmen net bir biçimde tanımlanması, ifadeye kavuşturulması en zor konulardan biridir.

Gülünç bulunan, yere ve zamana göre değişir. Dikkat edilirse günümüzde İncili Çavuş fıkralarından çok az söz edilmektedir. İnsanların gülünç bulduğu şeyler tarihin çeşitli devirlerinde, aynı kültürü paylaşıyorlar bile, farklılık gösterebilmektedir. Bir kültür için yalnızca zaman içinde çeşitlilik gösteren belli gülünç durumlar yoktur, onların tüm gülünç anlayışları zamanla değişebilmektedir. Bir insanın eğitim düzeyi, sosyal sınıfı, mesleği ve cinsiyeti de gülünç bulduğu şey üzerinde etkili olan durumlardır.

Gülmenin nedenlerinin çok çeşitli olması pek çok gülme teorisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çok sayıda gülme teorisinin olmasına karşın gülmeyi tam anlamıyla açıklayan bir teori henüz oluşturulamamıştır. Zira insanoğlu, fıkra dinlediğinde, gıdıklandığında, azot oksit soluduğunda, yapılan taklitler karşısında, biri düştüğünde ya da olumsuz bir durum ile karşılaştığında gülebilir. Gülmenin bu çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, gülmeyi tüm yönleriyle kapsayacak bir teorisinin oluşturulamayışının nedeni de anlaşılabilir olur. Gülmeye ilişkin her bir teori gülmenin farklı bir boyutunu ele alması bakımından ayrı birer öneme sahiptir.

Üstünlük teorisi en eski ve en yaygın gülme teorisi olarak nitelendirilmektedir. Teorinin başlangıcını, gülmenin bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi olduğu görüşü, oluşturur. Temel bileşenleri üstünlük ve birdenbireliktir. İnsanın kendini bir başkasından ya da daha önceki halinden daha iyi görmesinin onu güldürdüğünü ve insanın kendi kendine gülmesini üstünlük duygusundan kaynaklandığını savunur. Üstünlük kuramına bir başka açıdan bakıldığında gülme unsuru düşmana karşı gözdağı olarak da değerlendirilebilir. Üstünlük kuramına göre biz espirinin hedefine, yüksekte bakarak gülmekteyiz.

Uyumsuzluk teorisinde öz olan, üstünlük teorisinde olduğu gibi zafer ya da yenilgi duygusundan ziyade umulmadık, mantıksız, uygunsuz olan bir şeye karşı gösterilen zihinsel bir tepkidir. Her iki teoride de gülmeyi başlatan belli bir karşıtlık vardır. Ancak üstünlük kuramı, bu ikiliğin gülenin kendini değerlendirmesi ile başka birini ya da kendi geçmişini değerlendirmesi arasında olması gerektiğini belirtir. Uyumsuzluk teorisi ise nesnelere ve bu nesnelere temel nitelikleri, olaylar vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada bulunmaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde bu durum bizi şaşırtır ve gülmemize sebep olur.

Rahatlama teorisine göre mizahın işlevi gerilim ve sıkıntıdan kurtulmayı ve aşırı gerilimin boşalmasını sağlamaktır. Mizah sıklıkla geleneksel sosyal gereksinimleri sorguladığından, söz konusu gereksinimler yerine getirme sıkıntısıyla ilgili bir rahatlama sağlar. Rahatlama geçici olabilir. Toplumun baskılamaya zorladığı birtakım tabu konuları açığa çıkarır. Yine ağır gerilim içindeki kişilerde söz konusu gerilimin kalkması ile bir gülme patlaması ortaya çıkabilir. Bu durumda mizahtaki ana öğe gerilimi ortadan kaldıran rahatlama duygusudur.

Bütün bu kuramlarla ilgili temel sorun, bu kuramların birbirlerini karşılıklı olarak dışladığı şeklinde algılanarak mizahla ilgili olarak bu kuramların birinin ya da diğerinin seçilmesi gerektiğinin düşünülmesidir. Genellikle bir gülme kuramına karşı çıkılırken bütün durumlara uymaması nedeniyle çürütülmesi gerektiği düşünülür. Ancak söz konusu kuramların her biri gülmenin farklı bir boyutuna değinmektedir. Hiçbiri yalnız başına gülmeyi açıklayabilmede yeterli değildir. Bütün kuramlar birlikte değerlendirildiğinde net bir sonuca varılabilmektedir. Biz bu durumdan hareketle çalışmamızda 112 fıkraya, üç temel gülme teorisi uygulanarak fıkralardaki gülme eyleminin nedenlerini ele aldık.

M. Cemil'in "*Hande*" adlı eserinde yer alan 112 fıkra üç temel gülme teorisi esas alınarak incelenmiştir. Fıkraların her birinde gülmeye sebep olan üstünlük duyguları, uyumsuzluk içeren tutum ve davranışlar son olarak da fıkra kahramanlarını gerginliğe sürükleyip ardından rahatlamasını sağlayan durumlar tespit edilmiş ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Hande, yayınlandığı dönemin mizah anlayışına ışık tutacak bir eserdir. Eserde yer alan fıkralarda, Türk toplumundaki kültürel krizi, kültürel yozlaşmayı, Batı'nın gelişmiş devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki emperyalist emelleri, Batılı devletlerin yerli işbirlikçileri, belediyecilik sorunları, kadınların moda tutkuları, ahlaki değerlerin yozlaşması, toplum yaşamındaki çarpıklıklar ve ekonomik sorunlar ince bir mizahla eleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

AÇA, Mehmet vd., “Anonim Halk Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Haz.

M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2010, s. 196-203.

ASLAN, Ensar, *Türk Halk Edebiyatı*, Maya Akademi Yayınevi, Ankara, 2011, s.

341-344.

APAYDIN, Mustafa, “Tanzimat’tan Sonra Mizah ve Hiciv”, *Türk Edebiyatı Tarihi*,

C. 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 323-338.

BAHAEDDİN, Mehmed, *Yeni Türkçe Lügat*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997 .

BAUDELAİRE, Charles, *Gülmenin Özü*, (çev. İrfan yalçın), İris Yayınları, İstanbul,

1997.

BAYRAKTAR, Zülfikar, “Mizah Teorileri ve Mizah Teorilerine Göre Nasreddin

Hoca Fıkralarının Tahlili”, *Doktora Tezi Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü*,

İzmir 2010.

BAYRAKTAR, Zülfikar, “Nasreddin Hoca ve Timur Konulu Fıkraların Gülmede

Üstünlük Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat*

Kültür Dergisi, S. 1/1, 2012, s. 265-274.

BERGSON, Henry, *Gülme*, (çev. Ord. Prof. Mustafa Şekip Tunç), Milli Eğitim

Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

BERGSON, Henry, *Gülme*, (çev. Yaşar Avunç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi,

Ankara, 1998.

EKİCİ, Metin, “Gülme Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkraları” *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum, 8-9 Mayıs, Akşehir: 2008*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 271-280.

EMEKSİZ, Abulkadir, *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*, Mühür Kitapevi, İstanbul, 2010.

FENOLOGLIO, Irene - GEORGEON, François, *Doğu'da Mizah*, (çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

-gelo-, geloto-http://www.wordinfo.info/words/index/info/view_unit/889/2?spage=1&letter=G (15 Aralık 2013).

GÜLER, Çağatay - GÜLER, Bilge Ufuk, *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*, Yazıt Yayıncılık, Ankara, 2010.

Güncel Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2005, 2007

hadis.diyanet.gov.tr/index-gulme=com (21 Ocak 2014)

HİPPOKRATES, *Gülmeye ve Deliliğe Dair*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İris Yayınları, İstanbul, 1997.

<http://www.elestiriyoruz.com/peygamberimizden/gulmek-ile-ilgili-hadis-522/#ixzz2sFXjmTrQ> (3 Şubat 2014)

KABAKLI, Ahmet, “Mizahlı Anlatım Ciddi Anlatım”, *Türk Edebiyatı*, C. 1, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 207-237.

KANAR, Mehmet, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

KAYA, Doğan, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

MORREALL, John, *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (çev. Kubilay Aysevener ve Şenay Soyer), İris Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997.

M. Cemil, *Hande*, İstanbul, 1305. [1885]

ÖRGE YAŞAR, Funda, “Mizah’ta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 2, No. 1, 2010.

ROZENTHAL, Franz, *Erken İslam’da Mizah*, (çev. Prof. Ahmet Arslan) İris Yayınları, İstanbul, 1997.

SHAW, Stanford J., Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorlu ve Modern Türkiye II*, (çev. Mehmet Harmancı), Kitap Deyince Yayınları, İstanbul, 2006.

ŞAHİN, Halil İbrahim, “Bektaşî Fıkraları ve Gülme Teorileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55, (2010), s. 255-268.

ŞAHİN, Halil İbrahim, “Türkmenistan’da Nasreddin Hoca ve Timur Fıkraları”, *Bilig Dergisi*, S. 55, 2010, s. 135-146.

ŞENTÜRK, Rıdvan, *Gülme Teorileri*, Rasyo Yayınları, İstanbul, 2010.

TUFAN, Yasemin, “Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Sanal Ortamda Temel Fıkraları”, *Milli Folklor Dergisi*, S. 75, 2007, s. 108-112.

TÜRKMEN, Fikret, “Anadolu Mizahında Bazı İran ve Arap Kökenli Mizah Tipleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 1, 1995.

TÜRKMEN, Fikret, “Mizah Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 114, 1997, s. 21-24.

TÜRKMEN, Fikret, *Nasrettin Hoca Latifelerinin Şerhi*, Akademi Kitapevi, İzmir, 1999.

TÜRKMEN, Fikret, “Osmanlı Döneminde Türk Mizahı”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 4, (2000), s. 1-10.

ÜNAL, Mehmet Ali vd, *Selçuklular’dan Bugüne Tarih El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2004.

YÜCEBAŞ, Hilmi, *Türk Mizahçıları Nüktedanlar ve Şairler*, L&M Yayınları, İstanbul, 2004.

EK: METİN

1. Lâtime:

Seksen yaşında marīø iðtiyārīñ yanında henüz yirmi yaşında genç, dinç bir úız aşçılıú edermiş. Besbelli her gün iðtiyārīñ ölümden nişāñ veren çehresini görmekten uāanmış olmalıdır ki úız istièfaşını verir.

İðtiyār úızı istièfaðan caydırmaú için der ki:

-Kızım niçin böyle edersin? bilirsin ki ben āık āık òidmetci değiştirmekten òořlanmam.

°Ömrün olduúça baña òidmet edebilirsin!

Añlıyorsunuz ya yirmi yaşındaki úız èömrü olduúça seksen yaşındaki mariøe hizmet edebilecek.

2. Lâtime:

Kibārdan bir familya nezdinde ba°øı aóbaē ùa°lim ediyorlarmış.

A°la° bir hindi dolması gelir eñ meşhûr cerraólardan birisi daòı sofrada óa°ır olmakla òāne āāóibi der ki:

-Cerraó efendi! siz durur iken artık hindiniñ

úaù°i a°øāşı bize düşmez. Cerraó bu teklife haú verir. derhal bir bıçaú alıp kaú° ider ise de āan°atına ziyādesiyle meraúlı olan kendisini óaúíúaten bir bacaú kesmiş òannederek dalāınlıęınıñ āoñ derecesiyle cebinden ustunc ùaúımını çúarır. Diger cebinden daòı tiftik ve āaraī falan alıp hindiniñ bacaámı güzelce āarar. Hem āarar hem de kendi kendisine mırıldanmaú úablinden dermiş ki:

-Hiç meraú etmeyiñiz efendim. biraz istiraóat biraz da müda°vaē ile úariben řifāyāē olursunuz.

3. Lâtime:

Bir mütemevvil zatın vefâtını ve cenazenin defnini müteakıben varışleri yorgunluk almak için bir ğazinoya girmişler ve içlerinden ğayet ħarîş bir zat ile ğarson beyninde Şu muħavere cereyân etmiş.

-Ġarson iyi Şarabın var mı?

-Var efendim. iksir gibi ölüyü diriltir.

-Ġğzını ħayra aç... yoksa belâya gireriz.

4. Lâtime:

Baloda birbirlerine taħdîm edilmiş bulunan iki mösyö arasında:

-Şurada sağ tarafta duran kocaman kıarıyı görüyor musunuz? Ne kadar da Şişman! İnekler yanında yavru kadar kıalır...

-(tebessümle) Affedersiniz efendim. gösterdiğiniz kıadın kıaynvalidemdir.

5. Lâtime:

Őırafâdan bir zata: “kıulağımızın uzunluğu falan zat gibi pür-cahili için medâr-ı istihzâ oluyormuş ne dersiniz?”

Suâli maħâm-ı mülâfıfede olarak bir meclisde îrâd olunduğ da zârîf-i ħazır cevap: Vaħıa doğru söylemiş! “Benim gibi bir insana kıulağların yakışmadığı der-kardır. Faħat o zat-ı muħterem kendi kıulağlarının bir merkebe yakışmayacak kadar küçük olduklarını da acaba taşdik buyuruyorlar mı?” Diyerek sa’il-i iskat ü cahil herifi mat eylemiştir.

6. Lâtime:

On iki yaşında olan öñüst dersiyile meşguldü. küçük kardeşi oyun oynuyordu. Odaya giren pederleri küçüğe dedi ki:

-Niçin oyunla vakit geçiriyorsun? Tariħ-i muħaddesle uğraşsañ a. küçük dahı dedi ki:

-Ben tariħ-i muħaddes öğreneli çok oldu.

Öyle ise baña adem ile havva’nın serğüzeştlerini söyle bakalım...

-Âdem ile havva mı? daha oraya gelmedim.

7. Lâtife:

... De sakın bir pîr-i rûşen zâmir-i mu'tadi vechle her gece maħalle kâhvesine gider gelirdi. Birkaç gece evvel yine iki buçuk üç raddelerinde fenerini yaktıktan sonra çubuğunu da ateşleyerek yola çıkmış aheste-hırâm olarak hanesine mütevecce bulunmuşdu. Bu aralık uzaktan biri ihtiyarın çabuk neşvesiyle kendine doğru geldiğini gören ve her eline geçen şeyi kar addeden bir delikanlı yan kesici ihtiyarın sırtındaki abasından ziyade ayağında gıcır gıcır öten rugan kunduralarına hizalanmış olmalıdır ki yanına yaklaşarak:

Κuzum efendi! şu pencerede bastonum kaldı. Κundurañızı çıkarıp omuzlarıma basarak bastonumu alıverin demiş ise de ihtiyar ağaca çıkısa papucu yerde kalmaz taşımından olduğundan delikanlının sağlam bir ayakkağı olmayıp baston gürültüsüyle kunduralarını aşıracağını derk etmekle:

-Peki tosunum! Bastonu alalım. Fağat kunduralarını çıkarıp sen benim omzuma çıkmalısın?

Cevabıyla alıp yürüyüvermiştir. Yaşa pîr-i cihân-dede.

8. Lâtife:

Dul kadıncağızın biri hizmetkârân da'iresine müraca'atıyla bir kadın aşcısı tutmuş. Hanesinin hizmetine ve ne yolda hareket etmek lazım geleceğine da'ir hane şahibesi aşcı kadına ba'zı ta'limat verdiği sırada aralarında şöyle bir muhavere-yi sikat eylemiştir.

-Bağ kadın! Ben pek ziyade meraklıyım. Ateşi güzelce muhafaza etmeli. Hudâ muhafaza etsin yanığınan pek korğarım.

-Siz merak etmeyiniz hanım! Ben burada oldukça mağbağdan her gece bir Tulumbacı eksik olmaz.

9. Lâtife:

Bir zarif ile bir şık arasında:

Şık: geçen cum'a günü kağıthane'de miydiñiz?

Zarif: evet oradaydım.

Şık: lakin garip şey! Nasıl oluyor da efendimizi görmemişim.

Zarif: gözüñüzde gözlük var mıydı?

10. Lâtime:

Jürej ile mari pay etmek üzere validelerinden bir portakal almışlardı. Valideleri portakal şaymak ile meşgul bulunan jürej'in yanına gelerek:

-“Oğlum portakalı hristiyanca taksim et.” dedi.

-Hristiyanca taksim nasıl olunur?

-Büyük parçasını başkasına vermek suretiyle.

-Der demez akıllı jürej portakalı hemşiresine uzatarak:

-Öyle ise al hemşirem sen taksim et dedi.

11. Lâtime:

Zevci gündün güne zayıflayıp vücuttan düşen bir kadın tabib ile hasbihal eder. Esna-yı muhaverede sorar ki:

-Doğtor kocamın za'afiyetini baña tefhim etmediñiz gitti. Bu maraz

Mahlukuñ esbabını ne zaman şerh edeceksiniz?

-Vuqu'-yı vefatıyla teşrihini icra ettiğim zaman.

12. Lâtime:

Bir yerde bir delikanlımın birini meddah ediyorlarmış. Ez-cümle dinlemiş ki: ne âlicenap bir çocuk ne semahatli delikanlı.

-Para kesesi da'ima açıktır. Muzibiñ biri demiş ki:

-Evet! Kesesi da'ima açıktır. Belki içine bir lira atan bulunur diye...

13. Lâtime:

Çocuğun birisi delikanlılık mukteziyatına kendisini kapmış koyuvermiş. Pederi oğluna naşihat vererek demeye başlamış ki:

-Oğlum! Bu gidişle haliñ ne olacak? Bu çapkınlığıñ encāmı neye varacak?

Yarın bir muşibet gelip de kapımızı çalacak olursa!

Çocuk derhal cevap vermiş ki:

-Açmam baba! Merak etme açmam!

14. Lâtime:

Sarhoşuñ birisi içmiş içmiş soğaktaki tarafa yalpa vurarak yürümeye çalıştığı halde nihayet muhtedir olamayarak devrilip çamur içine yatmış.

Yattığı yerden medd-i nazar hürmetli meyhaneniñ içine kadar dahil olur. Ve orada ayyaşlarıñ kemal-i şevk ile devr-i ekdah ettiklerini görürmüş. Bakmış bakmış da kemâl-i inşaf ile kendi halini mu'ahze ederek demiş ki:

-Böyle körkütük oluncaya kadar içmeniñ ma'nası var mı ya? Aklım başımda kudretim yerinde olup da bende gitsem şu adamlar gibi şüret-i da'imede içsem fena mı olurdu?

15. Lâtime:

Bir hizmetci kemâl-i telaş ile madamesiniñ odasına girerek der ki:

-Madam , madam!

-Nedir?

-Bizim arabacı kızıñız matmazeli kandırıp kaçırılmış.

-Aman yâ rabbi! Gerçek mi söylüyorsuñ?

-Fırları bir saati bile geçmiş!

-Eyhahlar olsun. Bu akşam beni Polonya mesiresine kim götüreceğ?

16. Lâtime:

İki köylü hikmetten bahş ederlermiş. Birisi şormuş ki:

-Arkağaş deniziñ şuyu niçin tuzludur?

-O kadar şu tuzlu olmaz ise tef'in eder de onun için.

-Nâfile bilemediñ.

-Ay sen bilir misin şanki?

-Hay hay!

-Söyle bakalım öyle ise deniziñ şuyunu niçin tuzludur?

-İçinde bu kadar balıklar olduğundan ve balıklar bozulmamak için balıkçılar bakışmalar bile böyle onları tuzlu şuyunu koyduklarından işte deniziñ şuyunu onun için tuzludur.

17. Lâtime:

Bir amerika gazetecisi :

Amerika'da tuhaf şeyler nadir midir?

Gazeteciler meyânında dahî tuhafklar ve tuhafklar vuku° buluyor.

Amerika'nın bir vilâyetinde haftada bir defa° çıkan bir gazetenin hem şâhib-i imtiyâzı hem müdürü hem muharriri ve bir dereceye kadar hem de mürettebi olan zat bir şabah odasında uyur iken oda içinde cüz'î bir patırtı olarak gözlerini açar. Bakar ki bir hırsız var. Yaştığı altındaki rovelverini yakalayıp yataktan kalktığı gibi hırsız hırtlağından yakalar.

hırsız der ki:

- Aman beni öldürmeyiniz. Ba-huşuş ki hiçbir şeyinizi çalmadım. Çünkü odanızda hiçbir şey bulamadım. Yalnız bir şimendifer pasosu vardı ise de onun müddeti geçmiş.

Gazeteci dedi ki :

-Yok mutlaka seni öldürmeliyim. Hiç olmaz ise bu defa° gazetem için birkaç sütunluk parlak bir havadiş teşkil eder de istifade etmiş olurum.

-Hayır efendim bu hesabınız yanlışdır. Ma'lumuñuzdur ki bugün şalıdır. Siziñ gazeteñiz cum'artesi günü neşir olunur. Ters dinyos gazetesini ise çarşamba günü çıktığından paraları o kazanır. Gazeteci düşünüp taşındıktan sonra der ki:

-Vak'a hakkıñ var. Haydi, öyle ise seni âzad ettim. Eğer buraya girmekten maşşadıñ benim pencereden komşumuz zengin kuyumcunun hanesine girmek ise kapısı şol taraftaki birinci kapıdır.

18. Lâtime:

Gayet geveze bir kadın keşret kelâmıyla cümle-yi bi-zâr etmiş.

Bu kadınıñ vefât eylediği zaman seniñ mezarına nağş edilmek üzere zarifiñ birisi şu cümleyi teklif eylemiş:

“ Burada madam... medfundur ki biñ sekiz yüz şu kadarınca senesi falanca mahiniñ falanca günü... şusmuştur.”

19. Lâtime:

Kııa boylu hafif vücutlu esmer renkli çirkin şuratlı bir kadın ayna karşısında her gün birkaç sa'at çalışmış. Bu mesa'iyi bir buçuk iki buçuk nihayet üç sa'at kadara vardiymaya başlamış. Dostlarından bir kadın bir gün bu hâli görünce şormuş ki:

“ aziz madam! Ayna önünde ne kadar çok zaman şarf ediyorsunuz.”

-Vay dostum! Haberiñiz yok mu ? Bu sene varşova'da bir güzeller sergisi açılacak da ...

20. Lâtime:

Derdinden şifâ bulan bir hastanıñ birisi tabibe demiş ki:

-Ah tabib efendi! İade-yi hayatımdan dolayı minnettarıñızım! °Ömrümü size borçluyum.

-Hayır efendim! Baña yalnız atmış frank borçlusunuz. Bir an evvel tediye ederseniz ondan dahı hıalaş olursunuz.

21. Lâtime:

Bir kahvede iki fransız politika mücadelesi ediyorlarmış.

***** olan fransız ***** olana demiş ki:

-Siziñ politikanızı kaç a alırım? Flemanşo denilen herifiñ yüzüne tükürürüm. Diğeri demiş ki:

-Ya ben siziñ politikanızı kaç a alırım? Jüvelfeziniziñ yüzüne tükürürüm. Kahveniñ müdüresi olan kadın bir hizmetciye demiş ki:

-Şu efendilere iki tükürük hoşkası götür de şuraya buraya tükürüp ortalığı berbat etmesinler.

22. Lâtime:

Birañanede bir dost diğetine şormuş ki:

-Sa'at kaç?

-Üç lira verirseniz haber veririm.

-O ne demek?

-Ne demek olacak? Gider sa'atimi rehinden kırtarıp size de vaqti ihbar eylerim.

23. Lâtime:

Bir aralık paris'te gazeteler kuduz illetinden uzun uzadıya bahşediyorlarmış. Bu illetiñ sirayetine sebep dahı köpek ışırması olduğunu der-meyan ederler.

Ahmađıñ birisi kemâl-i telaş ile kendi tabibiniñ hanesine koşar der ki:

-Doğtor?

-Nedir o?

-Fena halde dilimi ışırdım!

-İşirdiñ ise ne yapayım?

-Naşıl ne yapayım? Ya kıdurursam?

24. Lâtime:

Madam banyoya giderken şoran olursa biraz işi olduğundan bağışle kimseyi kabul edemeyeceği ifadesinde bulunması lüzumunu hidmetciye tembih etmiş. Biraz soñra madamiñ kıunduracısı gelip hidmetci kıızdan su'al ederken şü vechle muhavereyi uzatmış.

-Yalan söyleme pek alā bilirim ki madam daha soğağa çıkmadı.

-Çıkmadı ama işi var. Kimseyi kabul edemeyecek. Hayır inanmam. Baña tam sa'at ikide gel demişti. Elbette beni kabul edecekti.

-A canım inanmazsan gel saña göstereyim işte şu kapının anahtar deliğinden bak... Şimdi madamın banyoda olduğunu aıldadıñ mı? Kalın kafalı herif.

25. Lâtife:

Mevsimin harareti ma'lum ya!

Efendinin birisi bir yerde oturup dili damağı kuruduğı cihetle neyle ref'i ü teskin-i hararet edeceğini düşünürken öteden beri kulağına şöyle bir ses gelir:

-Kurabiyeler! Kurabiyeler! Tekfur dağının cimcime kurabiyeleri!

Arkasındaki elli okkalık küfenin altında kan tere batmış olan satıcı efendinin karşısında durarak?

-Efendi kurabiyelerden istemez misin? Kurabiyelerden. Efendi dağı dili damağına yapışarak:

-Aman yıkıl şuradan! Zati harareten bayılıyorum. Kurabiyeyi ne yapayım? Tatlı yağlı şey!

-Aman efendim kütür kütür tekfur dağı karpuzlarım var ki hararete kıç attırır! Ya hâbiş! Öyleyse neden karpuz diye bağırmiyorsun da kurabiye diye bağırıyorsun?

26. Lâtife:

Madam maţbağa girip aşcüyü tekdir ederek der ki:

-Patit bu ne fena sığır eti şalt kemik!

-Haqqınız var efendim. Ben de kaşaba öyle söyledim ya! Hatta kaşaba "kendim için olsa almazdım" bile dedim.

27. Lâtife:

Bir dâ'ire-yi hükümette olan "giybular" züğürtlüğünden aybaşının bir an evvel vürüdünü beklemiş. Kendi kendisine teselliyet için demiş ki:

-Artık aybaşları çabuk gelir. Zira günler hayliden hayliye kısaldı.

28. Lâtime:

Bir  arap k le efendisine kızmış intikam almak için ne yapacağını düşünmeye başlamış. Efendisini azrar için düşünüp taşınıp neye karar verse beğenirsiniz? Kendini asmaya!

29. Lâtime:

Köylünün biri nehre düşer. Boğulmak üzere iken bir balıkçı yetişip Őalarından yağalayarak kırtarır. Köylü ağlını başına aldığı zaman Şapkasını arayıp da bulamayınca ekşi bir Őuratla balıkçıya der ki:

-Ben  yle lağırdılara gelemem Şapkamı isterim Şapkamı. Beni kırtardığın gibi Şapkamı da niye kırtarmadın?

30. Lâtime:

Madamın birisi Şabah banyosundan çıkararak o nazik ve lağif vücudunu bir penbe-z r gömlek ile nim-setr etmiş olduğu halde odasına çekilip biraz yorgunluk almak da imiş. Uşağının o Şırada birden bire kendi odasına girdiğini ve madamı bu halde görerek bir tavr-ı mağcub ne ile dönüp gitmek istediğini görünce Őuratını çatarak demiş ki:

-Terbiyesiz herif! Böyle habersiz izinsiz odamıza girilir mi?

-Afedersiniz madam hağikaten büyük bir eşeklik ettim.

-Daha s yleniverde!

-Darılmayınız efendim. Böyle bir eşeklik bulunmamak için her vakit anahtar deliğinden g zetlerdim. Bu sefer naşılsa unuttum.

31. Lâtime:

Kızlar mektebinde bir imtiħanda:

S: Matmazel fen-i tedbir-i menzilden size bir su al Őoracađım. Ėane müdüresi olan kadınlar Ėam pamuğu nerede isti mal ederler?

C: Zayıf oldukları zaman göğüslerine yapma meme yapmak için.

32. Lâtime:

Fransa'da fırtınaların b di olduğu Ėas r ttan bağş olunduğu Şırada tuħaflardan birisi Şormuş ki:

-Bu kadar fırtına bize nereden geliyor allahımı seversen?

-Nereden olacak amerika'dan!

-Şu menhus kıt'ayı keşke keşfetmeselerdi de bu fırtınalar başımıza kopmasaydı!

33. Lâtime:

Loğantada:

Müşteri: Ğarson!

Ğarson: Efendim!

M: Bu balık koğmuşa beñziyor? Getirirken hiç koğlamadın mı?

Ğ: Koğladım efendim! Bir şey yokdu.

M: Be hayvan! Ta'afünden burnumuñ direği kırıldı. Mendilimi tıkamaya mecbur oldum.

Ğ: öyle ise efendim kabağat balıkta değıl siziñ murdar mendilde olmalı!

34. Lâtime:

°Umumi bir baloda dans edilmekte iken hazır cevap bir zat şabırsızlık ederek koltuğundaki madamı gerdanından öpmek üzere dudağını uzatır iken madamın hiddetlenip kendisine ārāyī-i çin-i cebin etmekte olduğunu görür görmez şu cevabı vermiş:

-Affedersiniz madam! Gerdanınıza bir böcek konmuştu da... Onu üflemek üzere dudağımı uzatmıştım!

35. Lâtime:

Bir lañife-perdāz

“Ölüleri bile güldürür!” Ta'birine maşduğ olup vefat eder iken bile tuğafliktan vazgeçmeyen lañife-perdāzlardan biri hālet-i naz'ende haremini celb ederek der ki:

-Haydi, karıcığım! Eñ güzel eşvābımı giyerek, eñ lañif tezyinatını tağarak dil-firīb bir şürette süslen de gel!

-Kocacığım! Bu nasıl lağırdı? Sen böyle esir-i firāş iken ben nasıl süslenebilirim? Beni ol kadar mürüvvetsiz, hamiyetsiz mi zannediyorsuñ? Böyle bir teklif-māla yataқта bulunmaña sebep ne?

-Sebebini söylesem gücenmez misiñ?

-Hayır! Niçin gücenecek mişim?

-Gücenirsiñ!

-Gücenmem dedim a? Söyle!

-Sen öyle süslü süslü yanımda durursañ ecel odaya girdiği vağıt seni beğenir!

-Ay soñra?

-Hay kalın kafalı hay! soñrasını añlayamadıñ mı?

-Añlasam şorar mıyım?

-Soñrası şu ki: ecel beni bırakarak seni alır götürür! Vay qarıdaki şurat...

36. Lâtime:

İki ingiliz

İngiltere’de hemen her şey üzerine mütenevvi’ vergiler tarğ edildiği ve binayen ullaıyye-yi ahāli pek ziyāde azrar olunduğu şırada iki lord havası güzel bir mağallede geşt ü güzār ediyorlardı.

-Dikkat ediyor musuñuz? Buranıñ havası ne kadar şāfi! İnsana taze hayat bağış ediyor.

-Aman arkadaş! Yavaş söyle soñra işitirler de havası şāfi üzerine de bir vergi tarğ etmeğe kalkışirlar...

37. Lâtime:

Baba – oğul

Benim mini mini jüvelim! Nasıl mektepte çalışıyor musuñ? Şoñ imtiħandan beri bir mevķı³-yi münāsipte bulunuyorsuñ ya?

-Evet babacığım! Pencere tarafında bulunuyorum ki: orada bol bol nefes almağtan başka bir şey yapılmaz.

38. Lâtime:

Hamğadan biri bargirden düşmüş. Kalktıktan Őoñra başınıñ sersemliğinden ĥayvana ters binmiş. O ĥalde görenler: “ne olduñ?” Diye Őormuřlar: “fena ĥalde düştüm bakřañıza ĥayvanıñ başı bile kopmuş!”

39. Lâtime:

Efendi ile uşak arasında:

-Jan!

-Efendim!

-Yarın Şabah sa³at üç te beni uyandır.

-Baş üstüne efendim. Çingırağı çaldığınız gibi gelir uyandırırım.

40. Lâtime:

Boğazına ĥadar borca batmış bir ĥerif bir gün ĥānesine bir maymun alıp götürmüş ve ĥaremine: “şu ĥayvanı ne yapsak?” Diyerek ra³in-i su³al etmiş olmasıyla ĥaremi: “ne yapacağsın řatsañ da hiç olmazsa bir tağım çengāne borçlarını öderseñ pek münasip olur.” Demiş.

41. Lâtime:

İki arkadaş arasında muħavere:

-Dün ağşam alfonso’dan neden bir toğat yediñ ha?

-Hem de pek şiddetli bir sille! Bakřañ a yanağım ne ĥalde!

-Demek oluyor arañızda cereyān eden bu vağa³yı bir ĥan temizleyecek ha!

-Şüphe mi var? Şimdi gidip yanağıma beş on sülük koymayınca rahat edemeyeceğim!

42. Lâtime:

Bir dilenci kendisine her gün bir onluğ ipta etmekte olan efendisiniñ her naşlsa onluğ u vermeden geçtiğini görüp yanındaki dilenciye şöyle demiş:

-Koca hırsız! Cebimden onluğ u aşırda da bak naşıl kaçıyor hiç maħcup olur mu?

43.Lâtime:

Re'is-i maħkeme ile karısınıñ başında bir odun parçalamış olan müttehem arasında:

-Zevceñi ne sebebe mebni döğdüñ. Az kaldı kadıncağızıñ kafasını kırıyormuşsuñ!

-Telaş etme re'is efendi. Onuñ kafası o kadar sert ki bunca zamandır tecrübe ettiğ im halde koca şopa kırılıyor da kafası kırılmağ mümkün olmuyor.

44. Lâtime:

Bir fotoğrafçı ile aħmak bir müşteri arasında:

-Efendim pederimiñ resmini almağ istiyorum vaħtiñiz var mı?

-Her vaħit emriñizi ifāya hazırım. Peder efendi ħazretlerini ne zamān buraya getirirsiñiz?

-Pederim vefat etmiştir. Demek ki resimleriniñ kopyasını aldiracağsıñız.

-Ĥayır sinyor ne resmi var ne kendisi! Faħať şoñ seyahatinde aldığ u pasaportunu getirdim. zannedersem orada ta'rif olunan eşkal-i resmini almağ kafidir.

45. Lâtime:

Sofra başında:

Hane şahibi: loğmañızda kıl var.

Misafir: bir kılı göreceğ kadar loğmalarıma diğğat ha!

46. Lâtime:

Hıfz-ı şuhte da°ir bahşedilen bir mahfelde hużzardān birisi şormuş ki:

İnsan bir hastalığ a duçar olduğu zaman tabib gelip yetişinceye kadar ne yapmalıdır?

Hużzardan bir zarif derğal cevap vermiş ki:

-Vaşiyetnāmesini yazmaya meserrāt etmelidir.

47. Lâtime:

Efendi ile uşak arasında:

Efendi: oğlan meğmed hani bugün alıp seniñle gönderdiğim büyük ayna nerede?

Uşak: efendim. O ayna tosa kurban oldu.

Efendi: be oğlan nasıl tos?

Uşak: nasıl tos olacak? Hani ya kuvvetli tos vurmaya yazdan beri ta°lim buyurduğunuz koç yok mu? Hareme haber vermek üzere nerdüban başında duvara dayalı bıraktığım aynaya koç bakıp da karşısında kendisi gibi dövüşken bir koçun vücudunu görünce geri geri gidip de bir kafa vurunca aynayı hurd u hıraş etmiş ves-selam.

48. Lâtime:

Herifin biri bir ecnebi memlekete gitmiş. O memlekette °adet etmiş bir yabancı gördükleri zaman ismini, şöhretini, vatanını, sıfatını ve o memlekete niçin geldiğini uzun uzadıya sorarlarmış. Herife de kim rast gelse şormaya başlamış. Bir gün böyle iki gün böyle üç gün böyle artık fena halde şıklmış. Ne yapsın! İsm ü şöhretini vesa°iresini neyini koca bir levha aşip soğğa öyle çıkmış.

49. Lâtime:

Hamkadan bir adam bir karı almış. Karısı üç ay sonra bir çocuk doğurmuş. Herif bunu görünce şaşırıp karıya: “bir kadın dokuz ayda doğurur derler. Halbuki seni alalı dokuz ay olmadı. Bu nasıl şey?”

Karı demiş ki: “dokuz ay mı olmadı? Vah tuhaf! A herif ben saña varalı ne kadar oldu? Üç ay değil mi? Ay sen beni alalı kaç ay oldu? Üç ay etti mi? Altı ay? Üç ayda çocuğu karnımda taşıdım. İşte oldu dokuz ay!

Herif bir miktar düşündükten sonra: “hakkın var karı. Ben hesabımda yanlışım.” Demiş.

50. Lâtime:

Mağkemedede:

Re'is: ayol sen loğantada yediğın yemeğın ücretini vermedikten ma'ada çatal bıçak gibi şeyleri de alıp götürmüşsün?

Müttehim: hayır, re'is efendi. Çatal ve bıçakları alıp götürmekten mağsadam mağza satıp parasıyla yediğim yemeklerin ücretini vermekdi.

51. Lâtime:

Sürücü ile tabib arasında:

Tabib: (sürücünün göğsünü diñleyerek) hastalığınız alabildiğine gitmiş.

Sürücü: işte onun için size kendimi gösteriyorum a. Şunu eşkin bir hale koyamaz mısınız?

52. Lâtime:

İki aħbab arasında: birader tehhülünüzden beri görüşemez olduk inşallah daħil olduğunuz familya a'zasından hoşnut musunuz?

-Hamdolsun cümlesinden hoşnudum.

-Kayınvalide?

-O! Kayınvalideme diyecek yok!

-Gayet akıllı, idareli bir kadıncağz fakat bir kuşuru var.

-Hangisi bakalım?

-Kerimesi...

53. Lâtime:

Hane şahibini görmek arzusunda bulunan bir zat kapıyı çalıp da karşısına çıkan bir uşğa dedi ki:

-Bey efendiyi görmek isterim burada mıdır?

-Evet, efendim buradadır.

-Peki, öyle ise misafir geldiğini haber ver.

-Nedir?

-Bey burada iken hiç kimseyi kabul etmez.

-Öyle ise kendisiniñ burada olmadığı bir gün gelirim.

54. Lâtime:

Mısır'da koleraya da'ir tetkikât icrasına me'umur olan bir doktor ile biñ nüfusu hâvi kıarye müdürü arasında:

-Müdür efendi! Koleraya da'ir şimdiye kadar hiç tedbir ihtiyatı icra ettiñiz mi?

-Evet efendim ba'zı teşebbüsatta bulundum.

-Ne gibi teşebbüsat?

-Biñ kadar mezar kazdırdım ise de siziñ gibi ba'zı misafirler eksik olmadığı için ihtiyat olmak üzere beş on hendek daha açtırmak istiyorum.

55. Lâtime:

Paris'te keşide olunan resmî bir baloya girmek isteyenlere şemsiyelerini teslim ettirmek üzere konulan bir süvâri neferi baloya girmek üzere bulunan bir mösyönüñ kolundan çekerek:

-Mösyö şemsiyeñizi bırakıñız. Mösyö aldırılmaz, asker yine kolundan çekerek:

-Şemsiyeñizi teslim ediñiz diyorum.

-Canım benim şemsiyem yok ki...

-Neme lazım birisinden al da teslim et.

56. Lâtime:

Aşçı kadın ile sütçü arasında:

-Sütüñüzü getirdim boşaltın da kabı veriñiz.

-Ayol bu güğümüñ içindeki süt değil şu!

-Öyle şey mi olur? Ustam henüz sağdı. Haliş süt.

-Canım inanmaz iseñ içeri gel de gör.

-Hay allah belasını versin! Usta süt koymayı unutmuş da şade şu göndermiş.

57. Lâtime:

İki dost arasında bir muhavere:

-Sizi şofya'ya gitmiş diye işittim.

-Evet bir hafta kaldım.

-Ay vakitsiz gittiğñiz için elbette şıkılmışsñızdır.

-Hayır! Bilakis pek güzel eğlendim.

-Ne ile vakit geçirdiñiz?

-Pazartesi günü köyde bir hariğ zuhur etti. Şalı günü bir köpek kudurup iki kişiyi ııırdı. Çarşamba günü nehirde bir şandal devrilip üç kişi boğuldu. Perşembe günü bir boğa boşanıp beş altı kişiyi yaraladı. Cum'a günü bir köylü karısını katletti. Cumartesi günü bir hane yıkılıp altında birçok kişiler kaldı. Pazar günü bir adam kendisini aştı. Vel-ğışıl sekiz günden beri canımı şıkacak hiçbir hal vuku'a gelmediğı cihetle pek güzel tenezzüh ederek bugün 'avdet eyledim.

-Dostum bereket versin ki çabuk 'avdet ettiñ yoksa bir hafta daha kalsaydın köye la'net yağdıracaktın.

58. Lâtime:

Gazeteler tulus ve marsilya'da kolera zuhuru münasebetiyle fikrat-ı 'arabiyye'den olmak üzere şöyle bir fıkra nağl ediyorlar. Kolera insan şüretine temsil ederek bir şehriñ kapısına gelmiş kapıdaki nöbetçi maraz-ı müteşahşı durdurarak demiş ki:

-Nereye gidiyorsun? Buraya ne yapmaya geldiñ?

-Durun şehre gireceğim oradan bir takım adamları alacağım.

-Kaç kişi alacaksınız?

-Üç biñ.

-Daha ziyade almayacaksınız ya?

-Namusum üzere söz veririm ki hayır.

-Öyle ise geç.

-Bir ay zarfında şehir içinde otuz biñ kişi vefat eyler.

Kolera işini bitirip de şehirden harice çıkarken bekçi yine kendisini tevkiif edip der ki:

-Sen alçağ bir yalancıymışsın. Üç biñ kişiden ziyade almayacağını vaʼad ettiğın halde on mişli ziyadesini aldın!

Ḳolera cevaben demiş ki:

-Ḳayır vallahi. Ben üç biñden ziyadesini almadım. Baḳisi ḳorḳudan vefat eylediler.

59. Lâtime:

Uçurum iʼlânına nazire

İki rüştiyeli arasında:

-Yıldırım aşlında neydi?

-Ha! Geçen gün uçurumuñ iʼlânını bulduğun gibi şimdi de yıldırımın iʼlânını bulduñ öyle mi?

-Öyle ya! Bil baḳayım yıldırım aşlından neydi ?

-Baña ne soruyorsun? Sen söyle de bir diñleyelim.

-Yıldırım aşlında “ yıldırım” idi. Yaʼni “ hem çaḳar yıldırım bā-ḥuşuş ki hem de düşer vurur yıldırım.” Demektir.

-Ey sonra nasıl olmuş da yıldırım olmuş?

-Ya ḫerif ʼalet sakın maḳbulü müteharrik vakʼa oldu ralar... ʼAlet ḫarafı maʼlum ya!

-Demek oluyor ki yine uçurum ilanı gibi yani ikisi de müteharrik idğāmı vacip değil ise de ralardan birisinin ḫazfı caʼiz olduğundan rey ol ve yāhut sāniyi ḫazf ettiñ yıldırım oldu? Öyle mi?

-Evet öyle. Hem de saña ḳoşḳocaman bir aferin!

-Seniñ gibi ḳaviḳ ḫafızası yerinde bir şerik ile müzakere etmek insana şefā verir.

60. Lâtime:

Madamın birisi huķuķu vezaif zevceye ne derecelerde riayeti olduğunu kocasına Şu vechle gsterir de der ki:

-Ben bu teyzemin gelininiń kardeřinden artık kurtulamaz oldum nereye gitsem peřimi biraķmaz.

-Yüz verme çapķına!

-Ne kadar yüz vermesem o yine bańa söyleyecek bir söz bulur. İlan-ı aşķ eder.

-Sırt çehre ile bir dişlerini gster de bak.

-Gsterdim kocacım gsterdim. Bu Őurata karşı da verecek cevabı buldu.

-Ne dedi?

-“Ah ne güzel inci gibi dişler!” dedi.

ķocada Şurat...

61. Lâtime:

Ŧalak kanuna Şiddetle taraftar olan iki adam beyninde:

-Ha! Ne dersin arkadaş? Çok Şükür muvaffak olduk değil mi? Artık karılarımızı boşayabiliriz değil mi?

-Evet ama kanunda bir fıķra eksik?

-Hangisi o?

-Karımızı boşadıktan Őońra kayınvalidemizi nikāh edebilmek fıķrası.

62. Lâtime:

Mösyö l... gayet kışır el-basir idi. Soķaķta giderken naşılsa orada ot yemekte bulunan bir ineğin karına çarptı. Zavallı mösyö bir... ineği bir kadın zannederek:

-Affedersiniz madam biń kere affınıza istirham ederim.

Diye birden bire itizar ettiyse de bir dakika Őońra inek olduđunu anlayarak maķçup oldu.

Biraz sonra kayınvalidesiyle göğüs göğse kafa kafaya bir müşademe daha etti.
Bu defa kayınvalidesini şaşkınlıkla diğer bir inek zannederek dedi ki:

-Yine mi bir inek? Bu gün de soğaklarda ne kadar çok inek var!

Vay kayınvalidedeki surat...

63. Lâtime:

İki aḥbap arasında:

-Ne dersin? Mösyö makrapiyon şadr illetinden vefat etmiş.

-Ne zaman işittin?

-Bu sabah ama bir acıdım ki...

-Ama kabaḥat kendisinde. Her vakit öksürdü.

64. Lâtime:

Loḡanṭacı ile bir avcı arasında:

Avcı:

-Alacak mısın? Böyle tavşanları her vakit bulamazsın. Hem semiz hem ucuz...

Loḡanṭacı:

-Hayır istemem almayacağım..

Avcı:

-Niçin fena mı?

Loḡanṭacı:

-Ayol ne zorlayıp duruyorsun almayacağım ves-selam... Senin tavşanlarını alıp pişireyim de sonra kadim müşterilerime yirmi beş seneden beri kedi yedirmiş olduğumu anlatayım?

65. Lâtime:

Firarda bulunan ve on beş sene göreñ cezasına mahkûm olan bir ihtiyar cāni ile şeriki arasında:

-Arkağaş on beş sene gör ki maħkm olmuřsuñ. Ėazetelerde i'lamı grmediñ mi?

-Gördüm ve pek ziyade sevindim!

-Bunuñ neresine sevinmeli?

-(şaşalıını göstererek) mrmñ řoñ gününde yim zannıyla te'essüf ediyordum ĥakim efendiler daha on beş sene me'mur olacağımı resm i'lam ile te'min ederlerse sevinmez miyim?

66. Ltife:

Gece-gündüz yek-diğerinden ayrılmayan iki muħip şadıktan biriniñ řeñesi her nazarıñ gzñe şoşulurcasına ĥayet uzun diđeriniñ ise görünmeyecek derecede küçükmüş.

Bu iki refiķ muħtelif ezzaķın bir gün şayd u şikre giderler. şuracık buracık derken bir tavşan görürler. Biri tavşanın arķasından ķovalar. Diğeride buna pru olur.

Bu aralıķ bunlarıñ niķin ķořtuđunu añlayamayan bir yolcu oradan geķen bir iħtiyar köylüye su'al eder. Kylde der ki:

-Niķin ķořacaķlar? Görmüyor musuñ? Biri tekiñiñ řeñesini ķapmıř öteki de řeñesini almak üzere arķası şıra ķořuyor.

67. Ltife:

Paris bulvarlarıñın birisinde zenperestlikle meşhur bir adamı görürler ki bir ķart ķarıyı ķoluna taķmıř gidiyor. Dostunuñ birisi yanına soķularaķ ķulađına der ki!

-Ėoluñuzdaki kemlini bulmuş da biraz geķmiř bile.

-Evet. Ėolera münasebetiyle şabibim ĥam ve kemlini bulmayan şeylerden beni menü ettiği iķin.

68.Ltife:

TelĖraf mevzu ile paris'te bir madam arasında:

Mevzu:

-Madam size bir telĖraf var.

Madam:

-Bağalım neredenmiş.

Mevzu°:

-Marsilya'dan.

Madam:

-Marsilya'dan mı? Öyle ise zarfın üzerinde tütsü işareti niçin bulunmuyor?

Mevzu°:

-Bu mektup değil ki tütsülensin.

Madam:

-Ah bu telgraf me'murları! Koleranın sirâyetini te'siri etmek cinayetinden hiç korkmuyorlar.

69. Lâtife:

Tramvay barkiyerleri soğuk çeşme yoğuşunu durmadığı sırada vagonda otuz kıyalık bir kitap paketini yanı başına yerleştirip oturmakta bulunan bir mecalde müşterilerden bir ihtiyar heriften şu naşihatı almış:

-Yahu hiçte mi inşâfın yok. Genç dinç bir adamsın!

-Ey ne demek istiyorsun sanki?

-Ne demek isteyeceğim! Şu koca paketi hiç olmazsa biraz dizine alda biçare hayvanlara biraz yardımın olsun.

70. Lâtife:

Henüz pederiyle t'âam edebilecek boya gelmemiş üç dört yaşında zeki bir çocuk babasıyla sofraya oturmak huşusunda ısrar eder ve terbiyesine me'mur olan dadısından "beyim! Sen daha babañ ile beraber yemeğe oturacak kadar büyümedin. Ne zaman şakallı olursan efendi babañ ile birlikte yemek yersin." Cevabını almış.

Bir gün yine bu şüretle hırçınlık ettikten sonra hâh nâ-hâh dadısının bir küçük tepsi içinde kendisi için hazırlandığı t'âami yemeğe başladığı sırada arsız kediniñ dahı t'âama iştirak ederek şahandaki köfteleri birer birer pençesiyle çekip yemeğe

başladığını görünce mini mini zeki elindeki çatalı kendini kafasına indirip “haydi senin şakalın var git babam ile beraber yemeğe otur.” Hıtabıyla girye-i kâse lebisi oradan tart etmiştir.

71. Lâtime:

Hissiz mutemevviliñ biri av meraklısı olduğundan uşasını bir tazı almak üzere pazara gönderir. Uşak tazı yerine iri bir çoban köpeğini alıp gelince hissiz: “ben saña çoban köpeğini al demiştim?” Diye muğabelede bulunduğundan uşak: “tazı zaten zaif olduğundan haneñizde açlığa dayanamayıp çarçabuk telef olacaktır. Bu köpek semiz olduğundan hem açlığa dayanır hem de sâik-i cû ile zaiflaya zayıflaya âlâ bir tazı olur.” Demiş.

72. Lâtime:

Körüñ biri naşıl bir kambur hakkında kinvâriz peydâ etmiş. Ara sıra “ah şu kamburu ele geçirip de bir def’a dövemeyecek miyim?” dermiş. Kamburuñ ahabından biri naşıl bu sözü işiterek merkûma haber vermiş olduğundan kambur: “o kör herif beni göremediği halde kambur olduğumu nereden hüküm etmiş?” diye cihet teşirini i’lân etmiş.

73. Lâtime:

Bezlegülerden birisinin hanesi ateş alıp yanmağa başlamış, uşası seğırtip kendisini nerede ise bularak haneniñ yanmakta olduğunu haber vermiş ise de herif, “anı haremime haber verin, bilirsin ki ben ev işlerine karışmam” demiş.

74. Lâtime:

Paris’de sâdedil olan fuqaradan birisi hastalanıp lacel-ül tedâvi “ otel diye” yani “ allah misâfir hanesi” denilen hastaneye nakil olunur. Birkaç gün sonra komşularından birisi kendisini ziyârete giderek, “affedersin; ama allah ile nasıl geçiniyorsun?” Suâlini sorunca herif, “pekiyi geçiniyoruz. Hani hastalığımda bile beni hanesine kabul eyledi.” Demiş.

75. Lâtife:

Vaġtiyle taşrada bezle klekle şöhret alan demiñ biri istanbul'a gelir. Faġat kendisi o vaġte kadar istanbul'a hiġ gelmiş olmadıġından cisim ġonaġları görünce duġarı ġayret olur. Bir gün yine böyle bir ġonaġıñ csmetine ġayran olmakta iken ġonaġ ġademesinden biri ġerifle eġlenmek üzere, "ne bakıyorsun?" diye bir sul şormasıyla ġerif, "bu cisim binanıñ ne olduġunu añlamak isterim." Dediġinden ve uřaġ daġı bir tür mstehziyne ile "burası deġirmendir." Cevabını verdiġinden bezlek "acep bu deġirmende ġalıřan ġayvanlarda deġirmen gibi cisim midir?" Diyerek uřaġı mebht etmiş.

76. Lâtife:

(Sen man) nmında Fransız ř'iri bir gün bulunduġu mecliste řaġları siyah, bıyıġı şakalı aġarmıř bir adama teşdf edip laġırdı arasında bir münasebet düşünerek ġerife, "mösyö görünüyor ki siz başınızdaki ziyade ġeñeñizi yormuşsunuz." Demiş.

77. Lâtife:

Tamakrlardan birisi vaġit zhre doġru bir loġantaya girer. ġle yemeġi iġin ne ġadar vermek lazım geleceġini şorup, on ġuruř! Akşam yemeġi iġin ise beş ġuruř vermek icap edeceġi cevabını alınca yleyse baña akşam yemeġi getiriniz demiş.

78. Lâtife:

Kilise ıřtılaġtında r'es-yı ruġaniyeye pastör yani ġoban ve ahliye de birebi yani ġoyun denilir. Bir gün bezlek rahiplerinden birisi kilisede bir piřkoposuñ ñnde icr-yı vaz ve nařıġat eylerken piřkoposuñ uyur ġalmıř olduġunu görünce mstemiyane teveccühle ġıtap ile "ġoban uyudu, ġoyunlarda ġaġacak, ben kelmullahı kime esma edeceġim?" deyip cümlesini güldürmüş.

79. Ltife:

Volter Paris'te nefi edilmiş olduġu bir zaman bazı iġbasınıñ teřviġi üzerine ġafiyen şehrimiz göre geliyordu. ġapıda gümrük ġolcuları arabasını tevġif edip "ġaġak bir şey var mı?" diye sul eylediklerinden volter, "merk etmeyiñiz, nefsimden başka ġaġak bir şey yoktur. Cevabını vermiş.

80. Lâtife:

Oburlardan birisi bir sa'atte elli kâhve içeceğini beyân edip bunun aksini imâ eden bir loğantacı ile kendisine mükemmel bir akşam yemeği vermek üzere bahşeye girer. Herif bir sa'atte elli kâhve değil elli beş kâhve içince huzzar niçin beş kâhve fazla içtiğini sorduktan merkûm “ akşam yemeği yedikten sonra loğantacımın uşağına bahşiş verecek değil miyim? Fazla beş kâhveyi de oraya mahsup edeceğim.” demiş.

81. Lâtife:

Gevezenin birisi ukalâdan bir zatı tutarak ratb ü yâbis birçok sözler söylediği halde o zatın hiçbir cevap vermediğini görünce geveze, “belki de sizi işğâl ediyorum. Tefekkürât-ı ciddiyeñize mani' oluyorum.” dediğinden muameleye dahı “hayır, hayır sözünüzde devam edebilirsiniz zaten ben sizi dinlemiyorum ki”... cevabını vermiş.

82. Lâtife:

Çadımın birisi çocuğu olmadığından dolayı izhâr-ı hayf vasıf ediyordu. Yanında bulunan budalalardan birisi, “hakikaten şâyânı te'essüf bir hali 'acep validenizin de hiçbir çocuğu olmadı mıydı?” demiş.

83. Lâtife:

Kitap meraklılarından birisi birçok para vererek bir kitap alır. Ahbaba kitaba pek çok para vermiş olduğunu beyân edince merkûm, “nüshası nâdir bulunan bir kitap için bu kadar para azdır. Bile!” Cevabını verip ahbabının, “ya bu kitabı yeñiden tab' edecek olursa!” İhzarına da o halde hiç kimse iştirâsına râğbet göstermeyeceğinden yine bendeki nesh nâreden olur.” diye mukabelede bulunmuştur.

84. Lâtife:

Gayet güzel fağat biraz budalaca bir kadın balık tutmak ile meşğül olan bir balıkçıya lañife tarzında, “olta gözde çengel varsa yem olmamalıdır. Zannederim” demiş olduğundan balıkçı dahı “aramızda zaten başka fark yoktur. Siziñ yemiñiz varsa da çengeliñiz yoktur.” Cevap zarifânesini vermiş.

85. Lâtime:

Uzun bir maşanın iki başında iki kişi arasında bir münazara zühur etmekle bunlardan daha ziyâde hiddetli olanı ayağa kalkıp, “eğer yanınızda bulunsaydım yüzünüzü tokatlayacaktım. Fakat birşey yapmağ niyeti anı icra etmek mağamina ka'im olacağından kendinizi tokatlanmış addediniz.” Deyince diğere refiği “ben de sizi yanınıza gidebilseydim kılıcımla gövdeñizi ikiye böleceğdim binâenaleyh kendiñizi ölmüş farz ediniz” demiştir.

86. Lâtime:

Değirmenciniñ biri eşegini yedereñ yolda gidermiş. Zarifâdan biri de kendisiyle eğlenmek üzere ikiñiz birden nereye gidiyorsunuz? Demiş olduğundan değirmenci, “üçümüze birden ot almağa” cevabını verip herifi mağcüp etmiştir.

87. Lâtime:

Ecnebiñ birisi kere-i zamanıñ şems etrafında hareket etmekte olduğu hakkında italyalı bir rahip ile bahiş ediyordu rahip, “pekiyi hazreti yuş’un güneşi durdurmuş olduğuna inanmaz mısınız?” Deyince ecnebi, “tamam işte güneşte o zamandan beri hareket etmiyor.” Diye muğabelede bulunmuştur.

88. Lâtime:

Çomedyâ oynanılan tiyatro aktörlerinden baron isminde birisi naşılse kibar kadınlarından birisiniñ nazarı muğabbetini celp eder. Kadın bunu her gece hafiyen hânesine alır. Baron bir müddet şu şüretle devam ettikten soñra gündüzün dağı bir kere kadınıñ hânesine giderek ne yolda kabul olunacağını tecrübe etmek ister. Bu kararını icra edip bir gün mezkûr hâneye giderse de muğibbelerini kabul ederek anlarla görüşmekte olduğundan baronu sevdiğini belli etmek işine gelmediğinden herif güya tanıdığı bir adam değılmış gibi “ mösyö kim siñiz? Burada ne arıyor suñuz?” Değince baron dağı “gecelik serpuşemi arıyorum.” Cevabını vermiş.

89. Lâtime:

Milton isminde bir müellifin üçüncü defa evlendiğı zaman aldığı kararı güzel ve ter ü taze bir şey ise de ahlakı pek çetindi. Bir gün ihbasından birisi hânesine gelerek

kendisiyle konuşmakta olduğu sırada bahiṣ nihāyet arısına intikāl etmiṣ olduğundan misafir merūmeniṯ gl gibi arāvetli olduğunu beyān edince milton, “evet orası yledir. Lakin hıfa ki ben kr olmadığımdan lems ile ancak dikenlerini hissediyorum” Deyip arısının su ahlakından mutazi bulunduğunu iṣrāp eylemiṣtir.

90. Lātime:

Fukaralardan birisine bir zğrt delianlı ile fair kızıṯ evlendikleri haber verilince “tamam Şimdi alıkla Őusuzluk yek-diğerine mlakı olmuṣtur.” demiṣ.

91. Lātime:

Fukaralardan birisi her gn yataktan ge kkarmıṣ. Refiası kendisiyle eğlenmeğe baṣladıklarından bir gn demiṣ ki:

-Ben her gn tembellik, alıṣkanlık arasında cereyān eden bir muhakemeyi diṯlerim. alıṣkanlık erken kkarak fāideli bir iṣ grmeklik mi tavṣiye eder. Tembellik ise sıca yatata yatıp iṣ grmemek veṣāyāsında bulunur. Bunlar arasındaki Şu iḩtilaf mbadil itilaf oluncaya adar cereyān eden szleri diṯlediđim iin erken kkımam.

92. Lātime:

engāne cāniniṯ biri asılmağa maḩkm olup siyasetgāha gtrlr. Merm cellātlariniṯ darağacını kemāl-i bitaatla hāzırlamakta olduqlarını grnce. “ne yapacaksanız abu yapıṯ vait kaybetmeyiṯ zira ben iṣ g Őahibiyim.” demiṣtir.

93. Lātime:

Meclis azasından biri refii bulunan azadan diğerine, “siz hi ağzınızı amadınız.” deyince teki “affedersiniz siz sylediğiniz zaman benim esnemekten ağzım kapanmıyordu.” demiṣ.

94. Lātime:

İngiliz Şiir meṣhuresinden milton’a “her memlekette on drt yaṣında bulunan bir ocuğun hkmdarlık maamına gelmesine msade gsteriliyor da evlenmesine niin gsterilmiyor?” diye bir suāl Őorduklarından Őāir mmāileyhim de, “bir mlk idare etmek bir arı idare etmekten kolay olduğu iin” cevabını vermiṣtir.

95. Lâtime:

Fukaralardan birisi kitap ve gazete mütalâasına pek ziyade münhemim olup muttasıl onlarla meşgûl olurmuş karısının bu halden canı şıkılıp bir gün, “Ah! Keşke ben de bir kitap ya gazete olaydım da her gün böyle elinde bulunaydım.” deyince fukara “Evet! Karıcım kitap olmañ şöyle dursun ama muharebe vaktinde sa’atte bir çıkan gazete ilâvesi olaydın ki sa’at seni alıp, bırakaydım.” cevabını vermiştir.

96. Lâtime:

Bir şişman adam yazın eñ sıcak gününde Topkapı’ya gitmek üzere sultân aḥmet’teki ḥânesinden yola şalınır, akşaray caddesine gelinceye kadar iyice yorulmuş olduğundan hemen orada bir bakḫal dükkânı önünde gördüğü boş bir iskemle üzerine oturur. Dükkândan biraz ötede bulunan bakḫal kendisini görünce müşteri zannederek ale-l ʿacele şükredip “efendi ne alacaksınız?” deyince, merḫûm “oğlum telaş etme! Yalnız nefes alacağım.” demiş.

97. Lâtime:

Üç kişi bir aşçı dükkânına gidip karınlarını doyurduktan sonra çıkıp gidecekleri vakit aşçı bunların birinden yemek parasını isteyince, “demin verdim a unuttuñ mu!” Der aşçı bunun üzerine ötekiniñ yüzüne bakınca o da, “evet! Evet önünden alıp vermişti.” Cevabını verir. Üçüncüsüne sıra gelince o da ağlamağa başlar... Aşçı sen niye ağlıyorsun? Diye su’âl edince “onların verdiği paraları inkâr edişine nazaran benimkini de inkâr edecek olursañ ne yapacağım? Diye ağlıyorum.” demiş.

98. Lâtime:

Fakiriñ biri çocukluğunda beraber mektebe gittikleri halde büyüyüp muhare kesip şervet eden biriniñ ḥânesine şık şık giderek ondan bir mu’avenet ümidinde bulunduğu halde sahip şervet ise hiç de oralara yanaşmazmış fakir bir gün yine merḫûmun konağına giderek herif ile görüştüğü sırada zengin sormuş ki:

-Oğlun var mı?

-Var efendim.

-Mektebe gidiyor mu?

-Gidiyor efendim.

-Ne okuyor?

-Eski h k k a ri ayet etmeyenlere la net okuyor.

99. L tife:

   sey ah bir h neye misafir olurlar. H ne Şahibi akşam bunlara bir tepsi baklava ikr m eder. Bunlar birazını yiyip artanı ertesine Şabah yemek üzere Şöyle bir tarafa k rlar gece içlerinden biri kalkıp baklavayı k milen yedikten Ő nra yine yatar. Şabah olur cümlesi uyanır. I lerinden biri “ben bu gece rüyamda yedi kat göge  ıktım. G neŐi  ayı  ve hep yıldızları  devri hareketini seyr-i tem Őa ettim.” Demesi  zerine, öteki “ben de yedi kat yeri  dibine indim taŐları , toprakları , ba-cümle ma denler ahv lini keşfettim.” Der demez baklavayı yiyen “biraderler ben de bu gece kalkıp baqtım ki yataklarda kimseler yok, biri iz göge çıkmış biri iz de yeri  dibine geçmiş. Bu halde dönüp gelmeniz hayli zamana muhtaç bozulmaya meydan kalmasın diye baklavayı k milen yedim bitirdim.”

100. L tife:

Köylünün biri Şehre giderek tıraş olmak üzere berber d kk nına girer ve eşeğini de kapı önünde bırakır. Fa at berber Őan atında m hir olmadığından biçare köylü herifi  eli altında kıvrandığa kıvrınır. EŞeğin bu Şurada acı acı bağırmağa başlaması üzerine berber köylüye, “bu hayvan niçin böyle bağırıyor?” Diye su al sorduğundan hazır cevap köylü de, “belki onu da bir  acemi berber tıraş ediyor” mu abelesiyle berberin  acemiliğini zarıf ne bir Ő rette anlatmıştır.

101. L tife:

Mu amel t-ı ticariyeye pek ziyade v k fı olduğu halde ma lum t-ı hariciyesi bulunmayan ve bin enaleyh mu amel t-ı ticariye haricindeki emvardan hemen de öyle sayılacak derecede bi-haber olan herifi  biri bir yaz sey hate çıktığı Şurada karısı ağır Ő rette hasta düşer, derhal tabib celp ettirir. Merk m karısına i irilmek üzere kendisine bir toz verip bundan bir du a altını Őıkletinde bir mi tarını vezne ile tarttıktan Ő nra bir ŐiŐeye koyup karısına i irmeyi paltoŐuyla çıkar gider.

Tabib bir iki gün sonra avdetinde kadının vefat etmiş olduğunu görünce behem hal teşirât-ı hüsnesi görüleceğinden olduğu muâlceniñ bu yolda aks teşir göstermesine izhâr-ı hayretle beraber ne yolda verilmiş olduğunu kadının zevcinden suâl edince herif: “siz gittiñiz, ihtarıñız vecihle bir duğa altını bulunmadığından üç tanesi bir duğa altını eden üç adet anu ile piyasa mucibince farkını dañı vezneniñ bir gözüne koyup tuzu tarttım öylece içirdim.” Demiş.

102. Lâtife:

İngiliziñ biri ağnıyadan olup da vefat edenlerden kâfisiniñ hayn defninde hazır bulunarak ağlar, şızlar ve bu sayede biraz para kıparıp maîşetini teamin eylerdi. Bir gün yine kırsol isminde bir banker ölür. Merķūm İngiliz ahbabından tom isminde birisine der ki:

-Mıstır Tom, baña bir hidmet eder misin?

-Naşıl hidmet?

-Kırsol’uñ cenazesine gidip de benim için ağlar.

-Ne için?

-Bugün kıarım vefat ettiğinden bence ağlamak kabul değıldir de onuñ için...

103. Lâtife:

Fransa’da ğaskonyalı zâbiñiñ birisi harbiye nâzırınıñ nezdine çıkarak açıklıktan ölecek hâle geldiğini söyler. Harbiye nâzırını herifin yüzüne bakıp “kemâl-i şıhhatine dalâlet edecek derecede kanlı olduğunu görünce! “sözleriñiñ yalan olduğunu yüzüñ işbât ediyor.” demiş olduğunu ğaskonyalı zâbiñ, “aman efendim, yüzüme bakıp da aldanmayınız. Yüzümüñ bu hâli birçok vakitten beri veresiye yemek vermekte olan otelciniñ sayesinde hâşıl olmuştur.” Sözüyle muķabelede bulunmuş.

104. Lâtife:

Ķomedyâ yazmakla şöhretşiar olan moliere her zaman itba ile istihza ederdi. Bir defa hastalanarak birkaç gün yataktan çıkamadığından kendisini sevenlerden birisi hânesine bir tabib gönderir.

Mollier'in uşāğı tabibiñ vardığını kendisine ihbār edince mûmāileyhim “şimdi hastayım, kimseyi kabul edemeyeğimi tabib efendiye söyle.” Demiş; tabibi istişkāl eylemiştir.

105. Lâtife:

Herifiñ biri küçüklüğünden beri beraberce büyümüş olduğu bir zātın hizmet-i bahriyede kaç-i müratib ederek bahriye nâzırı olduğunu haber alır. Oğlunu bahriye emvârında bir hizmete yerleştirmek üzere bir gün onuñla beraber bahriye nezâretine gider. Bu eski dostunu kemâl-i talîf ile kabul edip sebep-i ziyâretini istifsâr edince oğluna bahriye emvârında bir hizmet verilmesi ricâsını arzı için geldiğini söyler. Bahriye nâzırı sefâin-i harbiyeden birisiniñ ikinci kaptanlığından başka açık bir yer bulunmadığı cevâbını verdiğiinden herif “zarar yok, maâşısı ne kadar?” Suâlini sorup nâzır buña “beş yüz gurus ise de bakalım oğluñuz o hizmeti ifâya muhtedir midir?” sözleriyle muķabelede bulunduğundan herif de “oğlum her şeye muhtedir. Kendisi felan yerde dişcidir.” Demiş.

106. Lâtife:

Güzel köylü kızlarından birisi eşeğini şulamak üzere çeşmeye götürürken hayvan naşılsa ürküp kaçır, kızda arkasından koşar. Yolda herifiñ biri kızın önüne çıkarak kendisini koşmaktan men° ile hangi köyden olduğunu sorar kız felan köyden olduğunu söyleyince herif o köyde felan kızın tanıy mısın?” Diye bir suâl daha sorup kızın dahı “evet tanıyorum.” Demesi üzerine herif kızın belinden tutup” öyle ise kendisini benim tarafımdan böylece şarıp öpüñüz.” Diye kızın şarıp öpmek istemiş ise de kız “ aman efendim; kıza bu murad ve maķşad kızın aceleten tebliğ etmek isterseñiz bu hareketi önümde kaçmakta olan eşeğime yapıñız. Zîrâ o her halde benden evvel köye vaşıl olacaktır.” Demiş.

107. Lâtife:

Cüz°ice saķat olan dilenciniñ biri birkaç a°zâsı eksik olan diğeri bir arkadaşına teşâdüf edip günde kaç para kazanabilmekte olduğunu sorar. Merķüm ancak günde iki gurus kazanmakta olduğunu beyân edince o biri “ haydi çolpa herif sen de? Ben seniñ gibi saķat olacak olsaydım günde yirmi gurus kazanırdım.” Cevâbını verir.

108. Lâtime:

Ma'lûmdur ki seyahat eden adamlara pasaport lazımdır. Bu pasapotlara insanıñ eşkâlini yazarlar.

Parisli ve zarifâdan bir fransız'ıñ zevcesi italya şayfiyelerine gideceğinden kocası bir pasaport almak için me'muruna müraca'at eyler me'mura şorar ki:

-Zevceniziñ boyu?

-On parmak ökçeli potin giydiği zaman uzuncadır.

-Kaşları?

-Rastıktan hâli olursa ba-ıabi' siyâh!

-Gözleri?

-Boyamak mümkün olmasa ba-ıabi' elâ!

-Yüzünüñ rengi?

-Düzgünsüz pudrasız olursa beyâz!

-Saçları?

-İsti'mâl eylediği şular ile olursa lepiska?

-Yaşı?

-Kendi rivayetine göre yirmi sekiz lâkin bir yirmi sekiz daha ilâve ederseniz hâta etmemişsiñiz!

109. Lâtime:

Moskova şehriniñ tenhâ bir sokağında bir câhil moskov neferi ile bir miskin yahudi arasında:

-Ey baña bak yahudi dur orada kımıldanma saña 'isâ efendimizi şalıp etmeyi şu kılıç ile öğretelim.

-Aman efendim şuçum ne iki biñ sene evvelki bir vaq'adan benim ne haberim olabilir.

-Dur diyorum ben o vaq'a dilsözü daha iki gün evvel kilisede işittim.

110. Lâtime:

Bir tabibe ŐormuŐlar ki:

-Mübtelik zamanında itilâfına sebep olduğun buñca hizmetkâr için mes'uliyet-i vicdaniyeye karşı ne ise müteselli olabilirsiniz? Cevaben demiş ki "olur yıkayıcı kefen Őarıcı mezar kazıcı gibi, birçok du'acı kazanmış olmakla."

111. Lâtime:

İki aħbab arasında:

-Dostum tahliyeñizden beri görünmez olduğunuz. NaŐılsınız bakalım zevce hanımdan hoşnut musuğunuz?

-Birader doğrusu pek hoşnudum hele ne kadar idâreli ne kadar taŐarrufa ri'âyet eder bir kadın olduğunu bilseñiz.

-Ey zevceniziñ bu kadar idâreli olduğunu nerden bilelim ne yolda tecrübe ettiñiz bakalım.

-Efendim işbât meydanda bir erkek çocuk doğurur ise kendisine mükemmel bir kat elbise yapacağımı va'd etmiştim beni maŐrafa Őokmamak için geçende bir kız doğurmasına ne dersiziñiz...

112. Lâtime:

AħmaĐıñ birisi Şimendifere binerek pencere camınıñ biri kırık olmak münasebetiyle nezle olmuş dostlarından birine Şikâyet etmiş:

-Efendim başka birisiyle yeriziñizi mübâdele etmeliydiñiz!

-AĞlıma gelmedi değil fağat vağonda benden başka kimse yoktu!

Őon

SÖZLÜK

A

abâ: A. Yünden yapılmış kaba kumaş. Bu kumaştan yapılmış kaba, bol, geniş giyecek.

ahbap: A. Sevilen sayılan kimse, dost, arkadaş.

âlâ: A. İyi, pek iyi.

a'zâ: A. Organlar, üyeler.

âheste-hıram: F. Yavaşça, usulca, salınarak.

alicenap: A. Cömert.

avdet: A. Geri gelme, dönme, dönüş.

azrar: A. Zarar.

B

bâdi: F. Fırtına neticesi.

bargir: A. Beygir.

behme: A. Keçi otu.

belâ: A. Gam, keder, müsibet, afet, ceza, zor iş.

beyninde: A. 1. Ara, aralık. 2. Arada, araya, arasında.

bilakis: A. Tersine olarak, tam tersine, aksine.

bi-zâr: F. Bıkmış usanmış.

C-Ç

cebin: A. Alın, yüz.

celb etmek: A. Kendine çekmek.

cereyan: A. Aynı eğilimde olan, aynı görüşü paylaşan.

cerrah: A. Operatör.

cihan: A. Dünya.

çengâne: A. Mertçe, yiğitçe.

çingirak: T. Küçük çan.

çin-i cebin: A. Alın kırıksıklığı.

D-E-F

devr-i ekdâhi: A. Kadehleri devirmek.

der-meyân: F. Ortada.

dil-firib: F. Cazibeli.

ecnebi: A. Yabancı.

el-basr: A. Uzağı görememe.

esbâb: A. Sebepler.

esvâb: A. Kılık kıyafet.

encâm: A. Son, sonuç.

esir-i firaş: A. Yatak esiri.

eşkal: A. Şekiller.

ez-cümle: A. Başlıca, esas olarak.

familya: İ. Aile, hane halkı.

fen-i tedbir-i menzil: A. Osmanlı döneminde ev idaresi ve aile ilişkisi ile ilgili okutulan bir ders.

fıkraat: A. Fıkralar

fakr: A. Fakirlik, yoksulluk

firar: A. Kaçmak, kaçış.

G-H

gerdan: F. Omuz ile baş arasında kalan kısım.

geşt ü güzâr: F. Dolaşma, gezinti, gezip tozma.

habis: A. Fena, kötü, yaramaz.

halâs: A. Bulmak, kurtulmak.

hamkadan: A. Ahmaklar topluluğu. Ahmak kadın.

hamiyetsiz: A. Haysiyetsiz, faziletsiz olan.

Hararet: A. Sıcaklık, susuzluk.

haris: A. İstekli, hırslı, açgözlü.

hasarat: A. Hasarlar.

hasbihal: A. Helalleşme, dertleşme.

hazardan: A. Hazırda bulunanlardan.

hendek: A. Geçmeye engel olmak için kazılmış derin çukur.

hemşire: F. Kızkardeş.

hıfz-ı suhte: A. Medrese talebesi.

hikmet: A. Neden, gizli neden.

hokka: A. Küçük kutu.

huda: A. Tanrı.

I-İ

İade-yi hayat: A. Hayat başışlamak.

ihbar: A. Haber verme, bildirme.

ihtiyat: A. Ölçülü davranma, sakınma.
illet: A. Hastalık, bozukluk, sinirlendiren şey.
i'ta etmek: A. Bahşetmek.
icra: A. Yürütme, yapma, yerine getirme.
irad: A. 1. Getirme, söyleme. 2. Gelir, kazanç.
iskât: A. Susturma
istifa: A. Görevden ayrılma, çekilme.
istihzâ: A. Biriyle eğlenme, alay etme.
istimal: A. Kullanma, kullanabilme.
istiskal: A. Hoş görme.

K-L

lakırdı: T. Söz, boş söz.
latife perdâz: A. Latife eden, latife edici.
lord: İn. İmtiyaz sahibi olan.
kabil: A. Olanaklı, mümkün.
kağıthane: T. İstanbul'da bir ilçe.
kari: F. Okuyucu.
kat'i a'zâ: A. Uzun kesilmesi.
kat': A. 1. Kesme 2. Kesilme
kemâl-i insaf: A. Tam insaf etme.
kemal-i şevk: A. Tam şevk duyma.
kemâl-i telaş: A. Tam telaş, fazla telaş etme.
kesret: A. Çokluk, bolluk.
kolera: F. Bulaşıcı ince bir bağırsak hastalığı.
kurye: A. Gönderi.

M-N

maada: A. Başka, gayri.
madam: Fr. Türkiye'de Müslüman olmayan evli kadın.
Mahfel: A. Toplanma yeri.
mah: F. Ay.
mahcub: A. Utanma, sıkılma.
mahi: F. Asıl, esas, iç yüzü.
mahluk: A. Yaratık.
mahza: A. Salt, saf, katıksız.

makâm: A. 1. Yer, kat, huzur. 2. Musiki makamı.
maksad: A. İstenilen şey, amaç.
marîz: A. Marazlı, hasta, hastalıklı, sayrı.
marsilya: F. Fransa'da bir şehir.
matmazel: Fr. Türkiye'de evlenmemiş Müslüman olmayan kadın.
mebni: F. Neye istinaden, neye dayanarak.
medâr: A. Vesile, yörünge, vasıta, yardımcı.
medd-i nazar: A. Göz alabildiğince.
medfun: A. Gömülmüş, defnedilmiş.
menhus: A. Uğursuz, şansızlık.
muaheze: A. Eleştiri, tenkit.
mu'averat: F. Yardım.
muhafaza: A. Kayıt ve koruma altına alma.
muhtelif: A. Çeşit çeşit, birbirini tutmayan.
muhterem: A. Saygıdeğer, sayın.
mu'tâdî: A. Alışılmış, her vakit.
muhavere: A. İki kişinin karşılıklı konuşması.
muhıbb: A. Arkadaş, yakın arkadaş.
mukaddes: A. Kutsal.
muktedir: A. Güçlü, iktidarlı.
mukteziyat: A. Gerekli olan, gereklilik.
mulatife: A. (lutf'dan) latife eden, latife edici.
Mûmâileyh: A. Anılan, adı geçen.
münasebet: A. Neden, sebep, ilişki.
münasip: A. Uygun, yerinde olan.
münhemik: A. Bir işin üstüne çok düşen.
murdar: A. Pis cünüplük hali.
musibet: A. Felâket, belâ.
mutbah: A. Mutfak.
mösyö: F. Fransızca'da erkeklere verilen bir san.
muzip: A. Şakadan hoşlanan.
müdâvât: A. Deva arama, hastaya bakıp ilaç verme.
müderis: A. Medrese ya da camide öğretmen.
mübeyyen: A. Açıklanmış, izah veya beyan edilmiş.

mürâtib: A. Mertebe.
müracaat: A. Başvuru, danışma.
mürüvvetsiz: A. İnsanlıktan ve iyilikten uzak olan.
mütanevvi: A. Çeşit çeşit, türlü, türlü.
mütemevvil: A. Temevvül eden, mal sahibi, zengin.
müttehem: A. Şüpheli, sanık.
müsaraat: A. Teşebbüs, sür'at ve acele etme, girişme.
müzakere: A. Görüşme, mütalaa.
nazende: F. Nazlı hal.
nazire: A. Karşılık olarak yapılan yahut söylenen şey.
nefer: A: aşaması olmayan asker.
neşve: F. Sevinç.
nim setr: F. Yarı örtmek.
nişan: F. İz.

P-R

paris: F. Fransa'da bir şehir.
pîr-i rûşen: F. Aydın yaşlı, aydın kişilik.
polonya: P. Kuzey Avrupa ülkesi.
radde: A. Derece, civar, ara.
rain-i sual: A. zor soru.
refi'ü teskin-i hararet: A. Harareti ortadan kaldırma.
revolver: Fr. Altı patlar da denilen altı mermi alan tabanca.
rugânî: F. Parlak deriden.
rüştiye: A. Ortaokul.

S-Ş

sadr: A. Göğüs, kalp.
safi: A. Temiz, arı, halis.
sâike: A. Açlık.
sâil: A. 1.Dilenci, 2. Soran, 3. Akan.
sahibe: A. Herhangi bir şey üzerinde mülkiyeti olan kadın.
salt: İ. Yalnız, tek, sırf.
sayd: A. Av.
sergüzeşt: F. Macera, serüven.
seyyah: F. Gezgin, turist.

sinyor: İTL. İtalyanca'da bay anlamında kullanılan san.

siret: A. Tesir.

sofya: B. Bulgaristan'ın başkenti olan şehir.

suâlat-suâl: A. 1. Sorma, sorulma, soruşturma. 2. Sorulan şey, dilenme, dilencilik.

suret-i daime: A. Daimi suret ile.

süvari: F. Atlı asker.

şerîk: A. Ortak.

şerh: A. Açma, ayırma, açık ve ayrıntılı anlatma.

şifâ-yâb: A. Şifa bulan, iyileşen.

şimendifer: Fr. Demiryolu katarı, tren.

T-U-Ü

taafün: A. Pis kokulu, kötü kokulu.

ta'lim: A. (ilm'den- ta'limât) 1. Öğrenme, öğretme, öğretilme. 2. Okutma, ders verme, verilme. 3. Meşk ile yetiştirme. 4. Askerlik idmanı. 5. Egzersiz.

tahalluk: A. Ahlaklanma, huy edinme.

tahkikat: A. Soruşturma, araştırma.

tahlik: A. Traş etme.

takdim: A. Sunma.

taksim: A. Pay etme, paylaşırma.

tarh: A. Atma, düzenleme, desen, plan.

tediye: A. Ödeme, bir şey verme, para ile ödeme.

tefhim: A. Yüceltme, ululama.

teklif-i mâla: A. Teklif etme.

tenezzüh: A. Gezinti.

teşebbüs: A. Girişim, girişme.

tevkif: A. Durdurma, alıkoyma, yakalama

tezyinat: A. Ziyet eşyası.

tulumbacı: osmanlı'da itfaiye eri.

ustunç takımı: İ. Taşınabilir cerrah araçları takımı.

uluyye-yi ahali: A. En yüksek, en şerefli tabakadan olan.

V-Y-Z

vakıa': A. Olan, meydana gelen, gecikmiş olan.

varşova: İT. Polonya.

vezâif: A. Vazifeler.

zamîr-i mu'tedi vechle: A. Belirli aralıklar ile.

zurafa: A. Seçkin, nazik, zarifler, ince duygulu, hoş konuşmayı bilir, zeki kimseler.